

Erdélyi Toll

• IRODALMI ÉS MŰVELŐDÉSI FOLYÓIRAT •

• Megjelenik negyedévente Székelyudvarhelyen •

• IX. évfolyam • 2017 • 3. (33.) szám •

TARTALOM

ÍRÓK A SZÜLŐFÖLDRŐL

Kozma László: Gordon-tető 3

ÖRÖKSÉG

Kozma László: A himnusz (I.) 4

ANYANYELVÜNK ÉPSÉGÉÉRT

Málnási Ferenc: Erdélyi anyanyelvoktatás —
irodalmunk tükrében XXX. ... 34

MONOGRÁFIA

Tompa Zsófia: Tisztuló (torz)kép (III.)
(Meg)új(uló) olvasati lehetőségek Tompa László életművében 41

MŰZSA ÉS LANT

Beke Sándor versei 85
Csontos Márta versei 89
P. Buzogány Árpád verse 91
Brauch Magda prózája 92
Márton Károly versei 97
Bencze Mihály versei 98
Ráduly János: Félperces történetek (XVI.) 102
Demeter Attila verse 102
Márton Timea verse 103
Pálffy Tamás Szabolcs verse 103
Ilyés András Zsolt verse 104
Nagy László Mihály: A holnap tegnapja 105

Fülöp Kálmán verse	107
Pethő László Árpád versei	108
ERDÉLYI PRÉRI	
Tar Károly: Porosodó hagyományunk avagy A csődbement Erdélyi Szépmíves Céh története és tanulságai	109
MARADANDÓ MŰVÉSZET	
Beke Sándor: Szerelmek, párducok, középkor. Molnos Zoltán festményei alá	145

Erdélyi Toll

• Alapította: Beke Sándor • Alapítási év: 2009 •

- Kiadja az Erdélyi Gondolat Lap- és Könyvkiadó •
 - Főszerkesztő: **BEKE SÁNDOR** •
- Szerkesztők: **BRAUCH MAGDA, CSIRE GABRIELLA** •
 - Olvasószerkesztő: **P. BUZOGÁNY ÁRPÁD** •
- Grafikai kivitelezés: **Beke Sándor-Olivér** • Gazdasági vezető: **Beke Klára** •
- Szerkesztőség: Székelyudvarhely, Tamási Áron utca 87. Tel./fax: 0266-212703 •
 - Postacím: 535600 Odorheiu Secuiesc, c. p. 40, jud. Harghita, RO. •
- Honlap: www.erdelyigondolat.ro • E-mail: egondolat@yahoo.com; egk@freemail.hu •
- Fényszedés: Erdélyi Gondolat Lap- és Könyvkiadó • Nyomda: Erdélyi Gondolat •
 - A folyóirat megrendelhető a szerkesztőség telefonszámán vagy e-mailen •
 - Előfizetési díj: belföldieknek egy évre 60 lej, külföldieknek egy évre: 18 EUR •
 - Folyóiratunk megvásárolható az erdélyi könyvesboltokban •
- A címlap illusztrációját Péter Katalin készítette • Borítóterv: Beke Sándor-Olivér •
 - Revistă editată de Editura Erdélyi Gondolat din Odorheiu Secuiesc •

• ISSN 2066 — 8929 •

Kozma László

Gordon-tető

Acél-Krisztus, melyből messze látsz
A hegycsúcson életed a váz.

Ahogy hívón, távolból ragyog
A lelkedből szólít: Én vagyok.

Hatalmas ujj, ég felé mutat
Nem szétfosló, tűnő hangulat.

Vízésés vagy sziklagörgeteg
Hallod szavát: Hozzám jöjjetek.

Ahogy átzúg, érzed a szelet
Fenyőillat, hívó üzenet.

Falud fölött a Kálváriát
Sötét írás, amely rádkiált.

És szikrázó örök havasok
Forrásvíz, mely sziklából bugyog.

Fény és árnyék ahogy átszalad
S egy tisztáson virágzás fakad.

Csöndes mosoly, tűnő fellegek
Talán Krisztus érintette meg

arcodat, a sokszor szomorút
Hogy elúzzön felleget, borút.

Acélvállán fáradt madarak
Tavaszhézfészket épít a csapat.

Vándor fecske, mely hazatalál
Ölelésre sóvárog a táj.

Annyiszor kelt ólommag vetése
Búza földön teremjen a béke.

Hallgatod a hajnali harangszót
És gyümölcsfák övezik Parajdot.

Farkaslaka és Székelyszentlélek
Rajtuk öröm ragyogása éled.

Add meg nekünk teremtő igédet
Itt, e földön, hiszen megígérted.

Tavak tükrén szertefutó szikra
Csillagát az égboltra hajítja.

Gordon-tető, kemény akarat
Néped szívében a jövőbe csap.

Futó felhők, csillanó csatok
S meglátod a lovascsapatot.

Kozma László

A himnusz

(I.)

Kölcsey Ferenc

Hymnus a magyar nép zivataros századaiból

Isten, áldd meg a Magyart
Jó kedvvel, bőséggel,
Nyújts feléje védő kart,
Ha küzd ellenséggel;
Bal sors akit régen tép,
Hozz rá víg esztendőt,
Mebünhögte már e nép
A multat s jövőndőt!

Őseinket felhozád
Kárpát szent bércére,
Általad nyert szép hazát
Bendegúznak vére.
S merre zúgnak habjai
Tiszának, Dunának,
Árpád hős magzatjai
Felvirágozának.

Értünk Kunság mezejin
Ért kalászt lengettél,
Tokaj szőlővesszein
Nektárt csepegtettél.
Zászlónk gyakran plántálád
Vad Török sáncára,
S nyögte Mátyás bús hadát
Bécsnek büszke vára.

Hajh, de bűneink miatt
Gyúlt harag kebledben,
S elsújtád villámidat
Dörgő fellegedben,
Most rabló Mongol nyilát
Zúgattad felettünk,
Majd töröktől rabigát
Vállainkra vettünk.

Hányszor zengett ajkain
Ozman vad népének
Vert hadunk csonthalmain
Győzedelmi ének!
Hányszor támadt tennfiad
Szép hazám kebledre,
S lettél magzatod miatt
Magzatos hamvvedrel!

Bújt az üldözött s felé
Kard nyúl barlangjában,
Szerte nézett s nem lelé
Honját a hazában,
Bércre hág és völgybe száll,
Bú s kétség mellette,
Vérözön lábainál,
S lángtenger felette.

Vár állott, most kőhalom,
Kedv s öröm röpkedtek,
Halálhörgés, siralom
Zajlik már helyettek.
S ah szabadság nem virúl
A holtnak véréből,
Kínzó rabság könnye hull
Árvánk hó szeméből!

Szánd meg Isten a Magyar
Kit vészek hányának,
Nyujts feléje védő kart
Tengerén kínjának.
Bal sors akit régen tép,
Hozz rá víg esztendő,
Mebünhődte már e nép
A múltat s jövőndőt!

[Cseke, 1823. jan. 22.]

A Himnusz születése

Kölcsey *Himnusz*át rendszeresen halljuk, énekeljük — talán ezért, szinte meglepőnek számunkra, hogy a magyar irodalom egyik kiemelkedő alkotása, jelentős költemény. Ráadásul, a teljes szöveggel legtöbbször csak iskolai tanulmányaik során, vagy nagyon ritkán találkozunk, hiszen általában csak az első versszaka hangzik el.

A szakirodalom részletesen bemutatja a *Himnusz* előzményeit, utóéletét, meghatározza helyét a magyar irodalomtörténetben. Kölcsey költészetében is központi helyet foglal el, összegződnek benne egyrészt formai, verstani törekvései, másrészt gondolkodásának, történelemfilozófiájának következtetései. Valószínűleg gyorsan keletkezett: szövegváltozatait nem ismerjük. Költeményeinek megalkotása általában hosszabb ideig tartott, azonban maga is beszámol gyorsan, a pillanat ihletében születő alkotásairól. A könnyed stílus, a hangsúlyosként és időmértékesként egyaránt ritmizálható forma a spontán keletkezésre utal. Ennek csak látszólag mond ellent az, hogy a költemény súlyos gondolatokkal foglalkozik. A megírás előtti évek visszavonultságban teltek, verse is kevés született. Azonban éppen a *Himnusz* bizonyítja, hogy ez az időszak nem volt terméketlen: a történelemmel, sorssal, személyes felelősséggel, hivatással kapcsolatos gondolkodás, ezen eszmék szenvedéssel, vívódásokkal teljes átélése hirtelen kikristályosodott, a gondolatok egymásba kapcsolódtak, az ihlet pillanatában minden egyszerűvé és nyilvánvalóvá lett. Kölcsey írt filozófiai tanulmányokat, költeményeiben képes volt a teljes mitológiai apparátust felvonultatni, ismerte a bonyolult időmértékes formákat. Az összegzés azonban a legegyszerűbb formájú: egy Istenhez forduló imádság, mely a hagyományos formák összegzése mellett az egyén megrendültségét tükrözi. Összefoglalása a történelemfilozófus gondolatainak és kifejeződése az Isten-kereső ember bizalmának és reménykedésének.

A Himnusz a magyar irodalomban

Kölcsey versének elterjedéséig a *Boldogasszony anyánk* című Mária-ének, és az István királyra emlékező *Ab hol vagy magyarok tündöklő csillaga* kezdetű népének szolgált himnuszként, a reformátusok a *Tebenned bízunk eleitől fogva* kezdetű zsoltárt is énekelték. A vallásos érzület, a hit abban, hogy Isten jóra fordítja balsorsunkat, a magyarok dicső történelmi múltjának hagyományai, melyeket középkori krónikák sora őrzött, a török elleni végvári harcok és a Rákóczi-szabadságharc emléke és irodalmi öröksége, prédikátori és költői hagyományok öntőformaként várták azokat a nagy műveket, melyeket reformkori íróink valóban létrehoztak.

A 19. század elején hivatalos ünnepségeken az osztrák himnusz csendült föl. Kölcsey viszont a honfoglaló Ond vezérig vezette vissza családfáját ([Kölcsey] című versében), hozzá képest az osztrák uralkodók újabb képződmények voltak; folyamatosan a mohácsi csatavesztés után tűntek föl, a török kiűzése után pedig hódítóként viselkedtek. Természetes tehát, hogy Kölcsey, a honfoglaló vezérek vére a kardjához kap — és megírja a *Himnusz*t. E költeményben azonban nem csupán a kor törekvései jelennek meg, kifejeződik évszázadok vallásos áhítata, a hívő lélek alázata és Isten előtti meghajlása. Összegzése a költő politikai és esztétikai törekvéseinek, melynek emelkedettségében a Lélek ihletése, ereje is megnyilvánul. Ebben a költeményben az az összetett szemléletmód jut érvényre, mely Kölcsey egész tevékenységét jellemezte. A magyar nyelv megújításáért folytatott küzdelemben Kazinczy társa volt. „Kötelességében áll a jó hazafinak nyelvét pallérozni, igazgatni, jó útra vezérteni, mind tanáccsal, mind példával, s még inkább az utolsóval” (*Felelet a Mondolatra*). Országgyűlési követként a társadalmi haladás ügyét védte. Jelentős például a jobbagyfelszabadítással, az örökös megváltás kérdésében elfoglalt álláspontja. Szerkesztette az *Élet és Literatura* folyóiratot, bekapcsolódott az Akadémia létrehozására indított írói mozgalomba. (A Magyar Tudós Társaság 1825-ös megalapítása után 1830-ban kezdte meg működését.) Egyszerre költő, politikus, filozófus, csiszolt stílusú szónok — Babits Mihály a tanulmányában arra is utal, hogy első falukutatónk.

A *Himnusz* reformkori hazafias költészetünk kiemelkedő darabja. Magyarország önálló fejlődésének lehetősége a törökök kiűzése után sem nyílt meg. Az osztrák elnyomás ellen kitört Rákóczi-szabadságharc elbukott, a nemzeti törekvéseket az idegen hatalom elnyomta. A XIX. század elején a magyar nyelv fejlesztéséért, kiműveléséért folytatott küzdelem egybekapcsolódott a nemzeti függetlenség gondolatával. Ez az eszme századok öröksége: a Kölcsey által is példaképnek tekintett Zrínyi Miklós (1620–1664) egyszerre volt költő és hadvezér, a gondolkodás és a csaták hőse. Eposza, a *Szigeti veszedelem* dédapjának, a szigetvári hősnek az alakját rajzolja meg, aki 1566-ban védte hősiezen Szigetvárt a Szulejmán szultán által vezetett haderő ellen. Zrínyi műve kora irodalmának élvonalában állt, pennáját és kardját egyforma eredményességgel forgatta. Mátyás királyt ő is példaképnek tekintette, róla külön művet írt (*Mátyás király életéről való*

elmékedések). Mátyás király a *Himnuszban* név szerint is megjelenik. A *Szigeti veszedelem*ben is megfogalmazódott az a gondolat, hogy Isten a törököt vétkeink büntetéseként küldte ránk. Középkori prédikátoraink azt hirdették, hogy ha megszabadulunk bűneinktől, újra részesülhetünk Isten kegyelmében. A bűn — büntetés — bűnbánat — isteni megbocsátás, irgalom a *Himnusz* központi gondolata.

A XIX. század első felében a magyar nyelv fejlesztéséért folytatott küzdelem egybekapcsolódott a politikai harccal. A nyelvújító, irodalomszervező Kazinczy, akinek köréhez Kölcsey Ferenc is csatlakozott, hivatalnokként hozott létre iskolákat, a Martinovics-összeesküvéssel kapcsolatos szerepe miatt 1794-ben börtönbe került, csak 1801-ben szabadult. Ezután lakhelye, Széphalom a magyar irodalom központjává lett, kiterjedt levelezésével összefogott és tájékoztatott. Hatalmas írói, fordítói, irodalomszervezői munkát végzett; egyebek mellett 1817-ben Pesten kiadta Zrínyinek minden munkáit. A nyelvújítás egyik vezéralakjának 1831-ben bekövetkezett halálakor küzdőtársa, Kölcsey Ferenc mondott emlékbeszédet. Fia, Kazinczy Lajos honvédezredes a 48-as forradalom mártírja volt, Haynau kivégeztette. A *Parainesis* címzettje, Kölcsey unokaöccse, Kölcsey Kálmán 1849-ben Komárom alatt esett el. „... minden áldozat kicsiny azokhoz képest, miket a hazának kívánni joga van” — jutnak eszünkbe a *Parainesis* szavai. Az idegen uralom elleni felháborodás jelent meg Katona József drámájában, a *Bánk bánban* is. E művét 1815-ben írta az Erdélyi Múzeum pályázatára, melyet a Kolozsvári Nemzeti Színház megnyitására hirdetett meg Döbrentei Gábor folyóirata. A mű csak később vált ismertté és népszerűvé, szemléletmódja azonban kitűnően jellemzi a kort, melyben megszületett. A *Bánk bán* ősbemutatója 1833. február 15-én volt a kassai színházban. (Kolozsvárott 1792-ben kezdte meg működését a magyar társulat, itt nyílt meg az első magyar színház 1821-ben Körner Zrínyijével.) A nemzeti öntudat, a függetlenség, a szabadság eszméje a Himnusz-nak is fő gondolata.

Erdélyben Aranka György már 1791-ben az országgyűlés elé terjesztette tervezetét „Egy erdélyi magyar nyelvmívelő társaság felállításáról való rajzolat, az haza felséges rendeihez” címmel, mely röpirat formájában is megjelent, és amelyet az erdélyi országgyűlés el is fogadott. A márciusi ifjak, köztük Petőfi, Jókai, Tompa egyszerre irodalmi csoport és a társadalmi haladás bajnokai; a szabadságharc alatt Vörösmarty is aktív politikai szerepet vállalt. Az irodalmi népiesség, a népművészeti alkotások, népdalok jelentőségének fölfedezése politikai tett is. A *Szózatban* Vörösmarty a nemzetet szólítja meg, de a magyarság szenvedéseit, küzdelmeit felsoroló kiáltása nem csupán a nagyvilághoz szól; az érvelés, *az nem lehet, az isteni igazságossághoz fordul, ezért epedez százezrek ajakán imádság*. 1844-ben ő is írt Hymnust, melyben a királyok, népek, országok, szabadság, „egyesség” Istenéhez fordul. „Tedd jóra munkássá e nemzetet” — kéri, e kifejezés Juhász Gyula: *A Munkásotthon homlokára* című versében tér vissza, melyben a hétköznapi munka dicséretét emeli szakrális magaslathoz: „Hirdessük: itt nem boldogul más / Csak aki alkot, aki munkás!” A névsorhoz hozzá kell tennünk

Czuczor Gergely bencés szerzetes, költő, nyelvtudós nevét, aki értelmező szótárának szerkesztését (Czuczor—Fogarasi) a 48-as szabadságharc után 1849–51 között börtönében folytatta, szinte ismételve Kazinczy sorsát. Nagy klasszikus verseink alkotói a nemzethez kívántak szólni, inteni, vezetni és bátorítani akarták; a költői szerep egybefonódott a szónokéval, a történelemfilozófia a retorikával. 1825-ben az *Aurora* irodalmi almanachban jelent meg Kisfaludy Károly *Mohács* című elégiája, mely szerint a magyarnak *ön fia vágta sebet* — a széthúzás bűnét a két évvel korábban született Himnusz is említi. E költeményeknek fontos szerepük volt és van nemzettudatunk alakításában, a kisebbségbe került magyarság igazi kincsévé őrizte és adta tovább őket. Tanítókkal beszéltem, akik elmondták, hogy azokban a ki tudja, mikor volt időkben, amikor sírni sem volt szabad a Kárpátok alatt, és nagy magyarság-verseinket nem lehetett oktatni, a tanulókból őrt állítottak a folyosóra, és ha valamilyen felügyelet érkezett, más anyag tanításába fogtak.

A *Himnusz* áttételes, asszociációkat felidéző fogalmazásmódja minden kornak tud időszerűt mondani. Név szerint ugyan nem említi szabadságküzdelmeink szimbólumát, II. Rákóczi Ferencet, rímeiben, ritmusában azonban fölcsendül a tiltott *Rákóczi-ének*. Kölcsey Ferenc költeménye beletartozik azoknak a közvetlenül szóló nagy hazafias verseinknek a csoportjába, melyek éppen a sejtetés, a nem teljes kimondás művészi eszközével élve keltik föl az olvasó figyelmét, számítanak közreműködésére, a hangvétel közvetlenségét filozófiával, hazafias történelemszemlélettel és hitbeli elkötelezettséggel ötvözik. A később keletkezett versek közül Arany János *A walesi bárdok* és Kozma Andor: *Karthagoi harangok* című versét említjük, mindkettő áttételesen szól a 48-as szabadságharcról. Juhász Gyula, Ady Endre kurucnótái szintén múltat idézően, de a jelennek szólóan zenítették meg a kurucnóták ritmusait. Reményik Sándor *Az álarcos magyar* című költeményében Bethlen Gábor erdélyi fejedelem alakját idézi: „A magyar erő roppant ormain / Jártatta hideg, szomorú szemét: / Mohács mögött, országhalál mögött / Csillogtak messze Mátyás ormai...” Áprily Lajos verseiben úgy él az ember-fájdalom, mint a monda tóba hullt harangja. (*Vallomás*).

A *Himnusz* hangvétele nem elégikus, nem fájdalmas: a végvári küzdelmek és a Rákóczi-szabadságharc fölidezésével a nemzeti ellenállás indulója. A szabadságharc azonban elbukott, Kölcsey kortársai közül többen szintén megszenvedték az osztrák börtönöket. A hősök emlékéhez a komoly, méltóságteljes hangvétel illik, amely azonban nem kevésbé erőteljes, mint egy indulószerű költemény.

Az 1790-ben született Kölcsey a *Himnusz*t 1823. január 22-én írta Szatmárcsekén. A környezet: egy sáros szatmári falu, a távlatok: a magyar történelem sziklaormai. A vers szinte egyidős Petőfivel, aki három héttel azelőtt, január 1-jén született; az ő *Nemzeti dala* 1848. március 15-én köszönti a forradalmat. Erkel Ferenc 1823-ban 13 éves; 1844-ban zenésíti meg a *Himnusz*t, melyet először 1844. július 2-án adtak elő a pesti Nemzeti Színházban. Ezt Kölcsey Ferenc már nem érte meg, 1838. augusztus 23-án elhunyt. A *Himnusz* 1829-ben jelent meg elő-

ször, Kisfaludy Károly *Aurora* című lapjában, mely a magyar nyelv megújításának jelentős fóruma volt. Vörösmarty Mihály a *Himnusz* születésekor 23 éves. Ekkor kezdi írni a honfoglalás koráról szóló eposzát, a *Zalán futását*, melyet 1825-ben fejez be. A *Szózat* 1836-ban, saját *Hymnusa* 1844-ben keletkezett. Egressy Béni 1813-ban született, a *Himnusz* megírása idején 10 éves. 1843-ban ő zenésítette meg a *Szózatot*, melyet a közvélemény a második himnusznak tekintett. Egyébként ő volt Petőfi verseinek első megzenésítője is. A *Himnuszt* nagy nyilvánosság előtt először a Széchenyi hajógózsós vízrebocsátási ünnepén, az Óbudai Hajógyár munkásai éneklék el 1844. augusztus 10-én. Hivatalos állami ünnepségen először a budai koronázó Mátyás-templomban hangzott el, a győztes forradalom után, Szent István napján, 1848. augusztus 20-án (Ruffy Péter: *Himnusz, Szózat*. i. m. 252. l.). Az előzmények között említjük Berzsenyi Dániel (1776–1836) *Fohászkodás* című, 1810-ben véglegesült, időmértékes formában írt költeményét. Költői, zeneszerzői életek, sorsok fonódnak egybe: így jöttek létre azok a művek, melyek meghatározói történelemszemléletünknek. A kornak óriásokra volt szüksége és a szellem óriásai megszülettek. Jókai Mór, a nagy romantikus és a nagy realista állított nekik méltó emléket.

Benedek Elek *Nagy magyarok élete* című könyvében így jellemzi Kölcseyt: „A költői és hazafiúi ihlet ritka pillanatában írta Kölcsey a *Himnuszt*. Képzeltető-e nemzeti ünnep e felséges imádság nélkül? Ez az imádság örök időkre biztosította Kölcsey halhatatlanságát. Nevét beírta minden magyar szívébe. S mint ahogy a *Himnusz* öröklődik nemzedékről nemzedékre, úgy öröklődik az ő neve, emléke is. Ám a *Himnusz* költője nem csupán ezzel az egy költeményével tette halhatatlanná a nevét. Az ő élete egyike a legtartalmasabb, leggazdagabb életeknek. Mint költő korának legjelesebb költői közé tartozott; mint szónok a legkiválóbb szónokok sorában foglalt helyet; mint kritikus alaposságával és bátor szókimondásával szerzett tiszteletet; s mint hazafi és ember, lángoló honszerelmével, aranytiszta jellemével minden idők nemzedékének követendő példakép marad.” (i. m. 113. l.)

A keletkezés helyszíne

A kézirat a *Hymnust* 1822. január 22-i dátummal jegyzi, csekei helyszínnel. A keletkezés körülményeire egyéb adat alig van. A költemény 1829-ben jelent meg az *Aurorában*.

Kölcsey 1815 elején költözik Álmosdról Szatmárcsekére, ahol a *Himnuszt* is meg fogja írni. „Az én lakom nem Almosd többé s nem Pozsony, hanem Cseke a pusztá magányos falu Szatmárnak végső szélein” — írja Nagykárolyból 1815. május 30-án Kállay Ferencnek. „A körny, melyben lakom, el van dugva szem elől, szép, vad s felette magányos. Egyfelől a Tisza foly, másfelől a Túr, mely itt amabba szakad, s minket a torkolatban hagy laknunk. Egyfelől nagy erdők

körítnek, másfelől nyílás esik, s láthatárainkat a máramarosi hóbércek határozzák. Nem poétai hely-e édes barátom? Csak az a baj, hogy nekem emberek kellene, nem lélektelen szépség.”

Lukácsy Sándor *A csekei költő* című tanulmányában egy sor levelét idézi, melyekben a Tisza árvizeiről számol be: „Minket itt az árvizek július vége óta zárva tartottak, s csak mostanában szabadulván fel az utak, a debreceni vásárról elmaradánk” (augusztus 28-án kelt levele). Kölcsey rendszeresen panaszkodik az árvizekre, a járhatatlan utakra, melyek elzárják a világtól.

Petőfi Sándor, Kölcsey tisztelője 1846. október elején Szatmárcsekén tartózkodott, innen a környező falvakba is ellátogatott, ez adta *A Tisza* című versének élményvilágát. A vers Pesten született 1847 februárjában. A Kölcsey-levél és a vers tájleírása több ponton egyezik; megható elgondolni, hogy a csekei környezethez a *Himnusz*on kívül Petőfi-vers is kapcsolódik. Kölcsey itt találgatta a népdal tónját, itt született *Csolnaker* című költeménye, egyik legszebb műdalunk. Szinte jelképes, hogy Petőfi is megfordult ezen a tájon, hangütésében pedig nagy elődje lírája is tovább zeng. Itteni tartózkodásakor Kölcsey sírját is fölkereste: „Meg-meglátogattam a szent sírt, melyben a legnemesebb szívek egyike hamvad. Halmánál nincs kőszobor, még csak fejfa sincs, melyre neve volna fölírva; de nincs is rá szükség, mert az oda lépő vándornak szívdobogása megmondja, ki van ott eltemetve. Csendes e táj; a városok, a nagy világ zaja nem hallatszik ideig. A nagy férfi sírja körül csak a szellő rezgeti a tövisbokrokat, a tövisbokrok virágain vadméhek donganak, s távol az andalgó Tisza halkán mormolja dalát, hogy a koporsónak álmát meg ne zavarja.” A prózai szöveg egyes fordulataiban ráismerünk a költeményre; maga a hangulat, a vers létrejötte nyilvánvalóan Kölcsey emlékével is kapcsolatban van. A *megállék* igealak is közös a *Huszt* első sorával — távoli áthallások ezek, zengések a magyar költészet ormairól. (*Úti levelek Kerényi Frigyesnek*, 1847. július 17.)

Himnuszunkkal általában ünnepi alkalmakkor találkozunk, népes közösség énekli, vagy ilyen körben hangzik el szavalatként. De ahol keletkezett: egy sáros szatmári falucska, a barátok távol, Kölcsey az 1810-es évek második felében elzárkózott a világtól, levelet is alig írt. A költemény magányból, leverő környezetből emelkedett a magyar történelem és költészet magaslataira, a lélek dermedtsége közvetlen imádságban oldódott föl, mely egyszerre szólt önmagáért és a nemzetért.

Történelemszemlélet

A *Himnusz* keletkezésének időpontja a nemesi ellenállás szerveződésének kezdete. A 20-as évek elején a Habsburg-hatalomnak az adószedéssel és újoncozással kapcsolatos önkényes intézkedései felháborodással töltötték el az országot. A császár nem hívott össze országgyűlést, rendeletekkel igyekezett akaratát érvé-

nyesíteni. A dicső múlt, a nemzeti királyok felidézése korábbi irodalmunkban is kifejezője volt az idegen hatalommal szembeni ellenállásnak. A *Himnusz* történelemszemlélete ebbe az eszmevilágba tartozik: csak nemzeti uralkodóinkat említi.

A költemény 1. és 8. *versszak*a keretező ismétlés, fohász. A 2-7 *versszak* történelmi képsort tartalmaz, melyen átüt a személyes érintettség fájdalma.

Kölcey az akkori történelemfelfogás szerint, a hun—magyar rokonságot vallja. A költemény 2-3. *verszak*a a magyar dicsőségről szól. A 2. *versszak*ban a *Bendegúznak vére* a honfoglaló Árpád vezért jelenti, a kifejezés a vérségi kapcsolatra utal. A hun—magyar rokonságot Anonymus is megfogalmazta krónikájában. Kézai Simon már Bendegúzt is említi, mint a nagy hun uralkodó, Attila apját. Attila a Kr. utáni ötödik század első felében hozta létre hatalmas birodalmát. Adamik Tamás szerint a Bendegúz névcsere, antonomázia, tágabb értelemben azt is kifejezi, hogy a magyarok a hunoktól származnak. Hasonlóképpen, az *Árpád hős magzatjai* kifejezés Árpád utódait jelenti, a magyarok vitézségét fejezi ki, utalás az Árpád-házra is. Kölcey név szerint Árpádon és Bendegúzon kívül a magyar történelemből Mátyás királyt idézi. A megnevezett események a honfoglalás és a 3. *versszak*ban Bécs elfoglalása, mindkettő a magyar győzelmekre utal, e történések jelképpé válnak. A törökön aratott diadal kimondatlanul Hunyadi János küzdelmeit idézi. Mátyás király 1485-ben foglalta el Bécset, ami a magyar történelem szimbolikus eseménye. A XIX. század végén Ipolyi Arnold püspök megbízására Koroknyai Ottó megfestette *Mátyás király Bécs előtt* című hatalmas vásznát, melynek reprodukcióját az 1896-os millenniumi ünnepekre képeslapon is megjelentették. A festmény sorsa kísérője nemzetünk történelmének: 1953-ban a múzeum má alakított nagyváradi püspöki palota pincéjébe vitték megőrzésre, onnan 2007-ben, Tempfli püspök intézkedésére került vissza a püspökségnek visszaszolgáltató palotába. A mennyezetről ekkor mosták le a vörös csillagokat, melyek alól előkerült az eredeti, Szent Lászlót ábrázoló freskó. A mesterek ugyanis, mikor azt előírták, lemoshatóvá festették át a mennyezetet, tudták, hogy bizonyos csillagok elmúlhatnak, de a magyarok csillaga, Szent László örök.

A 4-5. *versszak*a a mongol és török támadást és a magyarok széthúzását írja le, mint legnagyobb vétkünket. Ez a két *versszak* is konkrét történelmi eseményekre utal, melyeket azonban nem nevez meg pontosan, hiszen köztudottak. Így szimbolikussá válnak, a *rabló* és a *rabigát* kifejezés saját korára is vonatkoztatható. Kölcey a magyar történelem fordulatában kimondatlanul is Mohácsra utal, mely kora irodalmi alkotásainak is gyakori témája. Az 5. *versszak* anaforikus ismétlése (hányszor) fokozást érzékeltet: a széthúzás, a *tenfiad*, *magzatod* támadása a török-dúlásnál is megrázóbb. A kifejezés ismétlődik és ellentétes értelmet nyer, *Árpád hős magzatjai* egymás ellen törnek, vereségünknek ez lesz az oka. Vörösmarty Mihály 1846-ban keletkezett verse, *Az emberek* általánosítva fogalmazza meg a széthúzás, a viszálykodás következményeit: „Az ember fáj a földnek; oly sok / Harcs békeév után / A testvérgyűlölési átok / Virágozik homlokán; / S midőn azt hin-

nők, hogy tanul, / Nagyobb bünt forral álnokúl. / Az emberfaj sárkányfogvetemény: / Nincsen remény! nincsen remény!” A 48-as forradalom leverését követően, 1854-ben írt *A vén cigány* című versében is szerepel a káini bűnre történő utalás: „Gyilkos testvér botja zuhanását.”

A 6-7. *versszak* nem tartalmaz utalást konkrét történelmi eseményre, tekinthetjük az előzőek költői-filozófiai általánosításának, a szenvedések jeremiád formájú felsorolásának. Azonban nem záránk ki a következő értelmezést sem. Az *üldözött* (főnévi értékben szereplő melléknévi igenév, mely az ige dinamizmusát is örözi); körülményeinek leírására, jellemzésére Kölcsey egy egész versszakot szán. A képek méltóságteljesek és nagyvonalúak, az üldözöttet hatalmas háttér előtt helyezi el. Ez a leírás a bujdosó Rákóczi Ferenc fejedelmet illeti meg, emlékezzünk az 1. versszak Rákóczi-nótát idéző rímeire, melyek a költői logika szerint szinte hívják, előlegzik a folytatást. Ez az értelmezés illik a költemény asszociációs stílusához is. A *bujt az üldözött* szókapcsolat egyéb kuruc énekeinket is fölidézi, melyeknek címében is szerepelnek a *bujdos*, *bujdosás* kifejezésváltozatai. A *barlang* szó az akkori nyelvhasználatban rejtekhelyet, búvóhelyet is jelentett. Az árvaság végigkísérte Rákóczi fejedelem sorsát: édesapját, I. Rákóczi Ferencet korán elvesztette, a bécsi udvar édesanyjától, Zrínyi Ilonától is elszakította. A szabadságharc bukása után pedig ő szakadt el fiaitól. Nagyapját, Zrínyi Pétert a bécsi udvar kivégeztette. Az üldözött, aki nem találja honját a hazában, asszociálható a Martinovics-összeesküvés elíteltjeinek, bebörtönzöttjeinek, így Kazinczynak a sorsával is.

Az *Országgyűlési napló* című művének 1833. január 1-i feljegyzésében a következőket írja: „Estvelgett, s Wesselényi jött hozzám, s Erdélyről tón szót. A lelkes férfi forrón ohajtja a kis haza visszakapcsolatását; s az ő sürgetésére szólítá fel Szatmár vármegye két év előtt a tárgyban az egész országot; s most engem szólított fel: e cikkelyt dolgoznám ki. Általvevém adatait, s estvétől fogva reggelin hat óráig dolgozám. Hiszitek-e, hogy diplomatikai, száraz munka mellett a lélekre poétai hevület szállhat? Pedig úgy van! Míg a szerződéseket évről-évre jegyezgetém; míg a törvénycikkelyekből erősségeket szedék, s az országgyűlési naplókat rendre forgatám: a történetek szép koszorúja fűződött emlékezetemben. Elöttem állott a mohácsi nap és Zápolya; előttem Martinuzzi, Báthori, Bocskay és Bethlen, s amint képzeletem két század alakjain végig röppent, fájdalmasan akadt meg az örökre elbújdosott sergecskén. Kezem akaratlanul nyomódott mellemhez. És tudjátok-e ti, mit teszen a szó: távozni, és vissza többé nem jőni? távozni és ellenségi kezek közt hagyni mindent — hitvesét és gyermekeit? Mondom nektek: e kint egészen átgondolni nem merem. Szegény szép kis Erdély, a te gyermekeid idegen parton hamvadnak; ki fog onnan egy maroknyi port hozni? hogy talán egy könyv fakadna még látására, egy forró szent könyű, mely a szíveken fekvő jeget felolvaszthatná!” (Országgyűlési napló, 1833. január 1.) Az idézet gondolatmenete megegyezik a *Himnuszéval*, a versben a történelmi múlt költői nyelven, metaforákban szólal meg.

A filozofikus, gondolati tartalmak elemzése nélkül a magyar költészet történetét sem érthetjük. Mikori a *Himnusz* jelen ideje? Az elemzések általában azt állapítják meg, hogy Kölcsey a középkori törökellenes harcok idejére, Zrínyi korába vetíti vissza költői személyiségét. Ezt támogatja az akkori idők panaszos énekeire jellemző hangvétel, az Istenhez fordulás, a bibliai párhuzamok, a *Szigeti veszedelemhez* és más akkori költői alkotásokhoz, prédikációkhoz és egyéb írásokhoz hasonló érvelés. A honfoglalás korára és azt követő virágzásra, valamint a rabló mongolra történő utalás a megírás fikatív idejéhez képest valóban a múltban játszódik. A költemény fikatív jelenéhez tartozik a töröktől fölvetett rabiga, a jövőre pedig a kérés, a fohász utal.

A költemény ugyanakkor nem korlátozódik az alcímben megjelölt időszakra. Az első és a záróstrófa keretező ismétlése a mindenkori jelen időben elhangzó imádság, Istenhez fordulás. Az énekes ismeri az 1730 körül keletkezett *Rákóczi-ének* egyébként szintén költői hagyományokra visszavezethető rímeit, a 7. versszak a költő jelenére vonatkoztatható utalásokat tartalmaz. A pusztulás leírása nem csupán a török időkre utal, a *vár állott, most kőhalom* kifejezés a tényleges megírás idejére is érvényes, ugyanígy a széthúzás, a testvérharc leírása. A politikai Kölcsey ismerte kora társadalmának, közéletének önzését és kicsinyességét: e képek a történelem dimenzióiba vetítve mutatják a következményeket. A költemény egyes metaforáiban szintén a költő jelenére irányuló célzásokat sejtethetünk. Ilyen a *honját a hazában* szójáték: a következő idézet hasonló kifejezéssel emel szót a magyar nyelv ügyéért: „Úgy csak szenvedjük el tovább is, hogy a magyar fővárosban idegen játékszínnek álljon ragyogó épület; hogy a messzünnen jött vándor ott mindent találjon, csak azt ne, ami őtet Magyarországra emlékeztesse; hogy a jámbor hazafi Pestnek utcáin tolmács nélkül szűkölködjék, *hazáját a hazában* félnék tekintettel keresse és ne találja meg” (*Magyar játékszín*. Nagykároly 1827.). A barokk kor templomépítészete ismerte a perspektíva hasonló váltogatását, megteremtve térnek és időnek az alkotó szándéka szerinti dimenzióit. A költemény minden korban aktuális, a virágzás és a magyarság bűneinek metaforái egyaránt jelképpé válnak. A költő azonban reménykedik, hogy, mivel a magyarság megbűnhődte vétkeit, Isten újra megsegíti.

A történelem folyamatának érzékeltetésével kapcsolatosan a költemény fontos stilisztikai eleme az asszociáció, az utalás. A magyarság bűneit nem sorolja föl tételesen, a legjelentősebbet emeli ki, ugyanígy a történelmi utalások is vázlatosak: például a *vár állott, most kőhalom* a német pusztításra is vonatkoztatható. A részletes felsorolás más műfaj: a sejtetés, az utalás a tömörítés eszköze, ami a *Himnusz*t minden kor számára érvényessé teszi. A fordulatot jelentő 4. versszakban Kölcsey kimondatlanul is Mohácsra céloz; történelmi tragédiánkat több korabeli költő is feldolgozta. Az *Ozman* név az Oszmán Birodalom alapítóját jelöli. Oszman szultán (1281?–1326) neve alapján nevezték a törököket oszmánoknak is. Adamik Tamás a fordulatot antonomáziának, névcserének tekinti, melyben az alapító neve a török helyett áll.

Történelemfelfogását Kölcsey *Nemzeti hagyományok* című, 1826-ban befejezett tanulmányában fejt ki. „A nemzeti hőskor hagyja maga után a nemzeti hagyományt; s nemzeti hagyomány és nemzeti poesis szoros függésben állanak egymással. Ahol ősi hagyomány vagy épen nincsen, vagy igen keskeny határookban áll, ott nemzeti poesis sem származhatik; az ott születendő énekes vagy saját (tisztulást és folyamatot nem találhat) lángjában süllyed el, vagy külföldi poesis világánál fog fáklyát gyújtani; s hangjai örökre idegenek lesznek hazájában. Mert a nemzeti poesis a nemzeti történet körében kezdi pályáját, s a lyrának később fel-támadó s individuális érzelmeket tárgyazó zengése is csak ott lehet hazáivá, hol az a nemzeti történet régibb Músájától kölcsönöz sajátágot, s személyes érzemé-nyeit a nemzeti hagyomány és nemzeti megnemesített életkör nimbusán keresztül sugározta.”

A *Himnusz* történelemfelfogása a magyarságra zúduló csapások bemutatása ellenére optimista. Isten sok jót tett a magyarsággal, új hazát adott, utána is győzelmekre vezette. Azonban a bűnei miatt bünhődnie kell, büntetése azonban jogos. A tatár, a török Isten büntetése, tehát nem saját erejükből okozták hazánk pusztulását. Ha megtérünk bűneinkből, Isten el fogja söpörni őket, hiszen csak eszközök — a sorsunk tehát nem külső tényezőktől függ, hanem saját kezünkben van. Ennek az igazságnak a megfogalmazása jelképes, a költő saját korára is vonatkozik. A költemény időszemlélete is az optimista megoldást támogatja. A költő megnevezi a múltat és a jövőt, a megírás maga pedig jelen idejű, ebből tekint ki a magyar történelemre. Ez a jelen idő azonban mintha örök jelenné, időtlenséggé változna, hiszen a régi dalnok eljut a Kölcsey korára történő utalásokig. Ha már a jövő bűneit is megbűnhödtük, Isten kiáraszthatja ránk a kegyelmét. Szenvedéseink olyan mértékűek voltak, hogy a jövőre is feloldozást kell, hogy kapjunk — ez már a prédikátornak a Bibliára visszautaló érvelése. Aktualitását pedig a Kölcseyt követő korok magyarjai is átélik, hiszen jó és balsorsban egyaránt volt részünk.

Szakralitás

A költemény Istenhez forduló imádság és Isten dicsőítése. Az első és a nyolcadik strófa keretező ismétlés, Istenhez forduló könyörgés. A két versszak első szava, az *áldd* és a *szánd* szójátékszerű összecsengés. A könyörgés lényege az Isten irgalmában való bizakodás: ha Isten megszánja a magyart, a korábbiakhoz hasonlóan megáldja törekvéseit. A felszólító módú igealakok erős kérést fejeznek ki: *áldd, nyújts, hozz, szánd*. Isten ura a balsorsnak, azt megváltoztathatja.

A *Himnusz* a személyes Istenhez szól, Istenben nem csupán a világ rendező elvét látja. Nem a filozófiai eszméken alapuló, azokból levezetett hit, hanem a filozófus személyes hite, az Istenre hagyatkozás imádsága. Nem pesszimista, éppen ellenkezőleg: vigaszt kíván nyújtani. Adamik Tamás írja: „A költemény első

versszakában tehát kiemelten jelenik meg a himnusz alapmotívuma, a vallásosság. Isten büntető hatalmának elfogadása, megbocsátó kegyelmének kérése, és a kérés indoklása, mindez azzal a céllal is, hogy vigaszt nyújtson a sokat szenvedett magyaroknak” (i. m. 430. l.). Kölcsey hitt az imádság erejében — írja Cs. Varga István. Az országgyűlési ifjak üldözésekor Wesselényihez intézett levelében írja: „Imádkozzatok érettünk, mint mi érettük, talán a balsorsban küzdők imádsága közösen használand Istennél.” (1834. augusztus 31.). Pörének idején írja Wesselényinek: „Isten oltalmazzon, ha emberek többé nem oltalmazhatnak” (1837. november 30.).

Az 1. versszakban a költő közvetítőként, személyes imával fordul Istenhez, irgalmat kérve a magyarok számára.

A versszak első sorával kapcsolatosan Mészöly Gedeon és Molnár Ferenc idézi a XVII. századból származó Batthyány-kódex egyik újévi énekét: „Ez esztendőt megáldjad, / Ez esztendőt megáldjad / Kegyelmedből Úristen / Bő zsírral ékesítsed... És a puszta helyet is / Bőséggel / Halmok áhítozódnak / Víg kedvvel...” (Kölcsey is év elején írta költeményét.)

A kritikai kiadás is hangsúlyozza az *Isten, áldd meg a magyart* kifejezés bibliai eredetét és kapcsolatát a zsoltárokkal. Az áldás tárgyaként azonban nem az *én* vagy a *mi*, hanem a *magyar* jelenik meg. A költő ezzel a közvetítői, „paraklétoszi” szerepet vállalja. Adamik Tamás Dávidházi Péter tanulmányára hivatkozva emeli ki, hogy a „paraklétosz” eredeti jelentése szerint a vádlott mellé kirendelt védőügyvéd, a Bibliában *János első levele* így szól Jézusról. Az Istenhez imádsággal forduló, a nemzetéért közbenjáró Kölcseytől nem idegen a jogászi érvelés, számos ilyen iratot szerkesztett. A vers logikus menetében, az igazságosságra való hivatkozásban — a magyar nép már megbűnhötte vétkeit, méltó a kegyelemre, hiszen Isten a múltban is segítette országunkat — a prédikátori mellett valóban felfedezhető a jogászi érvelés. Természetesen, ez csupán forma, hiszen a lényeg az alázat, az imádság, a bizalom Isten irgalmában.

Az első és az utolsó, nyolcadik versszak Istenhez szóló imádság, egyes számban mondott könyörgés. A költő nem a *felénk* alakot használja, hanem a *feléje* formát: a többes számú ragozásra (az elemzők nemzeti többes számnak nevezik) csak a 2-5. versszakban tér át: *őseinket, magzatjai, értünk, bűneink, hadunk*. Mint népből egy, fordul a Teremtőhöz, hogy azután népével azonosulva, folytassa könyörgését, érveljen Isten irgalmának visszanyeréséért. A 6. versszakban az elbeszélés egyes számúra vált; az üldözött magányos, egyedül van: *tenfiad, magzatod, üldözött, holtnak, árvánk*. Mintha itt a költő magányos sorsa is felvillanna, aki átéli a nemzet szenvedését. A 7. versszak *holtnak* és *árvánk* kifejezése szintén egyes számban áll, értelmük jelképes, valamennyi szenvedést jelentik, de a kép individualizált, az egyén fájdalmára is utal. A forma kifejezi a személyes érintettséget, a veszteséget valamennyien sajátunknak érezzük. Kölcsey később keletkezett, *Mi fénylik ott* című töredéke a remetéről szól, nyilvánvalóan a saját sorsára történő

utalással. A befejezés: „Bércekre föl, völgyekbe le / Majd hág, majd száll, s a kín együtt vele.”

Molnár Ferenc tanulmánya részletesen kitér egyes kifejezések magyarázatára. Értelmezése újszerű elemeket tartalmaz — megjegyezve, hogy a hagyományos értelmezéseket sem zárja ki.

Jó kedvvel, bőséggel: A jó kedv speciális, régebbi jelentése: „kegyelem, kegy, szeretetteljes jóindulat. Például az 1566-os protestáns Várad-i Énekeskönyv utolsó énekében: „Kérünk, Úristen, tekénts mi reánk ily nagy szükségünkben, / Jusson eszedben, jó Magyarország az te jó kedvedben, / és ne hagyj minket megnyomrodnunk semmi szükségünkben.” A *Szigeti veszedelemben* szintén találunk példát erre a jelentésre — Zrínyit Kölcsey többször idézi példaként. „Jó követ, okosan nekünk megbeszéléd, / Lágyon s haraggal is urad követségét, / Szép szóval kitévéd urad szeretetét, / Kit mihozzánk hordoz, és az ő jó kedvét. // Csudálom, mert azon én nem igyekeztem, / Hogy ő császártoknál kegyelmem lehessen.” A követ a szultán jó kedvét, azaz kegyelmét ígéri a vár föladása fejében. A hasonló szóhasználat a mai református és katolikus énekeskönyvekben is megtalálható. (A hivatkozott tanulmány bőséges példaanyagot idéz.) — A *bőséggel* jelentésével kapcsolatosan az „anyagi jólét” jelentéssel szemben számításba kell venni a *bőségesen* értelmet. „Ki életedet kegyesen táplálja: / Az mi szádnak kell bőséggel megadja (103. *zsolttár*). Molnár Ferenc értelmezésében az első két sor tehát azt jelenti, hogy Kölcsey arra kéri Istent, hogy a magyarságot kegyesen, jóindulattal és bőségesen áldja meg; a val- vel rag módhatározói értelmű is lehet.

Nyújts feléje védő kart: A kritikai kiadásban Szabó G. Zoltán veti föl, hogy a *feléje* nyelvjárási alakváltozat, melynek jelentése: *föléje*. Kölcsey 1833-as Országgyűlési Naplójában a következőképpen fogalmaz: „Az ég terjessze ki feletted védő karjait, szép haza! Ah, mert a te fiaid karjai már gyengék!” Hasonló jelentés szerepel a Bibliában is: „Ameddig Mózes a kezét kitarva tartotta, az izraeliták fölényben voltak, de ha leeresztette a kezét, az amalekiták jutottak fölényhez” (Kivonulás Könyve, 17. 8-12).

A záróstrófa *tengerén kínjának* képével a krisztusi segítségnyújtás is asszociálható: Máté, 8. 23 szerint Jézus bárkába szállt, a tanítványai követték. Ekkor nagy vihar támadt, melyet Jézus a tanítványok könyörgésére lecsendesített. Ebben az értelmezésben a *szánd* ige jelentése is e képhez kapcsolódik. A *vész* költői, régies jelentése vihar, szélvész, átvitt értelemben nagy veszedelem, ebben az esetben a nemzetet ért történelmi csapások. A szó felfogható szillépszisként, egyszerre jelenik meg konkrét és elvont jelentése. Kölcsey nyelvére jellemző, hogy az elvont eszméket konkrét jelzők vagy egyéb stilisztikai eszközök alkalmazásával teszi érzékletessé. Egyes értelmezések a zárószakasz *szánd* kifejezésében reményvesztettséget látnak, ezt cáfolnunk kell. Az *áldd* — *szánd* szójátékszerű kettős fogalom az isteni áldás, irgalom teljességét fejezi ki. A békés fejlődéshez, a virágzás képeihez az áldás illik, a bajban, szenvedésben Isten szánalma, irgalma jelenik meg, ahogyan az evangéliumokban is többször kifejezésre jut.

A „*megbűnbödté már e nép / A multat s jövődöt*” Izajás könyvének 40. fejezetére utal. „Vigasztaljátok meg népemet, vigasztaljátok meg” — ezt mondja Istenetek. „Szóljátok Jeruzsálem szívéhez és kiáltásotok oda neki: Véget ért szolgálásának ideje, bocsánatot nyert a gonoszága, hiszen *kétszeresen* sújtotta az Úr keze minden bűnéért” (Izajás, 40. 1.). Kölcsey itt is elrejt egy korára utaló célzást: a zsidó nép egyiptomi rabságában nem nehéz fölfedezni az osztrák elnyomást. Van bizonyos szarkazmus is ebben a képben, ahogy a zsidó nép egyiptomi fogságát a magyarság állapotával összeveti. A hasonlat szimbolikus, így a következő két versszak sem csupán történeti visszatekintés: Árpád honfoglalása, Mátyás bécsi győzelme a fogságból szabadulás jelképe, így Kölcsey saját korára is vonatkozik. A magyarság múltbeli sikerei azt is bizonyítják, hogy erőnket egyesítve, egymással összefogva győzhetünk.

A 2-3. *versszak* a magyarság régi történelmét, dicsőségét írja le: tárgya a honfoglalás eseményei, az ország virágzása, az ellenség fölött aratott győzelem. A cselekvő mindvégig Isten, ezt az igealakok fejezik ki: *felbozád, általad nyert, keletet lengtél, nektárt csepegtettél, zászlónk plántálád*. Gyakori alak a ma már nem használatos elbeszélő múlt, ami archaikus, emelkedett hangulatot ad a költeménynek. A *nyer* jelentése: valamit tulajdonául kap; a szó régies, irodalmias stílusárnyalatú. Az állandósult kapcsolatokban: dicséretet, barátot, jutalmat nyer. Kifejezi, hogy a magyarság nem egyszerűen meghódította új hazáját, hanem Istentől nyerte, mint hajdan a választott nép az övét, az ige bibliai párhuzamot érzékeltet.

A 4-7. *versszak* a magyarságot a bűnei miatt sújtó csapásokat írja le. (A Biblia is szól különféle csapásokról, melyek akkor következtek be, ha az emberek elhagyták Istent. Ha megtérnek, a csapások is megszűnnek.) Ezt Kölcsey ellentétes képekkel érzékelteti, a bűnök következtében minden a visszájára fordul. A 3. versszakban Isten győzelmet adott a törökökkel szemben, a 4-ben már szenvednünk kell a rabigájuktól. A 2. versszakban Isten őseinket a Kárpát *szent bércére* hozta föl, a 6. versszakban az üldözött az, aki *bércre hág*. A 7. versszakban közvetlenül is megjelenik a korábbi boldog állapot és ellentéte: *vár — kőhalom; kedv s öröm — halálhörgés, siralom; szabadság — rabság*. (A *Vanitatum Vanitas* című versében is fölfedezhetjük a hasonló töltésű metaforákat, melyek az értékek ellentétükbe fordulását fejezik ki.) Hogy mi a legfőbb bűnünk, arról az 5. versszak második négy sora vall. A széthúzás következményeit egy szinte szürreális, látomászerű kép érzékelteti: az egész ország hamvederré válik, a metaforában a kicsiny óriásira tágul. Vörösmarty nagy, látomásos képei is eszünkbe jutnak, aki a káini bűnt, a testvérgyilkosságot több versében idézi: „testvérgyűlölési átok” (*Emberék*, 1846.); „gyilkos testvér botja zuhanását” (*A vén cigány*, 1854.). Arany János *Buda halála* című eposza (1862) is e történelmi bűn ábrázolása; ő egyébként szintén összekapcsolta a hunok és a magyarság történetét.

A 4-7. versszak tovább bontható: a 4-5. szakasz konkrétan utal a mongol és török támadásra. A 6-7 szakasz azonban jelen idejű panasz, mely a jeremiád műfajával rokon. A műfaj elnevezése a bibliai Jeremiás prófétára, az ő panaszos

énekeire utal, melyben a fogságba hurcolt zsidó nép szenvedése fejeződik ki. Az ebben a műfajban alkotó költő a saját és a zsidó nép szenvedését egybevetve könyörög Isten irgalmáért. A *Himnusz*-ban e két versszak jelen ideje, egyes célzásai értelmezhetők úgy, hogy ezekben Kölcsey saját korának szenvedéseit is összegzi.

A költemény nem csupán a könyörgés nyelvezetében, hanem szemléletmódjában is szakrális. A kifejezésekben, a költői képekben és metaforákban jelen van a keresztény áldozat fogalomkincse. Az élet eseményei magasabb értelmet nyernek: a honfoglalás Isten adománya. A kalász, a szőlő nektárja, a vérözön az áldozatot jelenti. A bűnhődés összekapcsolódik Isten szánalmával és így irgalmával, ez teszi lehetővé, hogy a magyarok úrrá legyenek sorsuk fölött. Ennek feltétele a bűneinktől való megszabadulás.

A *Bendegúznak vére* szókapcsolatban, habár leszármazást jelöl, ott bujkál a metafora, hogy a hazát véráldozattal szereztük és tartottuk meg. Magyarország uralkodói isteni küldetést teljesítenek. A *szent bérvére* jelzős kapcsolatban a melléknév megszentelt helyet jelöl, azt, hogy a hazát a magyar nép Istentől nyerte. A Bibliában Isten Mózes vezetésével a zsidó népnek is új hazát adott, melyet szenvedések által ért el. A bibliai párhuzamok a középkortól jellemzők a magyar költői művekre, és a prédikátorok nemzetfelfogására. A magyar nép szenvedését gyakran állították párhuzamba Krisztus szenvedésével, ennek fényében a szenvedés nem vereség, hanem győzelem. A gelencei Árpád-kori, Szent Imre tiszteletére szentelt templom freskója Szent Lászlónak a kun vitéz fölötti győzelmét ábrázolja; a párbajt bemutató jelenetek alatt Krisztus keresztútjának epizódjai fejezik ki, hogy Krisztus a szenvedése árán váltja meg követőit, a kereszthalál győzelem. A 3. versszakban az *ért kalász* búzakalászt jelent, a szókép szinekdoché. A *nektár* kifejezés a tokaji borra utal. (A nektár a görög mitológiában az istenek itala, mely a halandókat halhatatlanná teszi.) A kenyér, a bor és a vér pedig a szakrális terminológia szerint a krisztusi áldozat kifejezése. A *vér* kifejezés még kétszer fordul elő a költeményben: a 6. versszakban a bujdosó lábainál vérözön van, a 7. versszak szerint a *holtnak véreből* nem fakad szabadság. Az áldozat, a szenvedés végbement, de nincsen eredménye. A költő a reménytelen állapot festését érvként használja: a magyarság már a jövőt is megbűnhődte, indokolt hát, hogy Isten újra irgalmas legyen. *Áldozat* című disztichonjában a személyes áldozat vállalása jelenik meg: „Áldozatom két istenség oltára felett áll: / Köny neked ó Szerelem,/és neked, ó haza, vér!” (Cseke, 1825. május)

Kölcsey Ferenc a vallásban a társadalom talpkövét látta, ezt filozófiai jellegű tanulmányában is kifejezte. „A vallás az az isteni folyam, mely az egész pallérozatlan emberi nemzeten keresztülhabzik; az a talizmán, mely sok népeknél és sok esetekben minden tudomány, polgári alkotvány és törvény helyett szolgálja; az a talpkő, melyhez minden törvényhozó a maga principiumait úgy forrasztotta, hogy csak általa s rajta találjanak maradást; az a menedék, mely a természeti jusnak gyengeségét legelőször oltalomba vette, s melyből a nemzeteknek jusaik, a

magok kicsinységében, legelőbb kiszállani merészelték; az az erő, mely az erőszaknak és bűnnek legfoganatosban vethetett határt, midőn túl az emberi törvény és fenyték határain, a jövőben mutatott erényt és félelmet” (*Töredékek a vallásról*, 1827.).

Az istenségről unokaöccse számára megfogalmazott gondolataiban is szól. „Imádd az istenséget! ez legelső rendszabás Pythagoras aranyverseiben; s úgy hiszem, méltán. Semmi sincs ami az emberi szívet annyira felemelhetné, következőleg az élet mindennapi jeleneteiben, s a szenvedélyek és indulatok örök ostromában hozzáragadt szennyből annyira megtisztíthatná: mint az istenség nagy gondolatával foglalatoskodás. Akármerre veted e temérdek mindenségben tekinteteidet, mindenfelől egy végtelenül bölcs, nagy és jó, de egyszersmind megfoghatatlan lény jelenségei sugárzanak feléd. [...] Mert minden érzemény, mely bennünk szakadatlan emelkedésre hág, lelkeinknek felsőbb erőket kölcsönöz: s nem süllyedésben érezzük magunkat, hanem közeledésben a nevezhetetlenhez, ki felé kebleinknek oly felejthetetlen sejdítései vonzanak” (*Parainesis Kölcsey Kálmánhoz*, 1837.).

Cím, alcím

Kölcsey verseinek címét többször a kiadók adták; a *Himnusz* címe és alcíme azonban a kéziratban is szerepel. A cím a Himnusz esetében fontos tartozéka a versnek, az alcím az elbeszélő helyzetét is meghatározza: egy 17. századi énekmondóról van szó, aki Zrínyi korában él. A vers első, 1829-es Aurora-beli közlése nem tartalmaz alcímet. A kéziratban és az 1832-es közlésben viszont szerepel az alcím. A kritikai kiadás szerint, habár több elemző más véleményt fogalmazott meg, nem bizonyított, hogy az alcím a cenzor megtévesztésére keletkezett volna. A második megjelenést az akkori gyakorlat szerint ugyanis már nem cenzúrázták, és az alcím éppen az első megjelenésből hiányzott. Ezért az alcím meglehetősen hitelesnek tekinthető.

A Himnusz műfaja

A himnusz elnevezés a görög hümnosz és a latin hymnus (ének) elnevezésből ered; Kölcsey kéziratának eredetijén is a latinos alakú cím szerepel. Adamik Tamás szerint „a himnusz műfajának lényegi eleme a közvetítés Isten és ember között a klasszikus pogány görög és római irodalomban éppen úgy, mint a keresztény irodalomban.” Rámutat arra, hogy a keresztény korban énekelték is a himnuszt. Szent Ágostont idézve: „A himnusznak tehát három követelménye van: az ének, a dicséret és Isten” (i. m. 439. l.). Himnuszunkat közzététele után hamarosan megzenésítették, a hármas követelmény természetes módon teljesült. Aho-

gyan Kölcsey verse megtesztette a magyarság érzelmeit, törekvéseit, ugyanúgy a már kész mű megzenésítése is közakaratot fejezett ki, a hazafiság, a nemzeti érzelmek a műfaj sajátos egységében ötvöződtek.

A Világirodalmi lexikon meghatározása szerint a himnusz vallásos jellegű, Istent vagy isteni hatalmakat dicsőítő, hozzájuk segítségért forduló, imaszerű ének. Ez elválasztja az ódától, melynek tárgya bármi lehet. Keresztény egyházi értelemben vallásos lírai költeményt jelent. Kiemelkedők a Krisztusról, Máriáról szóló himnuszok, megemlíjük Szent Ferenc középkori *Naphimnuszát*. A magyar irodalomban már a középkor kódexeiben megjelentek a himnuszfordítások. Szép eredeti himnuszaink szólnak Máriáról; szent királyaink, István, László, Imre himnuszaiban a nemzeti érzés is megjelenik.

A himnusz műfaji jellemzőjéhez tartozik, hogy a himnuszköltő személyessége föloldódik a költemény által megénekelt eszményben. Kölcsey *Himnuszában* viszont jelen van az érvelés, mely föltétlen alázattal, de meggyőzni kívánja Istent: e forma a protestáns prédikátori hagyományt is magába olvasztja, az imádságot mélyen személyessé teszi. Isten dicsérete változatos érvelésben bontakozik ki. A költemény bensőséges párbeszédet fejez ki, hiszen a költő Isten tetteit, válaszát is fölidézi, az istenséget nem valahol a messze távolokban képzei el.

Nyelve egyszerű, eltűnik a költő sok versére jellemző görög-latin mitológiai apparátus, ezt az imádság formája is indokolja. A hangvétel a föltétlen ráhagyatkozás, a bizalom, a himnusz műfajának modern, pszichológiával átítatott, bensőséges formája. A műfaji sajátosságok a korrallal együtt változnak: e költemény a lélek belső megrendülése és a megrendülés föloldódása az Istenhez fordulásban. Elődei között a református zsoltárok és a latin nyelvű imádságok és himnuszok is megtalálhatók, a hatásokat nem lehet szétbontani. A költemény tehát összehatásában, stilisztikai eszközeinek emelkedettségében Isten dicsőítése, nemzeti himnuszunk. Utalunk a *hymnus* szó kettős értelmezésére: a nemzeti himnuszok nem okvetlenül felelnek meg a műfaj követelményeinek. Olyan éneket jelentenek, melyet azért választottak ki, hogy az illető nemzetet megjelenítsék, jeles alkalmakkor mintegy képviseljék, ezek azonban bármilyen műfajúak lehetnek, például indulók is. Kölcsey a költemény keletkezésekor még nem tudhatta, hogy az népünk himnuszává fog emelkedni, ezért a címet tekinthetjük műfaji megjelölésnek, márpedig ő tisztában volt a fogalom jelentésével. A hagyományos himnusz-fogalmat kibővítette, többféle műfaj sajátosságait ötvözte, melyek együtt fejezik ki Isten dicsőítését.

A 2-3. versszak a magyarság dicső múltját jeleníti meg, a prédikátori érvelés egyben a *történeti, krónikás énekek műfaját* is fölidézi. A 4-7. versszak a magyarságra zúduló csapásokat részletezi. A krónikás múlt idejű elbeszélése a 6. versszak második felében jelen időre vált. A 6-7. versszak szinte *publicisztikai bevületű*, tömör ellentétei már Kölcsey korára is utalnak. Az énekes ledobja álarcát: bizony, az ő dala nagyon is aktuális, egyszerre szól minden idők magyarjaihoz. A *szabadság nem virul a holtak véréből* a Rákóczi szabadságharcot követő időket is fölidézi. Az

elemzések utalnak arra, hogy a szenvedések leírásában a *jeremiádok*, panaszló, fájdalmasan könyörgő énekek műfaja is megjelenik.

A *Himnusz* összegzi, de meg is haladja a szigorúan esztétikai elvek alapján meghatározott műfajtypusokat; e költemény *imádság*, a nemzet nevében történő személyes odafordulás Istenhez. Úgy filozófia, történelemszemlélet, esztétikai emelkedettség és egyszerűség, hogy meg is haladja ezeket a fogalmakat. Valószínűleg nagyon gyorsan megszületett: a költőnek nem volt szüksége mérlegelésre, a költemény az ihlet pillanatában jött létre. A korábbi bonyolult forma könnyeddé, a gondolati összetettség, a filozofikus érvelés kristályosan áttetszővé lett; létrejöttéhez azonban szükség volt a korábbi erőfeszítésekre, tájékozódásokra, tudományos barangolásokra is. A *Himnusz* a csekei magányban jött létre, de az egész nemzet nevében szól: ha együtt énekeljük, akkor is érezhetjük úgy, hogy személyesen fordulunk Istenhez. Ha a négy fal között mondjuk el, az egész magyarságért fohászkodunk.

Az irodalomtörténet, a kiterjedt és alapos elemzések föltárják a *Himnusz* lehetséges forrásait, történelemtudományi, filozófiai, teológiai, formai előzményeit. Ezek között szerepelnek a magyarság történetét feldolgozó régi krónikák, középkori prédikátorok és költők alkotásai. Név szerint említik Anonymust, Kézai Simont, Farkas Andrást, Szenczi Molnár Albertet, Magyar István evangélikus prédikátort, a költő Zrínyi Miklóst, Berzsenyi Dánielt, bibliai párhuzamokat. A formai forrásvidéken zsoltárokat, a törökellenes harcok idejének költői alkotásait, Rákóczi-éneket, népdalok ütemeit, de ide sorolhatjuk Kölcsey stilisztikai ismereteit, a megfogalmazás körmondatokon csiszolódott könnyedségét. A hazafias történetírás és költészet jelentős toposzai olvadnak egybe: a hun-magyar rokonság, az Istentől nyert haza, a tejjel-mézzel folyó Kánaán, a haza földrajzi meghatározása, mint a Tisza-Duna és a Kárpátok vidéke, a bűneinktől szabadulás és az isteni irgalom visszanyerése, a magyarság sorsát panaszló jeremiádok. A forrásokat, előzményeket kötetek tucatjaiban kutathatjuk, a végeredmény pedig: egy szinte hihetetlenül könnyed és tömör költemény, a *Himnusz*, mely mindezeket egybeolvasztja, amely úgy eredeti, hogy valamennyi tartalmi és formai hagyományt magában foglalja. Valamennyit, az egészet: közvetlenül egyikre sem vezethető vissza; az igazi forrás az imádság és a hazaszeretet. A részletes kutatások a lehetséges forrásokhoz gyakran hozzáfűzik: ismerte, olvasta, olvasnia kellett. Kölcsey elsajátította azt a nyelvet, melyen kifejezhető a magyarság történelmi sorsa, fájdalmai és örömei: egy-egy jelzője, párhuzama mögött előzmények sokaságát lehet megtalálni. Tudjuk-e, mikor anyanyelvünkön kifejezzük magunkat, hogy melyik szavunkat mikor sajátítottuk el, hogyan teltek meg érzelmi és fogalmi tartalommal? Kölcsey a hit és hazafiság nyelvét beszéli, azt a közös nyelvet, melyen évszázadok óta szólnak a magyarság sorsát kifejező, jövőjét alakító gondolkodóink, az elmélet, művészet és gyakorlati tettek hősei. A Himnusz metaforái, gondolatai aranyszálként húzódnak végig zsoltárainkon, krónikáinkon, hősi

énekeinken. Az alcím visszaütése műfaji szempontból is szerencsés: kifejezi, hogy a költemény jelen, múlt és jövő összegzése.

A helyszíne, a személy- és földrajzi nevek jelképekké válnak, mindenkori győzelmeink és veszteségeink, erényeink és bűneink szimbólumává. A hangvétel egyszerre idézi a *Rákóczi-énekek* forradalmi robbanékonyságát és az elesett hősök méltóságosan zengő emlékét, elbukott forradalmaink fájalmát és buzdítását jelenben és jövőben.

Jancsó Benedek Kölcsey-monográfiája 1885-ben jelent meg. Ebben így jellemzi Himnuszunkat: „E megmérhetlen nagyságú és bensőségű hit teszi *Hymnus* című költeményét a magyar hazafias költészet egyik tipikus darabjává. Az élő hit ereje, mi soraiban lüktet, okozza azt, hogy nemzeti imadallá lett, mely vigasztalással és reménnyel tölti el mindig a hazafi szívet, ha fölharsan a megpróbáltatások és a szenvedések keserű napjaiban; erőt és bizalmat kölcsönöz a jövő iránt, ha a nemzeti ünnepélyeken vagy a diadal perceiben mint háladal zeng a honfiak ajkán.”

Nemzeti imadalként hangzott fel a *Himnusz* akkor is, mikor Deák és Vörösmarty 1845-ben Wesselényitől Zsibóról visszatérve, Kolozsváron szálltak meg. Ekkor a „tisztelő fiatalság” a „megdicsőült Kölcsey” *Himnuszt* „dallá el” a vendégek tiszteletére (*Pesti Hírlap*). Főlemelő pillanat: a *Szózat* szerzője és a magyarság jogaiért küzdő politikus Erdély földjén együtt hallgatja a *Himnuszt* a lelkes ifjúság előadásában. Deák Ferenc válaszában a *Himnusz* soraiból indult ki: „Megbűnhötte már e nép / A múltat s jövődöt” — célozva ezzel Wesselényi bebörtönzésére is. Ez az adat is mutatja, hogy Erkel Ferenc 1844-es megzenésítése után a *Himnusz* gyorsan terjedt, egyszerre kifejezve fohászt és hazafias érzéseket.

Versforma

A *Himnusz* keretes szerkezetű, az első és utolsó versszak utolsó négy sora változatlanul, az első négy sor változtatásokkal ismétlődik. Az *áldd* — *szánd* szójáték, a Szakralitás fejeztben elemeztük. Értelmét csak a hívő ember érti: az Istenre hagyatkozás nem gyöngeség, hanem erő.

A költemény nyolc nyolcsoros versszakból áll, a rímképlet négysoronként változó keresztrím. A strófákat 7/6-os trocheusi periódusok alkotják, ereszkedő ritmusuk a kritikai kiadás összegzése szerint a magyaros toborzó — vagy másképpen kanásztánc-ütemmel is kapcsolatba hozható, ez az interpretáció a költemény hazafias tartalmával is összhangban áll. A sorokra több helyen a hangsúlyos ütemezés is rámutatható. A sorképlet Gáldi László szerint a hosszabb 13 szótagú trocheusi sor kettőbe törése, de ő is rámutat a ritmus kettősségére. Adamik Tamás szerint a *Himnusz* ritmusa valószínűleg egyházi eredetű, hiszen a himnuszt az egyházban az ókorban és középkorban egyaránt művelték, hasonló

metrumú, rímelésű himnuszokat is idéz. Szent Ambrus himnuszai időmértékes és hangsúlyos lejtésűeknek egyaránt felfoghatók. A középkori latin nyelvű himnuszok száma több ezer (i. m. 436. l.). Kölcsey ihletének szintetizáló erejét mutatja, hogy elemzői a ritmuselőzmények között többet is kimutatnak. Szabó G. Zoltán, Szentmártoni Szabó Géza idézi Szenczi Molnár Albert *130. zsoltságát*, melyben a 13-as sorok szintén kétfelé törnek, és valamennyi sorvég rímel. Mózes Huba több lehetséges előzményt csoportosít. Idézi a 3/4/6 tagolású goliárd-vagy vágánssort, különböző zsoltságfordításokat. A kezdéssel kapcsolatban a bártfai énekeskönyvben közreadott zsoltságfordításra hivatkozik: „Úr Isten, áldj meg minket irgalmasságodból...” Megállapítja, hogy a *Himnusz* áldásért fohász-kodó indításában a *jó kedvvel* kifejezés a régi nyelvi *kegyesen, kegyelmesen* megfelelője. Az előzmények között népdal-ütemek is fölmerülnek. A kritikai kiadás Szenczi Molnár Albert *CXXX. zsoltságát* is idézi, melynek szótagszáma és rímelve is megegyezik a *Himnuszéval*: „Te hozzád tellyes szivből / Kiáltoc szüntelen / Ez siralmas mélységből, / Hallgass meg Úr Isten, / Nyisd meg te füledet, / Midön téged hivlac, / Tekintsd meg én igyemet / Mert régen ohaytlac”. Károli Gáspártól Zrínyiig idézhetünk hasonló példákat — mondja Szabó G. Zoltán is.

Mivel a *Himnusz* sorvégei is rímelenek, a ritmus pattogósabb, mint a hosszabb sorokban. A rövid sorok szinte ellentétesek a méltóságos himnuszai ütemmel, gondoljunk arra, hogy Berzsenyi *Fobászkodás* című, Istenhez forduló versét időmértékes ritmusban, alkaioszi strófákban írta, Vörösmarty *Hymnusa* is tízszótagos sorokból áll. Mivel az időmértékes strófákat Kölcsey is alkalmazta verseiben, ki kell emelnünk, hogy éppen a *Himnusz* született ettől eltérő, közvetlenebb formában: a költői ihlet sodra a formák hosszas érlelődése után minden bizonytalansággal hirtelen teremtett szintézist. Ezért az előzmények között a kurucnóták ütemét is sejtenünk lehet, ezt a rímelés is alátámasztja. A forma könnyedsége arra utal, hogy a *Himnusz* gyorsan jött létre. Az áthajlások több helyen összefűzik a sorokat, így hosszabb mondatok alakulnak ki, azonban a sorvégi pillanatnyi szünetek és a rímelés új ritmikai lehetőségeket teremtenek, a ritmus belső feszültséget érzékeltet. Valóban, a költeménynek van még egy szereplője, akit Kölcsey nem említ név szerint, de az utalást minden kortársa értette: II. Rákóczi Ferenc fejedelemről van szó.

A *Rákóczi-ének*, melynek rímelését a *Himnusz* első versszaka idézi, az 1730 körüli években keletkezett. Több változatban, másolatokban terjedt, a nyelvújítás korának írói ismerték és nagyra értékelték. Kölcsey szintén ismerte, Kazinczy is lejegyezte. Csokonai is megtanulta diáktársaitól, Csurgón tanította. Az osztrák önkényt felpanaszló költemény első két versszakát Kazinczy alapján idézzük (Mészöly Gedeon közléséből).

*Jaj, régi szép magyar nép,
Az ellenség téged miként szaggat, tép!
Mire jutott állapotod romlandó cserép!*

*Mint egy kedves, eleven kép
Voltál olyan szép Magyar Nép,
De a Sasnak körme között fonnyadsz mint a' lép.
Szegény magyar nép,
Mikor léssz már ép,
Megromlottál mint cserép,
Jaj, hát szegény Magyar Nemzet jóra mikor lépsz.*

*Hajh Rákóczi, Bercsényi
Vitéz Magyarok vitézi, Bezerédy
Hová lettek nemzetünknek első tüköri.
Magyaroknak hír szerzői
Fényes csillagi Ocskay!
Az ellenség minden felől őket emészti
Úzi kergeti
Bival epeszti
Országunkba sem ereszti!
Jaj hát szegény magyar Nemzetünket miként veszti”*

A vers szerzőjét nem sikerült azonosítani, de olyan költőről van szó, aki magát a nyelvet, annak alakítását is élvezte, erről a *Rákóczi-ének* sokszínű, barokkosan indázó rímelése, melyek között belső rímek is vannak, változatos ütemezése, a sorok szótagszámának variálása árulkodik. A *sasnak körme között* utalás az osztrák címerre. A *lép* homonima igei és főnévi használatban rímel. A *nép* — *tép* teljes rím végigvonul a versszakon, újabb felelőkkal kiegészülve. A második versszak éppúgy játszik a szavakkal, mint az első, csak más a rím hangalakja. Találunk egy-egy belső rímet is: *mire jutott állapotod*. A rímort Rimay János (1570–1631) alkalmazta először: *Kiben kesereg a magyar nemzetnek romlásán, s fogyásán: „Ó szegény megromlott s elfogyott Magyar nép, / Vitézséggel nevelt hírrel vagy igen szép, / Kár, hogy tartatol úgy, mint senyvedendő kép, / Előmenetedre nincs egy utad is ép.”* E vers a *Szépliteraturai Ajándék* 1821-es kötetében is megjelent. (A Tudományos Gyűjtemény szépirodalmi melléklete). A *nép* — *ép* — *tép* — *kép* rím sor az 1671-ben keletkezett *Bónis Ferenc keservében* is megtalálható. „Feketített gyásszal be borult magyar nép, / Ha el nézem benned, nincsen egy pontnyi ép, / Mert sok gyülevész nép már mindenfelől tép, / Ki miatt csak oly vagy mint senyvedendő-kép. // Paisod tenéked a nagy Isten lészen, / Sűrű bánatidban kedves viget téssen, / Ingyen irgalmában 's kedvében be vészen, / Csak tiszteljed nevét mindenkoron készen.” Bónis Ferencet a Wesselényi-összeesküvés kapcsán végezték ki, akár Rákóczi Ferenc nagyapját, Zrínyi Pétert. Zrínyi Miklós Szigeti veszedelme irodalmi és történelmi hagyományunknak egyaránt része. A Rákóczi-éneket főntebb idéztük; a Himnuszban a magyar nemzet sorsa, egyéni életutak, eszmei-költői hagyomány fonódik egybe. Rimay János *Az ötvenegyedik*

psalmus magyarázata című írásának érvelése a korra jellemző módon fejt ki, miért szükséges Isten haragját bűnbánattal engesztelnünk: „Minthogy Isten ellen sok ezerképpen való mindennapi vétkeinknek számtalanságához képpent semmire sincs nagyobb szükségünk töredelmes szívből szivárkozó szünetlenül való poenitentia tartásunknál és bűnünknek döglettességével ellenünk ingerlett Istennek haragja hív kérlellessénél s kedve engesztelésénél, szükség ennek ez dolognak valóságos módját sima és ingyenes reguláját, bizonyos útját is megtanulnunk...” Istent a megtért bűnös indítja kegyelemre: „De ez az áldozat (*a feláldozott tulok*) / Előtted nem kedves, / Hanem bús tört lélek / Ki büntől félelmes, / És megepedett szű / Bánattal keserves, / Ebben gyönyörködöl, / S ehez vagy kegyelmes.” Hasonló a *Himnusz* érvelése is, mely a bűnbánatot tekinti a kegyelem feltételének.

A *Himnusz* a maga tömörségében egyetlen rímpárral is megelégszik: *tép — nép*, a formai elemek mellett a történeti gondolkodás, a nemzeti ellenállás hagyományait is magában foglalva. A tömör utalás úgy szisszen, mint a hüvelyéből kirántott kard: a forma a visszafojtott indulat kifejeződése. A közvetett ábrázolás, a célzás még erőteljesebbé teszi az utalást. 1817-ben keletkezett költeményének szövegváltozatában leírta Rákóczi nevét: *Rákóczi hajh, Bercsényi hajh!* A vers első sora a *Rákóczi-énekre* utal. E versének szemléletmódja, a magyar történelem áttekintése előzménye a *Himnusz*énak. Kölcsey egyébként kitűnően ismerte a régi magyar irodalmat, a műveket kijegyzetelte.

A *Himnusz* ragrímei Mészöly Gedeon szerint a régi formák, jeremiádok hangulatát idézik. Vannak azonban asszonánci „miatt — villámidat” és bonyolultabb rímei is. Az 1. versszak utolsó négy sorában a *régen tép — esztendőt — e nép — jövendőt* csak látszólag egyszerű. Az első rímpárban a felelő sűrít: *é-e-é — e-é*. De kapcsolat van az *e-é — e-ő* magánhangzósor között is: az első magánhangzó megegyezik, a második rokon. A távolibb összecsengés a mélyről jövő imádság kifejezője. A 2. versszak 4-5. sorában a *Bendegúzának — zúgnak* bravúros hangátvetés és belső rím. A ragrímek Mészöly Gedeon szerint a XVI-XVII. századi jeremiádok formáját idézik: *hajjai — magzatjai; nyilat — rabigát; esztendőt — jövendőt*. Asszonánc: *felbozád — hazát*. A *bűneink miatt — villámidat* rímbe a felelő tömörít, mintha a villámcsapás gyorsaságát érzékeltetné. Sűríti a magánhangzókat a *gyakran plántálád — hadát* asszonánc is.

A frappáns, könnyed fogalmazás jele az alliterációk sora: a 3. versszakban *bús — Bécsnek büszke*; az 5. versszakban *vad — vert; támadt — tenfiad*; a *magzatod miatt — magzatod* reduplikáció és fokozás. A párhuzamos duplázó alliterációk kiemelik a gondolati tartalmat. A 6. versszakban *bonját a hazában*; a 7. versszakban a *b* szavak élén és belsejében álló összecsengései a fojtott fájdalmat érzékeltetik. A *halálhörgés* összetett szóban a *b* belső alliterációja jelenik meg. A *virul — véreből* a strófa 5-6 sorában szomszédos sorok összecsengése, kiegészítve a keresztrímet. A 8. versszakban a *szánd — vészek* rejtettebb *sz* alliterációja cseng össze. A hangtani megfelelések a gondolatok párhuzamát, ellentétét emelik ki. A *haza* fogalma Kölcsey gondolkodásának egyik központi eleme. A költeményben többször elő-

fordul. 2. versszak: *szeép hazát*; 5. versszak: *szeép hazám*; 6. versszak: *bonját a hazában*. A jelzők Kölcsey hazaszeretetét tükrözik.

A Himnusz szerkezete

Az előzőekben érintettük, hogy a *Himnusz* keretes szerkezetű; az 1. és a 8. strófa utolsó négy sora teljesen, az első négy sor részlegesen ismétlődik. Az 1. versszak első sorának tárgyi mellékmondata az ötödik sorba távolodva tartja össze a széles ívű könyörgést. Az 1. versszak első négy sorában Kölcsey Isten védő karjáról ír; a költemény 2-3. strófája Isten segítségének eredményeit foglalja össze. A magyarság szép, virágzó hazát nyert, ellenségei fölött is győzelmet aratott. A balsors az 1. versszak ötödik sorában jelenik meg, ennek következményeit a vers 4-7 strófája tartalmazza. Az 1. versszak ilyen módon a költemény gondolati vázlatát adja.

Az 1. versszak főmondatát és tárgyi mellékmondatát egy háromsoros közbevetés választja el. A záróstrófában már a megszokottabb mondatszerkezet érvényesül: *Szánd meg Isten a magyart / Kit vésszék hányának*, tehát nincs közbevetés. Az 1. versszak ötödik sorában a megszokott szórend *akit balsors régen tép* lenne; a versben a balsors a sor élére kerül, a szórend a hangsúlyozás eszköze. A záróstrófában a szórend is a megszokott. Mi ennek az oka? A magyarságot ért csapások felsorolása után a záróstrófa könyörgése feloldódás, az Istenhez fordulás nyugalmat ad. Ez a vers szerkezetében is kifejeződik, a gondolatok hullámverése elcsitul. A gondolatok mozgása kiegyenlítődik, a befejezés éppen így dinamikus.

A *Zrínyi második énekében* Zrínyi a sorsot szólítja meg, aki itt alá van rendelve Istennek, hiszen Isten irgalma megváltoztathatja sorsunkat.

A költemény egésze szimmetrikus szerkezetű: a 2-3. versszak a magyar dicsőséget, a hősi múltat festi, melynek hősei jelképes alakká válnak. A 4. versszak élén álló *Hajb, de bűneink miatt* felsóhajtás jelzi a fordulatot; innen a magyarság bűnei miatt bekövetkezett pusztulás képei sorakoznak. A *most* és *majd* időhatározók összekapcsolják a mongol és a török pusztítás képeit, pedig ezek időben távol esnek egymástól; a költő ezzel is hangsúlyozza jelképes voltunkat. A rabság képei után következik a zárófohász, a visszatérés Istenhez. A sorrend fordított, tükröképszerű: az első három versszakban az Istenhez fordulás után következnek a dicsőség képei, a pusztulás leírását pedig követi az Istenhez fordulás; ehhez a részhez a száanalom illik. Isten irgalma a korábbi állapot visszaállítását jelenti, ebben van a reménységünk, ezért ez a kép természetes módon zárja le és oldja fel szenvedéseinket, hiszen Isten támogatása, kinyújtott karja az ellenségeinken aratott győzelmet jelenti. Az elemzések többféleképpen értelmezik a 6-7. versszakot, hiszen ezekben nem jelennek meg a konkrét történelmi eseményekre utaló célzások. Ezeket tekinthetjük filozofikus általánosításnak, általánosabb megfogalmazású panaszoknak; nem zárjuk ki azt sem, hogy a 6. versszak üldözött-képe a

kuruc szabadságharc emigrációjára, magára Rákóczi Ferencre céloz. Ezt az értelmezést erősíti, hogy az 1. versszakban a *Rákóczi-ének* egyik rímpárja szerepel. A hetedik versszak pusztulást érzékeltető képsora pedig párhuzamos képe az elsőnek, melyben Isten védő karja a szolgaságból való szabadulást, a szabadságot jelenti. A tükörképszerű szerkezetet párhuzamos metaforák erősítik: Isten az őseinket felhozta a Kárpátok bérére — az üldözött bércre hág. A szép hazában Tiszának, Dunának hajjai zúgnak — a pusztulás képe a vérözön és a kín tengere. Az alcímmel — zivataros századok — Isten haragjának megnyilvánulásai, a villám, a dörgő felleg, a magyart sújtó vészek állnak párhuzamban. Kölcsey egyéb műveiben is visszatérő kifejezése a *szép hazza*. A Himnuszban a kifejezés távolba ható reduplikációként szerepel: a 2. versszak 3. sorának a végén, az 5. versszak 6. sorának az élén fordul elő. Az utóbbi esetben megszólítás és megszemélyesítés, ami a fokozásnak is az eszköze. A hazához kapcsolódó természeti képek absztrahálódnak: a termő tájból hamvveder lesz, az alkonyat vöröslő fénye lángtenger. Ebben a metaforában a színszimbolika is megjelenik, a *lángtenger* a *vérözönnel* áll párhuzamban, melyek színe azonos; földézi a 4. versszak villámfényét is, mely mintha itt az egész égboltot elborítaná. A *vérözön* — *virul* alliterációja pedig a 6-7. strófa metaforáit is összekapcsolja. Isten akarata a természeti jelenségekben is kifejeződik, a *Himnusz* metaforarendszere, a költemény szerkezete a gondolati tartalmak kifejezője. Az 5. versszakban a *hányszor* anaforikus ismétlése hangulatfestő; a második esetben a hozzá kapcsolódó alliteráció a fokozás alakzata. Hankiss János mutat rá arra, hogy a borús képek fölgyorsulnak: a történeti tények helyett élményszerű metaforák jelennek meg. A barlangba nyúló kard szinte látomásszerű. Az ellentétes képek már soron belül halmozódnak.

A mondatípusok szintén szerkezetalkotóvá lépnek elő. A 6. versszakban megjelennek a statikus, a dermedtséget kifejező nominális mondatok: *bú s kétség mellette, vérözön lábainál, lángtenger fölette*. A 7. versszak első sorának második feléből hiányzik az állítmány: *Vár állott, most kőhalom*. A hiányos szerkezet zeugmaként is értelmezhető tömör közlés: a kőhalommá lett vár állítmánnyal sem rendelkezik. Ezek a tömör szerkezetek földézik a későbbi Kölcsey prózastílusát, mellyel a szatmári szegény nép állapotát írja le.

A keretező versszakok felkiáltójellel zárulnak. A veszteségeket elbeszélő 4-7 versszakban az 5. és 7. strófa zárul felkiáltójellel, az 5. strófa első négy sorának végén is felkiáltójel áll. Az írásjelek szimmetriája hangulatfestő, egyrészt a könnyörgés hőfokát hangsúlyozza, másrészt a felkiáltások a magyarság verszteségeit emelik ki. A legmegrázóbb a szabadság elvesztése, ezt a 7. versszak 7-8. sorában több stilisztikai eszköz is hangsúlyozza: a *k* és a *b* alliterációja és a felkiáltás. Az *árvánk* kifejezés szintén bravúros sűrítés, visszautal a 3. sor *halálbörgés* kifejezésére.

A költemény szerkezetének leírására Illyés Gyula ihletett tanulmányát idézzük. A költemény második versszakában táj és történelem bemutatását Kölcsey a magasból kezdi, a harmadik versszakban az időt is természeti képek bevonásával ér-

zékelteti. A negyedik versszaktól kezdve a szerkezetet a vihar egyre erősödő dübörgése határozza meg; a hetedik versszak a hirtelen beköszöntő csönd. „Valóban csend következik, ijeszteőbb, mint a zivatar. Szárnyalásából a vers megérkezett, ez a jelen. Ez a magyar béke. Reményért, vigaszért igazán csak az éghez lehet fordulni” (A Himnusz költője. i. m. 24. l.). A 7. versszak képeiről Vörösmarty Mihály *Előszava* is eszünkbe juthat: „És csend van és hó és halál.” A feloldás a 8. strófa fohásza: Isten képes arra, hogy sorsunkat megváltoztassa, hiszen erre már volt példa.

A Himnusz nyelve

A *Himnusz* nyelve az életmű egészéhez viszonyítva egyszerű. Szóhasználata Kölcsey egyéb verseivel összevetve, habár méltóságteljes, emelkedett, de a megfogalmazások könnyedsége szinte élőbeszéddé teszi. Legalább annyira ösztönös, mint tudatos; formailag is összegzése Kölcsey verseseli törekvéseinek. Nyelve nem avuló, egyszerűségében is ünnepélyes. Vessük össze a szintén Csekén 1821-ben keletkezett *Rákos* című költeményének egyik versszakával: „Körülem érzem egykori hőseink / Árnyékaiknak gyöngé fuvallatit / Az égi szellem fürteim közt / S arcom előtt suhogott csapongván”. Az alkaioszi strófa szintén megidézi a múlt hőseit, a forma maga is hangulatfestő. A *Himnusz* nyelve könnyedebb, a más Kölcsey-versekre jellemző mitológiai képek is hiányoznak. A képek kapcsolódásának természetessége egyszerre idézi a népdalok és Csokonai könnyedségét és Berzsenyi ünnepélyességét — Kölcsey mindkét költőről írt tanulmányt, ismerete műveiket, a népdal *tónját is találgatta*. *Önéletrajzá*nak tanúsága szerint, fiatal korában rajongott Csokonaiért. „Csokonai 1805-ben meghalt, ott valék temetésén; halála után egymásra jöttek ki versei; azok valának bálványaink.” A két költőt később másfajta esztétikai elvei szerint keményen bírálta, mellyel ellenségeket is szerzett, ez azonban nem zárja ki, hogy verseselésük ritmusait magába szívta. Csokonai verseiről írt átdolgozásokat is, ami mutatja, hogy alaposan ismerte műveit. (Az átdolgozások inkább Kölcsey stílusára jellemzők.) Horváth János rámutat arra, hogy Kölcsey tudatosan alakította, fejlesztette stílusát: „Ő maga négy ízületet különböztetett meg fejlődésében: egy csokonaiast (1808-ig), egy kazinczyast (1808–1810), egy ünnepélyes szentimentálist (1811–1813), s egy utolsót: a dévajság és szeszély líraiságáét” (i. m. 852. l.). Hozzá kell tennünk a prózastílusban kiforrott iskolázottságot, a mondatszerkezet könnyedségét, mely a költemények szerkesztési elveiben is megnyilvánult. A népdal tónjának találgatása több volt egy műfaj kipróbálásánál, stilisztikáját az egyszerű kifejezőmód eszközeivel bővítette.

Az egyszerűség mellett rá kell mutatnunk a *Himnusz* nyelvének, metaforáinak jelképes, szimbolikus jellegére. Formai tekintetben az elemzések a zsoltárokból, egyéb helyekről bőséges példaanyagot hoznak; ugyanígy a fogalmakkal, földrajzi

és személynevek használatával, alkalmazásával is. Összegezve megállapíthatjuk, hogy a lehetséges párhuzamok valóban sokfélék, azonban a *Himnusz*nak mind a formája, mind a jelképrendszere egyedi, sem a metaforikus, sem a formai elemek nem vezethetők vissza egyetlen forrásra. A *Himnusz* egésze valamennyi hatást ötvözi, könnyedén és természetesen szintetizál; nem a tudós összegez, hanem az élményeit átélő költő.

A népdal tónjának találgatásával egy bizonyos formát is elsajátított, mely készséggé vált számára. A *Himnuszban* az erőteljes gondolati tartalom sikeresen találkozott egy látszólag más célra való, népdalszerű, hangulati dalformával, mely például *Csolnakon* című versében jelenik meg. A *Himnusz* ihletforrása így kettős: a hosszan érlelt gondolati tartalom egy villanásszerű formaélménnyel társult, az évekig tartó ború az Istenhez forduló imádságban oldódott föl. A költemény ritmusa is könnyed, benne összeolvad a trochaikus és a hangsúlyos verselés, új minőséget hozva létre.

A népdalszerű könnyedség mellett a költemény stílusa megőrizte a gondolkodó, a tanulmányíró Kölcsey szófűzésének összetettségét; logikai gondolkodása itt még áttetszőbbé, kristályosan élessé vált. A görög filozófiáról szóló, 1823-as dátumot viselő tanulmányában a filozófiai eszmék összefoglalása mellett a gondolkodó ember pszichológiáját is jellemzi. „A filozófiának tárgya az emberi lélek. Lelkünk gondolkodik és akar; a gondolkozás által ismeretre jut, akaratanál fogva pedig cselekedeteket hoz elő. Eszerint a filozófia két ágra terjed el: mert vagy az emberi ismeret, vagy az emberi cselekedet felett vizsgálódik, azaz, azt igyekszik meghatározni: mi az, amit az ember ismerhet, és mi az, amit az embernek cselekednie kell?” (*Görög filozófia*) Mi a történelmi cselekvés? Mit cselekedhetünk nemzetünkért? E kérdések filozófiai szintű vizsgálata is háttérét képezi a *Himnusz* gondolatvilágának. A filozófiáról szóló tanulmány összetettségükben is világos körmondatait olvasva, észre kell vennünk, hogy mikor a *Himnusz* ütemezésének forrását a népdalokban, zsoltárokból, keressük, gondolnunk kell Kölcsey filozófiai nyelvének letisztult egyszerűségére is.

A *Himnusz* nyelve az asszociációkra épül; ennek alapja a versforma, a rövid sorok, melyek nem adnak időt a hosszas, epikus kifejtésre. Az asszociációknak két síkja valósul meg: az egyik a tudós célzások, a Biblia és a krónikák tényeire történő utalások, a másik az asszociatív képalkotás.

A költemény gördülékeny stílusának egyik jellemzője az egymásra épülő képek, metaforák alkotóelemeinek jelentésbeli hasonlósága, mélyebb rokonsága:

A 2. versszak 7. sorában szereplő *magzat* etimológiai kapcsolatban áll a *mag* főnévvel; irodalmi, költői használatban gyermeket, utódot jelent. A *felvirágozás*nak ige metaforikus használatú, kapcsolódik a következő versszak elő négy sorához, mely a dúsan termő magyar tájat írja le. A 3. versszakban a *nektár* kifejezés a választékos stílus eszköze, nagyon jó, édes bort jelent. Az 5. sorban a költő áttér a törökellenes küzdelmek leírására. A *plántálád* latin eredetű szó, a *plánta* növényt, sarjadzó vesszőt jelent. Az igei alak jelentése: palántál, palántát ültet. Régies je-

lentése az értelmező szótár szerint: úgy tesz oda valamit, hogy erősen, szilárdan álljon. A szó hangulatában azonban ott van a „növényt ültet” jelentés is, így a kifejezés gördülékeny átmenetet biztosít a versszak első négy sorának termést, gazdálkodást kifejező képeiről a harcok világába. A jelentések harmóniája, rokon értelme szerkezeti elemként kapcsolja össze a versszakokat.

A 4. versszak kezdősoraiban a költő Isten haragjának okát írja le. A *gyúlt harag* kifejezésben az elvont főnévhez metaforát sűrítő ígét fűz, melynek konkrét jelentése a következő sorban bomlik ki: *villámidat*. (A magánhangzó-kihagyás, az elízió stilisztikai eszköze is megjelenik.) A *mongol nyilát* kifejezés logikusan viszi tovább a metaforát, hiszen a nyíl suhanása, gyorsasága hasonlít a villámlásra. A *dörgő* és *zúgattad* pedig a nyilazás és a mennydörgés zaját kapcsolja össze. A népneveket a költő egyes számban használja.

Az 5. versszakban a *hányszor* határozószó anaforikus ismétlése párhuzamba állítja az idegen támadást és a testvérviszályt. A predikatív szerkezet áthajlása egybekapcsolja a strófa első négy sorát, hatalmas zengést adva a panasznak. Az 5. versszak 4-5. sorában a *magzatod miatt* — *magzatod* kifejezés reduplikáció, melyben a *magzatod* kifejezés kétféle mondattani szerepben áll: az első esetben névutós határozó, a másodikban birtokos jelző. A 2. versszakban még *Árpád bős magzatjai* szerepeltek; az ismétlés egyben szembeállítás is; mivé lett ez nemzedék? — kérdezi Kölcsey.

A 6-7. versszak egyszerre mutatja be a széthúzás és az ellenséges támadás következményeit. A logikai felosztás következetes: az 5. versszakban az okot írja le, a 6-7-ben a következményeket részletezi. A meghatározások pontosságában a filozófiai gondolkodás elemeit fedezhetjük föl. Az üldözött *bércre hág és völgybe száll* — soron belül fogalmazódik meg az ellentét. A következő három sorban az elvont metaforákhoz konkrét helyhatározók kapcsolódnak, a költői kép ijesztően valóságossá válik: *Mellette* bú s kétség, *lábainál* vérözön, *fölette* lángtenger. Az utóbbi két kifejezés hiperbola és realizmus egyszerre, hiszen a magyar történelem tragédiáiban a *lángtenger* kifejezés sem tekinthető túlzásnak. a logikai tagolás hasonló a 4. versszakéhoz: ott a magyarság *fölött* a mongolok nyila zúg, a rabigát a vállára veszi. A filozófus a metaforákban is éppoly pontosan fogalmaz, mint a logikai rendszerekben.

A 8. versszakban a 7. versszak *lángtenger* összetett szóba sűrített metaforájához a *tengerén kínjának* kifejezés csatlakozik. A 7. versszak *zajlik* igéje és a cím *zivataros* jelzője is e képzethez kapcsolódik.

A rövid sorok a style coupé alakzatára emlékeztetőn sűrítik a képeket, az elentétek és párhuzamok drámai módon ábrázolják a magyarság sorsát. *Bérc* — *völgy*; *bú* — *kétség*; *vérözön* — *lángtenger*; *vár* — *kőbalom*; *szabadság* — *rabság*. A záróstrófában a *tengerén kínjának* birtokos szerkezetben a költő a birtokos jelző hátravetésével hangsúlyozza a gondolati tartalmat, így a *tenger* metaforája a sor élére kerülhet. Utaltunk arra, hogy ez a kép azt az evangéliumi jelenetet is fölidé-

zi, mikor Krisztus lecsendesíti a vihart, eloszlatja tanítványai félelmét (Máté, 8. 23.).

A természeti képek párhuzama Kölcsey filozofikus nyelvét plasztikussá, költőivé teszi, ugyanakkor megőrzi az elvont gondolkodás fogalmi, logikai sűrített-ségét és tisztaságát.

A költemény egy-egy jelzője is képes mélyebb tartalmakat sűríteni. A 3. versszakban a „nyögte Mátyás bús hadát / Bécsnek büszke vára” Mátyás győzelmének körülírása. A *vár* metonímia, a benne lakókat jelenti. A *bús* egyes értelmezések szerint Mátyás király fekete seregének ruházatára céloz. Mi szélesebb és költőibb jelentést tulajdonítunk a kifejezésnek, mely a végső nekikeseredést is érzékelteti. Az alliteráció a *bús* — *büszke* ellentétet emeli ki.

A *szép haza* kifejezés kétszer jelenik meg, a 2. és 5. versszakban. A kifejezéshez kapcsolódó képek a haza allegorikus női alakját sejtetik. E metaforának mélyebb jelentősége van: *Szép Erdély* című utolsó versében az édesanya és Erdély képét kapcsolja össze. A magyar hazához, Erdélyhez fűződő hazaszeretetének személyes vonatkozása van, összekapcsolódik a korán elvesztett édesanya iránti szeretettel. *Gróf Károlyi Györgyhöz* írott versében — Lukácsy Sándor idézi — a *tett* kapja meg a *szép* jelzőt: „S élted célja felé, pályád fénylepte határin, / Emberi szép tettek kísér hű képe keresztül.” A hazáért tenni kell: ezt is kifejezi az életmű egészében alakuló közös jelző.

A szójáték megjelenése a frappáns, tömör fogalmazás jele. A 3. versszakban az *értünk* — *ért* sor élén álló kifejezés szójáték. Hasonló alakú, eltérő jelentésű szavak, de az ilyen módon megjelenő homonimákat Gáldi László költői szófejtésnek tekinti, a jelentések mégis rokonná válnak, a hangtani egyezés szerkezetileg is összefűzi a sorokat. A *honját a hazában* kifejezésben Kölcsey eltérő jelentésben használja a két kifejezést: a *hon* otthont jelent. Vörösmarty Mihály *Szózata* szinonimaként használja e kifejezéseket: *hazádnak* — *honért*. A rokon értelmű szavak használata a fokozás, az érzelmkifejezés eszköze.

Szavainak jelentésére külön is kitérünk. Ennek oka, hogy idővel a szavak jelentése is változott; másrészt, egyes kifejezéseket a költő kettős, metaforikus értelemben használt. A *Himnusz* szavainak alábbi elemzésekor utalunk Martinkó András tanulmányára.

Bendegúznak vére: a vér kifejezés vérségi kapcsolatot jelent, az akkori történelmi felfogás szerint a honfoglaló Árpád vezér Bendegúznak, Attila apjának a le származottja.

Mátyás bús hadát: a jelző értelmezése vitatott. Úgy gondoljuk, hogy a kifejezés szillépszis: a költő egyszerre használta a konkrét és elvont jelentést. A *bús* érteleme egyrészt az akkori nyelvhasználatban *sötét*, *gyászos*, utal Mátyás fekete seregére. Másrészt az epedő, szomorú értelmet is magába foglalja. A szónak *bősz*, *haragos* jelentése is volt. A *bús hada* érzésünk szerint végső nekikeseredést jelent, amely legyőzi az elbizakodott büszkeséget. Kölcsey költészetében Huszt düledékei is a *bús* jelzőt kapják, a *Szellembesz* című versében a Dalos *keble búsabb lángra kél*. A

*Himnusz*t követően, 1823. április 18-21 között született *Vérmenyekésző* című versében fordul elő a következő kifejezés: *Kard csak a búsúlt vitéznek* — ezzel a kifejezéssel Kölcsey a végsőkéig elkeseredett, halálra szánt vitézt jellemzi. Ezek a jelentések is a fentebbi értelmezést támogatják. Berzsenyi versében „Forr a világ bús tengere” (*A magyarokhoz*, 1807). Mészöly Gedeon a Kölcsey által is ismert református énekeskönyvben is szereplő XXXVIII. *zoltárt* idézi a szó „bosszús” jelentésével kapcsolatban: „Haragodnak nagy voltában / Megindulván / Ne feddj meg, Uram, engem / Búsult gerjedezésedben / Rám tekintvén / Ne büntess meg, Istenem!” A magyar költészetben a jelző a későbbiekben is összekapcsolódott történelmünk leírásával. Utalunk Juhász Gyula *Szeged* című költeményére: „Ott fön, ahol most vén harang dalol, / Dugonics András búsult valahol. // Mert búsulásra volt itt mindig ok, / Ugye bajtársak, ugye, magyarok?” Ady Endre *Négy-öt magyar összehajol* című versében: „Ennyi búsulással fényesen / Nyílnék meg az ég.” Reményik Sándor: „Fogcsikorgató türelemmel, / Összeszorított szájjal — / Krisztus-követő bús próbálkozással” (*Abogy lehet*). Ez a bús had mintha végigjárna történelmünket, győzne Bécs alatt, vérezne a mohácsi síkon és a világháborúkban...

Zajlik: az ige jelentése a hanghatást is magában foglalja, kapcsolatban áll a jégzajlással is. Összetett, költői kifejezés.

tennfiad: — ten régies, irodalmias kifejezés; a 2. személyben: saját, tulajdon.

Kit vészrek hányának: a *vész* jelentése, ahogyan arra korábban utaltunk: vihar, égháború, kapcsolatban áll az alcím *zivatar* kifejezésével is. Átvitt, irodalmi stílusú jelentése: nehéz idők, a nemzetet ért nagy veszedelem.

Az egyes és a többes szám váltakozása a gondolati-metaforikus kifejezés eszköze. Az első és a nyolcadik, keretező versszakokban a költő személyesen foháskodik Istenhez; az egyes számú *magyart* kifejezés főnévi értékben az egész magyarságot jelenti. Kölcsey paraklétosz, közbenjáró, aki népéért foháskodik. A hangvétel a második versszakban vált a nemzeti többes számnak nevezett kifejezésmódrá, melyet a birtokos ragozás fejez ki: *őseinket, magzatjai, értünk, bűneink, felettünk, hadunk*. Az ötödik versszaktól az egyes szám látomásos metaforákat fejez ki: *tennfiad, üldözött, boltnak, árvánk*. Az előző versszakok gyűjtőneveinél természetes az egyes szám használata, itt azonban mintegy közelképben ábrázolja a pusztulást, teszi még személyesebbé a borzalmat.

Kölcsey Ferenc költői nyelvéhez azzal az igényességgel kell közelednünk, melyet ő is elvárt a magyar nyelv használóitól. A magyar nyelv hivatalossá tételéért küzdve írta a következőket: „Hazai nyelvvel szabad, meg nem korlátolt élhetés, és így a természeti jogok egyik legfontosabbika forog fenn; s erre törekedni, ezt szüntelen el nem fordított tekintettel kíséreni, a hazafiúságnak, a nemzetiségnek elengedhetetlen kívánata; mert régi lakjaiból s földéről ki lehet űzni a nemzetet, s egy más földön megtelepedve még is nemzet maradhat: de a nyelvtől megfosztott nép többé nem él. — A mi őseink elébbi hazájokat elhagyván, itt alkottak

újat magoknak, mert nyelveket ide hozván, ide hozták a hazát is, és a nemzetet” (*Izzenet a nemzeti nyelv ügyében a főrendi válaszra*. 1833. március).

A költő szerepe kibővül, jelképesé válik, hiszen a költői alkotás nemzetmegtartó erő, történelmi és politikai, sőt szakrális jelentősége van. A magyar nyelv megőrzése, kiművelése pedig megmaradásunk feltétele. Juhász Gyula a következőképpen jellemzi Kölcsey korát: „Ebben a reményteljesen fiatal és gyönyörűen zsendülő irodalmi korszakban a „lelkes istenfiakat” (ahogyan Kazinczy pályatársait nevezgette) aszerint ítélték és állították jobb avagy bal oldalra, hogy milyen álláspontot foglaltak el a grammatika és szintakszis dolgaiban. Meghatóan szép és kedves hőskor, a magyar költői nyelv gyermekóriása járni tanul, az egyik környülményt mond, a másik környülállást és ez a két táborra szorítja a Toll és az Eszme fennkölt bajnokait. Ami az egyiknek virtus, az a másiknak rény, ami a jobboldalnak religió, az viszont egély a baloldalnak. A nyelvi orthológia és neológia harcosai olyan szenvedélyesen és elkeseredetten állottak egymással szemben és állották a küzdelmet, annyira világnézeti és társadalmi, egész életre és lélekre szóló volt ez az ellentét, akár pár esztendővel később a politika porondján a konzervatívok és a reformerek, a régi rendi világ és az új demokrácia élet-halálharcai” (Juhász Gyula: *Csevegés*. Hétfői Rendkívüli Újság, 1923. május 21. /JGYÖM 7: 47~354/).

Kölcsey *Kritika* című írásában (1833) a nyelvvel kapcsolatos gondolatait is kifejti. „Minden író, ki a classzicusság magvait keblében hordja, bizonyos jókori szerelemmel viseltetik a nyelvhez, mi őtet annak vizsgálatára, s mind alkotványában, mind külső és belső kincseiben szoros ismeretére vezet. [...] A homéri és klopstocki nyelv oly értelmes hangokból áll ugyan, melyek a görög és német köznyelvben feltaláltak: és még is ki nem érzi, hogy nem csak azon új találmányú öszvetett szavak, hanem a megszokottabbak is az előadás újsága, a helyezettetés minéműsége, az értelem világos vagy setét, tiszta, erős vagy gyengéd meghatározása, a modulatio s száz meg száz ilyenek által, a például felhozott két nyelv birtokosaitól mintegy eredetinek látszik feltalálnak lennie?” — Ezeket a megállapításokat a *Himnusz* nyelvére is vonatkoztathatjuk: a sokféle nyelvi, ritmikai, műfaji előzményt egybeolvasztva, a költemény eredeti, újszerű, személyes vallomás.

Parainesisében a következőképpen ír a nyelvről: „Tiszteld s tanuld más mívelt népek nyelvét is, s főképp ama kettőt, melyen Plutarch a nemzetek két legnagyobbikának hőseit rajzolja, s Tacitus a római zsarnok tetteit a történet évkönyveibe való színekkel nyomá be; de soha ne feledd, miképpen idegen nyelveket tudni szép, a hazait pedig lehetőségig mívelni kötelesség.”

Anyanyelvünk épségéért

Málnási Ferenc

Erdélyi anyanyelvoktatás — irodalmunk tükrében XXX.

Anyanyelvi oktatásunk egy új oktatási rendszerben (III.)

„S a' Tsángó Magyar is Polgártársunk lenne!”
(Csokonai Vitéz Mihály)

Csokonai jóslata talán most válik valóra, amikor Moldvában, a moldvai csángók körében, az ötvenes években elindult anyanyelvoktatás rövid idő múlva megszűnt, s '89 után újra és újra a politika előterébe kerülve, meg-megtorpanva, elindult valami, s szerény eredmények is látszanak már. S 2011. január elseje után a magyarul tudó fiatalok, öregek kérhetik a magyar állampolgárságot, s talán megtorpan az a mérhetetlen asszimiláció, amely e szerencsétlen sorsú népcsoportot nem nemzeti, hanem vallási elnyomás súlya alatt ma is tartja. De elindult az önszerveződés, megalakították a érdekvédelmi szervezeteiket, elindult és lassan-lassan bővül az iskolákban is az anyanyelv, a magyar nyelv oktatása, bár az európai normákkal és a román törvényekkel összhangban álló kérelmek sorsát a helyi adminisztráció sokszor elszabotálja.

Csoma Gergely: *Moldvai csángó magyarok* (Corvina Könyvkiadó, Budapest, 1988) könyvének utószavát *Domokos Pál Péter* írta. Ennek alapján foglalom össze röviden a csángók anyanyelvi oktatásának történetét,

Az Erdély keleti és déli határán, a Szeret forrásvidékétől egészen a Vaskapuig húzódó Kárpát-gerinc, a Duna Fekete-tengerig futó bal partjával, majd a Prut folyó teljes jobb parti oldalával körülvárt területen 1068-ban a kun nép alapította meg országát, amelyet latinosan *Kumániának* neveztek. Ez a szomszédság az Árpád-ház kihalása utánig, Kunország déli része *Havaselve* nevű vajdaságának 1324-ben történt megszerzéséig és a *Kunország* északi részéből *Karabogdánia*, későbbi nevén *Moldva* 1352-ben történt vajdasággá fejlődéséig tartott.

Erdély együttes területén István király századában a már megkeresztelt magyar nép él, hozzá tartoznak a székelyek is, Kunországban pedig pogány kun nép. II. Endre (1176 k.–1235) a határvédelemre 1211-ben behívta a Német Lo-

vagrendet, ezt a védelmet a rend a Barcaság körüli Kárpát-gerinc mindkét oldalán ellátta. De a lovagok oly durván éltek vissza kiváltságaikkal, hogy a király bennük „kígyót látott kebelén, parazsat ölében és egeret tarisznyájában”, így 1225-ben kiűzte őket, és helyükre magyar határvédőket telepített. Ezek a Kunországba telepített határvédő magyar katonák a mai Moldvában élő *csángó magyarok* első csírái. Ők a moldvai és hétfalusi csángó magyarok ősei... A „csángó” elnevezés a régi magyar nyelvben egykoron használatos „*csáng*” ige származéka, ami annyit tesz, hogy „kereng”. Első előfordulása az 1400-as évek tájára tehető. Egyes vélemények szerint a csángók a magyarság Etelközben maradt részei, maradékai.

A pápa a pogányokból keresztényt akart formálni... *Róbert érsek* engedélyt és felhatalmazást kért a Szentatyától, aki legátusává nevezte ki őt, és felhatalmazta, hogy mindent tegyen meg, amit szükségesnek lát. Róbert pápai legátus maga mellé vette Béla királyfit, a trónörököszt, a későbbi *IV. Bélát* (1206–1279), a veszprémi, pécsi, erdélyi püspököt, papságot, népet és kevés katonaságot, s Kunországba indult velük. Milkó városában megkeresztelte Borz Membrók kun fővezért, és családját, s a kun népet, s *Theodorik* néven szentelt egy püspököt, s egy komolyabb csoport maradt az új püspök segítségére. Ez volt a második magyar csoport, amely Kunországba került, és azóta is utódaiban ott él. Ők szintén a moldvai, valamint a hétfalusi csángó magyarok ősei. A kun nép ama pillanat óta hódolt népe a magyar királynak, aki címei között hordta a „*Rex Cumaniae*” címet is.

1239-ben mintegy 40 ezer kun család Magyarországra való áttelepülésre kért és kapott engedélyt. Helyükre a Balkánról pásztornép vándorolt, ez a nép az ortodox vallás híve volt.

1246-ban Szörénytornyán már említik a második római katolikus püspökséget a volt Kunország legnyugatibb csücskén.

A XV. század elején *Husz János* Prágában új vallást hirdetett meg. A magyar királyok nem tűrték az új tanítást, és a huszitákat kiűzték Magyarországról, akiknek legerősebb fészük a Szörényi bánóság volt. Két papjuk, *Tamás* és *Bálint* vezetésével kivonultak, Havaselvén végighaladva Moldvában Alexandru cel Bun befogadta őket, a Prut folyó partján telepedtek le, megalapították Husz városát. A husziták itt fordították le a *Bibliát*, amelynek eredeti fordítása ma is lappang valahol, egyik másolatát a *Müncheni Kódex* őrizte meg. Záró szakasza megmondja, hogy ki, hol és mikor írta le a fordítást.

1571-ben Tatros város plébánosának, a szegedi származású Thabuk Mihály ferencesnek sikerült Husz és Roman vásárvárosokból, valamint azok környékéről mintegy kétezer huszitát visszatérítenie a katolikus hitre. Ezt Vaszari György, a kameníci lengyel püspök magyar titkára jelenti az apostoli nunciusnak. A visszatértek lelki gondozására tizenkét felszentelt papot kért. Havaselve és Moldva katolikusainak lelki vezetését a XVI. század végétől a bákói püspökség veszi gondozásba. A bákói püspökség, minthogy Milkót a tatárok teljesen elpusztított-

ták — mintegy örökösként kezdi meg életét, s a lelki gondozást az obszerváns (szigorú) és a konventualista (minorita) ferencesek végzik.

Az Erdélyből kiűzött magyar jezsuitáknak kiváló patrónusa akadt az olasz *Bartolomeo Brutti*, a vajda kancellárja személyében, aki a vajdát, Petru Őchioput olyannyira megnyerte a katolikus ügynek és a jezsuitáknak, hogy az Terebes községét ötven magyar katolikus családdal, két malommal és két szőlővel nekik ajándékozta. A vajda egy *Jászvásárott* építendő *jezsuita iskola* számára is segítséget ígért, nyolcszáz munkást bocsátott rendelkezésre. Ebben az időben készült egy kimutatás Moldva lakóiról, az 50 ezer moldvai lakos közül 20 ezer magyar katolikus. A reformáció is eljutott Moldvába, a *lutheránus Sommer* nevű lévita *Kutnár* városában ekkor alapította a *két moldvai vajdaság legelső iskoláját*.

Róma a protestáns hatások kivédésére misszionáriusokat küldött. E célból alapította 1622-ben a *Hitterjesztés Szent Kongregációja*, a „*Sancta Congregatio de Propaganda Fide*” nevű intézményt. A misszionáriusokat a Szentszék olyan országokba és területekre küldte, ahol az államvallás nem a katolikus volt, a „hitetlenek” területére, „in partibus infidelium”, azzal a feladattal, hogy az ott élő katolikusok számára a vallásgyakorlat engedélyezését kikényszerítse. Minthogy a kér román vajdaság görögkeleti államvallást követett, Róma oda is misszionáriusokat küldött, főként a minorita ferencesek rendjéből, akik egy „missziós főnök” vezetésével érkeztek működésük színhelyére. Ennek fő kötelessége volt, hogy minden évben írásbeli jelentést küldjön Rómába, ezek a Szent Kongregáció levéltárában 1622-től kezdve tájékoztatnak a moldvai katolikusok lelki és életkörülményeiről.

Az 1623 és 1895 közötti időszakból *ötvennél több*, Moldvában működő *missziós főnök* nevét ismerjük, de közöttük *egyetlen magyar sincs*. A legfőbb baj az volt, hogy *az olasz misszionáriusok nem értették magyar híveik nyelvét*. A gyónás „ita”-ra és „non”-ra egyszerűsödött, aminek se a gyónó, se a gyóntató nem vette semmi hasznát. *Évszázadokon át hiába könyörögtek anyanyelvükbeli papért a moldvai csángó magyarok, nem kaptak...* A legelső jelentést Bogoslavits András küldte, benne arról számolt be, hogy Bákó városában 100 magyar katolikus ház áll, Román városában 72 magyar ház, Szucsávában két templom és 68 magyar katolikus ház, egész Moldvában 26 630 lelket számlálva. 1646-ban fontos jelentést küldött *Marcus Bandinus* érsek is. *Codex Bandinus* néven ismert írása a bejárt helységekben 1020 családfőt talált, nevüket is megadja. *Kálnoki Sámuel* udvari kancellárius jelentése szerint temploma és plebániája van: Tatros, Sztánfalva, Gorzafalva, Forrófalva, Terebes, Szabófalva, Románvásár, Jászvásár, Kutnár, Husztváros, Galac, Neme, Szucsava és Moldvabánya helységekben, és itt a legbuzgóbb magyar nép él, akiknek legnagyobb nehézségük az, hogy papjaik nem tudják sem a magyar, sem a román nyelvet, s így a misszionárius atyáknak ezeken a nyelveken nem tudnak gyónni.

De írtak panaszlevelet maguk a csángó magyar katolikusok is magyar és párhuzamosan latin nyelven. 1671 októberében a szabófalvi keresztyének.

1761. január 6-i madéfalvi vérengzés, a *Siculicidium* (székelyek leölése) után a Moldvába menekült székelyek lelki gondozását *Zöld Péter* szervezte meg, börtön-

be vetették, megszökött, hívei után elment Moldvába, öt év alatt bejárta Moldva valamennyi csángó magyar faluját, és Erdély püspökének, *Batthány Ignácnak* 1780. október 7-i felhívására jelentés tett tapasztalatairól. Azt írja: A magyarok maradványai jelenleg kilenc plebániára felosztva, magokat „csángó magyar”-oknak nevezték és nevezik mai nap is. Mindnyájan a moldvait, vagyis az oláht éppen úgy ismerik és beszélik, mint a magyart, jóllehet ezt sokban eltérőleg ejtik ki, mint mi magunk. A misszionárius atyák mint tisztán olaszok, kik sem az oláh, sem a magyar nyelvet nem beszélik. Zöld Péter magyar és oláh nyelven beszélő papokat kért. Pápai intézkedés történik, a Szentatya rendelete értelmében minden misszionárius a missziós területén élő nép nyelvéből köteles vizsgát tenni, de a pápai rendeletnek gyakorlati haszna nem volt.

A XVIII. század végén az osztrák Oztellovitz kapitány katonai térképet készített Moldváról, Ausztria pedig konzulokat küldött Jászvásárra, akik számszerűleg nyilvántartották a lakosságot, a csángó magyarokat is. Gatti konzul 1801-ben 13059 katolikus magyar lélekről számol be, Raab konzul 1822-ben már 40 ezer magyart említ. Minorita szerzetesek érkeznek Moldvába, de a fizetség elmaradása miatt ez az út sem járt sikerrel. 1838-ban P. Gegő Elek néprajzilag és történelmileg ismerteti Moldvát, Döbrentei Gábor Borszéken megbeszélést folytatott az ott tartózkodó Arduini moldvai püspökkel és Petrás Incze János titkárral, s a kérdéseire adott válaszok a *Tudománytár* 1842-i számában meg is jelentek.

Időközben a tudomány is fölfigyel a moldvai csángó magyar kérdésre: Munkácsi Bernát, Kunos Ignác, Szarvas Gábor, Rubinyi Mózes, Jerney János, a német Gustav Weigand, a finn Yrjö Wichmann és mások. Könyvek sora születik, a *Szent László Társulat* három küldötte bejárja Moldvát, útjukról *Utazás Moldva Oláhhonban* címen könyvet írnak (Marosvásárhely, 1868). Carol Auner bukaresti kanonok német nyelven írja meg könyvét: *A moldvai magyar telepek történeti vázlatja*, melyet Pacha Ágoston magyarra fordít és a Szent László Társulat 1908-ban ki is adja. Wichmann finn professzor *Északi és bétfalusi csángók szótárát* adja ki 1930-ban. Moldvában hivatalos népszámlálást 1859-ben tartottak első ízben. Az adatok a *Population de la Moldavie* második fejezete 29. lapján: „A magyarok, kiket »csángóknak« is neveznek, Bakó, Roman, Tekucs stb. vármegyékben azok több községében laknak. A történészek tanítása szerint ezek a magyarok Husz János tanítását követve, jelentős számban telepedtek le Moldvában...” E népszámlálás vallási és nemzetiségi adata 37 869 magyarról tud, akik közül 14756 lélek Román megyében, 22426 pedig Bakó megyében él. Moldvában 49 katolikus templom is áll a 229 ortodox templom mellett.

Az 1905-ben tartott román népszámlálás adatai között már hiába keressük a moldvai csángó magyarok adatait. „A népesség megoszlása” című fejezetben „nem román, idegen” szóval nevezi meg a néhány ezer csángót, mégis az 1555544 ortodox, 106752 zsidó, 888063 katolikus és 2169 protestáns lakóról szól, „a nemzetiség fogalmát nem lehet szigorú tudományossággal alkalmazni... az anyanyelv kutatása sem kecsegtetne sikerrel” — állapítja meg a kötet, mert „a

nem románok legnagyobb része olyan körülmények között és olyan állapotban van, hogy a legnagyobb jóindulat és szándék mellett se felelhetne a kutató kérdéseire”. E mondatból az sejlik ki, hogy az „állapot” szó iszonyú írástudatlanságot, iskolázatlanságot takar.

1910-ben újabb hivatalos népszámlálást tartottak Romániában, az 1912. évben megjelent kiadványban teljességgel hiányzik a nemzetiségi és az anyanyelvi, illetve a vallási adat. Mindössze annyit tudunk, hogy akkor Moldvában 121 római katolikus templom állott és 36 román nyelvű óvoda működött.

Az 1930. évi népszámlálás szerint Moldvában 2433396 lélek közül 2145683 ortodox vallású román, 20964 magyar nemzetiségű, 2250678 román, 23894 pedig magyar anyanyelvű. Vallás szerinti megoszlásban 2145683 fő ortodox, 2423 görög katolikus, 109253 római katolikus, 1402 református, 122 pedig unitárius.

A mai kutatások alapján a csángók teljes létszáma kb. 310000 fő, melyből kb. 103000 magyarul beszélő. Moldvában kb. 243000 (magyarul tudó: 60 ezer). A Barcaságban kb. 20000, a Gyimesekben kb. 20000. Maga a csángó név a Romániában élő magyar nyelvű kisebbségi népcsoport összefoglaló neve. Három fő csoportjuk van: a *moldvai csángók*, a *gyimesi csángók* és a *barcasági csángók*. Az Új Magyar Tájszótárnak a csángó népnévvel az alábbi szócikkek hozhatók kapcsolatba:

1. csáng — kolomppal, v. rossz csengővel lármásan kolompol, csenget.
2. csángál — lassan bandukol, andalogva megy.
3. csángál — rosszul harangoz, csacsog, fecseg, labdát úgy dob, hogy az félre esik; ugrál, aggat.
4. csángat — rosszul csenget.
5. csángó — melléknév vagy főnév, gyors táncdallamfajta, melyre csárdást járnak; ügyetlen kisgyermek, csavargó.
6. csángós — melléknév, olyan (ökör), amely járás közben a lábával kaszál.

A csángó szó ma ismert első írásos említése egy 1443. június 8-i adománylevélben található, amelyben Ștefan moldvai fejedelem (Ștefan cel Bun fia) Sanga Illyésnek adományozza Văsești és Băsești falvakat. A második említés 1556-ból való, a háromszéki Maksán említik „Michael *chango*”-t, 1560-ban a szintén maksai Csángó András (lásd *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*, II. kötet).

A szó eredetéről több elmélet is született:

1. A székely nyelvjárásból származik:
 - *csángál* (1. rosszul, fülsértően harangoz, 2. hamisan énekel 3. csacsog, fecseg) szóból, azaz a csángó az, aki „hamisan”, „fülsértően” beszél (lásd: sziszegő beszéd). Egyesek a *csángó* szót az *elcsángál*, azaz „elkószál, elcsavarog” értelemmel hozzák összefüggésbe, ám a székely nyelvjárásokban sem az *elcsángál* szó, sem a *csángál* szó „kószál, elkóborol” jelentése nem létezik.
 - a *csángat* (csenget) szóból, azaz a *csángók* azok, akik a csengőt, kolompot viselő teheneik után elkóboroltak (például ezt tartja a pusztinaiak népi etimológiája is).

2. A mezősegi vagy a tiszai nyelvjárásokból ered:

Kallós Zoltán közlése szerint a Mezőségen a fiatal kóborló legényt „*csángó*”-nak hívják, az Új Magyar Tájszótár szerint Nyíregyháza környékén a csángó szót „csavargó” jelentésben használják.

3. A besenyők *kangar* törzsének nevéből származik:

A vitatott hitelességű *Csiki székely krónika* arról ír, hogy 1049-ben a *bessus*-ok (besenyők) Csángur Pál vezetésével beütnek a Székelyföldre. Talán ide vezethető vissza az az elmélet, miszerint a csángó eredetileg is népvétet jelölt, méghozzá a nyolc besenyő törzs három *kangar* (*csangar*) népét. Az viszont tény, hogy meglepően szoros kapcsolat létezett Moldva és az erdélyi besenyő csoportok közt, amit az is bizonyít, hogy például a háromszéki besenyő szállásterülethez (Karatna, Volál, Peselnek stb.) tartozó Kézdiszentlélek faluban Alexandru cel Bun moldvai fejedelem felesége, Losonczi Margit, vagy szeretője, Apor Kata támogatásával épült templom 1401-ben.

4. A „*csángat*” (=”kiabál”) szóból ered.

A barcasági Apácán így magyarázzák a csángó szó eredetét: „Hát, *csángók*, mert itt vót a határ. S akkor vót a vár, s akkor mikor veszély vót, akkor harangoztak, meggyújtották a szalmát, hogy »vigyázzatok, mert veszély van«, s akkor ezért mondják, *csángók*, mert mikor jött az ellenség, akkor zergettek kiabáltak, s akkor azt mondják, hogy »csángáltak«. Akkor innen eredett a csángó szó.” A szomszéd falusiak mondják az apácaiakra. Ez a kifejezés utal a csángóknak a székelyekéhez hasonló határőrizeti szerepére.

A moldvai csángók kisebb része, az *északi csángók* a magyar nyelv olyan változatát beszélik, amely sok vonásában a *középkori magyar* nyelvet őrzi. Számos olyan régi szavuk van, amely a mai magyar nyelvből már eltűnt (*filjesz*, *abét*, *bücsü*, *csúkmony*, *eszüdni*, *jü*, *külpis* stb.), ezenkívül sok román jövevényszót is használnak. Ma ez a magyar nyelv egyetlen önálló *regionális dialektusa* (vagyis nem csupán a magyar nyelvjárások egyike, hanem az *irodalmi nyelvtől erősen különböző nyelvváltozat*). A moldvai csángók nagyobb része a székely nyelvjárásokhoz hasonló nyelvváltozatot használ, csak több benne a régies szó és nyelvi forma, illetve a román kölcsönzés, mint a mai székelyek nyelvében.

Ennek megfelelően kell megszervezni, szélesíteni a moldvai csángó gyermekek anyanyelvi oktatását, visszavezetni őket az anyanyelv világába, ahonnan a politikai, vallási elnyomás a legkülönbözőbb módszerekkel igyekezett és igyekszik ma is elvezetni egy másik — a román nyelv — világába, asszimilálni őket, s megtartani őket a román nyelvű katolicizmus körében. A *Petrás Ince János* gyűjtötte *Csángó Himnusz* sorai éppen e megmaradás mellett szólnak, s reméljük, az „apák őrízte szép nyelvünket” nem sikerül elpusztítani:

Csángó magyar, csángó magyar,
Én Istenem mi lesz velünk?
Mivé lettél, csángó magyar?
Gyermekeink, s mi elveszünk!

Ágról szakadt madár vagy te,
Melyet apáink őriztek,
Elvettetve, elfeledve.
Elpusztítják szép nyelvünket!

Egy pusztába telepedtél,
Halljuk, áll még Magyarország,
Melyet országnak neveztl.
Úristenünk, te is megáldd!

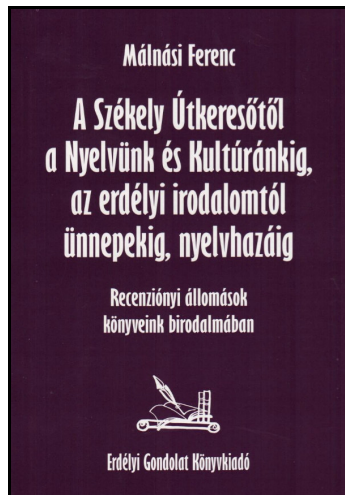
De se országod, se hazád,
Hogy rajtunk könyörüljenek,
Csak az Úristen gondol rád.
Elveszni ne engedjenek.

Idegen nyelv bébortja nyom,
Mert mi is magyarok vagyunk,
Olasz papocskák nyakadon.
Még Ázsiából szakadtunk.

Nem tudsz énekelni, gyónni,
Úristen, sorsunkon segíts,
Anyád nyelvén imádkozni.
Csángó magyart el ne veszítsd!

Kiadványaink

2016-ban megjelent

Közelítési kísérletek Tompa László életművéhez

Tompa Zsófia Tisztuló (torz)kép (III.)

(Meg)új(uló) olvasati lehetőségek Tompa László életművében

III. „Versekbe vések”

(Meg)új(uló) olvasati lehetőségek Tompa László költészetében

*Mint régi szobrász szép halott fiáról
Mintázta művét, melyről hír maradt:
Így én is, — amíg a lelkem egyre gyászol —
Versekbe vések halott vágyakat.*

*Pillámon még a bánat könnye repdes,
S már szemem újon nyílt csodákba lát,
Lesvén möhön, mint megbűvölt szerelmes:
Holt vágyak báját, rejtett vonalát.*

*S amit szemem lát, abból az anyagba
Kezem minden szebb formát belevés.
Így él tovább, mint lelkem egy darabja,
Minden aligmult, újabb szenvedés.*

*E gyöngéd formák, apró, drága szobrok
Sok emlék-zúgot sorba töltenek.
Rajtuk motozva már el-elborongok:
Mi lesz, ha szívem többé nem temet.*

*Jaj, ha talán már csupa bútlan éj jő,
Csak holt formák között szabad bolyganom.
De nem lesz többé kit veszítmem: élő,
Több szép fiam, több drága bánatom.*

(Tompa László: *Mint régi szobrász*)¹

¹ TOMPA László, *Mint régi szobrász* = T. L., *Erdély hegyei között*, Kolozsvár, Minerva, 1921, 39.

1. „Szintézisbe hozható”.

A helikoni-transzszilvanista líra közösségi, egzisztenciális és nyelvcentrikus-önreferenciális vonásai együtt-látásának lehetőségéről

„Az utolsó két század folyamán alighanem két nagy fordulatot (paradigmaváltozást) ért meg az európai irodalom (a világirodalom). Az elsőt a romantika, első sorban Herder és a Schlegel-testvérek történelem- és művészetbölcselete hozta, amely [...] főként a közép- és kelet-európai régiókban [...] szervesen összekapcsolta az irodalom és a nemzet ügyét, és az irodalmat tette meg a nemzeti szellem és identitás legfontosabb letéteményesének. Ennek a fordulatnak a nyomán bontakozott ki a magyar nemzeti irodalom is, mondjuk Berzsenyi Dániel és Kölcsey Ferenc romantikájától kezdve, és ennek a »herderi« fordulatnak a szellemisége él tovább az erdélyi magyar irodalmi kultúrában Reményik Sándor és Áprily Lajos költészetétől, Kós Károly regényeitől kezdve máig.

A második nagy fordulatot a huszadik század átalakult világképe és új bölcselete indította el méghozzá két [...] áramban: egyrészt az egzisztencialista filozófia, másrészt a modern nyelvfilozófia indításai nyomán, s ha az első nagy fordulat Herder, akkor a második Heidegger és Wittgenstein nevéhez köthető. Ennek a fordulatnak a jegyében [...] az emberi lény leginkább a művészi alkotásban tud azonosulni [...] magával az emberi létezéssel. [...] Ahogy Heidegger írta [...] *Hölderlin és a költészet lényege* című tanulmányában: »a költészet a lét és a dolgok alapító megnevezése — nem tetszőleges mondás, hanem az, ami által válik csak minden nyilvánvalóvá«. A másik, az irodalom előtt álló nagy kihívás pedig maga a nyelv, az a tény, hogy [...] az emberi létezés valójában a nyelv által történt létezés, amiből az is következik, hogy az irodalom [...] nyelvi és poétikai felépítése által létezik. [...] Mindez azonban nem teszi érvénytelenné a »herderi« szellemiség és kultúra hagyományait: azok, akik az emberi létezés abszurd tapasztalataival vagy éppen magával a nyelvvel küzdenek, nem kell, hogy elutasítsák a nemzeti közösség iránt érzett felelősségtudatot és a nemzeti kultúra szolgálatát. Különösen a kisebbségi létben. [...] Erre utal különben René Wellek és Austin Warren ismert irodalomelméleti kézikönyve [...], midőn az írói alkotások értékelésének két alapvető kritériumát a következőképp jelöli meg: »a művészet mint öncél és a művészet mint közösségi rítus és kulturális kötőerő«. [...] Az irodalmi paradigmák általában különben sem érvényesülnek a maguk vegytiszta mivoltában, és éppen az *erdélyi irodalom* példázza azt, hogy a »herderi«, a »heideggeri« és a »wittgensteini« irodalom-felfogás tulajdonképpen nemcsak összefér egymással, hanem szintézisbe is hozható.”²

² POMOGÁTS Béla, *Utószó = Erdélyi költők antológiája*, szerk. POMOGÁTS Béla, Bp., Éghajlat, 2011, 467–469. (Pomogáts e szintézis példáiként Dsida Jenő *Psalmus Hungaricus*-át, valamint Kányádi Sándor *Halottak napja Bécsben* és Szilágyi Domokos *Bartók Amerikában* című verseit említi.)

Tomba László „külsőre szerény, de befelé egymást mélyítő versei[nek]”³ szövegközeli olvasáson alapuló poétikai elemzésével e két költészetszemléleti paradigma lehetséges, élő szintézisét szeretném felmutatni a Tomba-lírán belül, melyet eddig elsősorban talán — a költészetéről való beszédben jobban hangsúlyozott — „herderi-közösségi” oldaláról ismerünk. Mivel „Tomba László versei mindig újra hívják ki a vitát a líra lényege fölött”⁴, különösen is fontos, áldásos és mai recepcióját is élőbbé, termékenyebbé tehető folyamatokat megindító lehet életművének a „herderi-heideggeri-wittgensteini” paradigmák mentén való, szintetikusabb szemléletű vizsgálata.

Ugyanis mind Tomba Lászlóról, mind a helikoni-transzszilvanista poézis más alkotóiról elmondható, hogy „korántsem csupán regionális jelentőségű alkotók.”⁵ Nem csupán regionális jelentőségűek nemcsak azért, mert a „kisebbség csak politikában kisebbség, irodalmában és műveltségében maga az egyetemesség”⁶, s így — mivel „a nemzet virtuális kultúrközössége akár több irodalmi rendszernek is a birtokosa lehet”⁷ — a korszak (és az utána következő erdélyi költőnemzedékek) lírája beléplántálja az összmagyar irodalomba nemcsak szellemi⁸, hanem kisebbségiségével szorosán összeforrta poétikai mintáit is, hanem nem csupán regionális jelentőségűek azért sem, mert emblematikus és a kisebbségiség egyetemes értékeit⁹ megszóllaltató versei mellett költői életművük jelentős — és sok esetben ismeretlen — részében a szövegek a heideggeri „világba vetett ember” egzisztenciális léttapasztalataival, és a wittgensteini „nyelv által történt létezés” önreferenciális

³ NÉMETH László, *Hol vagy, ember?: Tomba László verseskötetéről*, 1940/9, 13.

⁴ MOLTER Károly, *Hol vagy, ember?*, Erdélyi Helikon, 1940/7, 471.

⁵ ELEK Tibor, *Darabokra szaggatott magyar irodalom*, http://www.eirodalom.ro/tabor/item/991-darabokra-szaggatott-magyar-irodalom.html#.VN3qe_mG-VM

⁶ KUNCZ Aladár, *Erdély az én hazám*, Erdélyi Helikon, 1929, 487–492. (Kuncz Aladár szavait idézi: LÁNG Gusztáv, *Egy önmeghatározás tanulságai: Jegyzetek a transzszilvanizmusról* = L. G., *Kivándorló irodalom: Kísérletek*, Kolozsvár, Korunk Baráti Társaság, 1998, 14.)

⁷ BOKA László, *Érték/határ/érték 1.: Gondolatok az erdélyi magyar irodalom önmeghatározásáról, helyzetértelmezéséről, kánonmodelljeiről*, <http://www.eirodalom.ro/tanulmany/item/1786-ertek-hatar-ertek-1.html#.VOa0GyzRmyM>

⁸ „Az anyaországi magyarságnak szüksége van a kisebbségek által fölkinált értékes szellemi mintákra.” (Szekfű Gyula gondolatait idézi: NAGY Zoltán, *És mi magunkat se tudnók in aequilibrio tartani? Megjegyzések a két világháború közötti erdélyi magyar kisebbségi emlékezőskultúráról*, <http://www.eirodalom.ro/tanulmany/item/1709-es-mi-magunkat-se-tudnok-in-aequilibrio-tartani.html#.VOavzCzRmyM>. (Az idézet eredeti szöveghelye: SZEKFŰ Gyula, *Mégis ők a hősök* = CSEKE Péter, MOLNÁR Gusztáv, *Nem Lebet: A kisebbségi sors vitája*, Bp., Hét torony, 1989, 28–30.)

⁹ „Az erdélyi magyar szellem arra van hivatva, hogy kicsiny lehetőségek között, nagy erőfeszítéssel egyetemesen emberi szellemmé legyen. [...] Ez az eszmény nemcsak vezette, hanem kezdettől máig igen gyakran annak megvalósítására is képesítette a kisebbségi magyar irodalmak legjobbjait.” (E gondolat első szakaszában Makkai Sándor szavait idézi: BERTHA Zoltán, *Kisebbségiség és modernség*, <http://eirodalom.ro/tanulmany/item/1575-kisebbségiség-es-modernség.html#.VNyz8PmG-VM>.)

poétikai reflexióival gazdagítottak. Rajzolhatnók az erdélyi magyar irodalom „többszólamúságáról, értékeinek változatosságáról egy sokkal gazdagabb, izgalmasabb képet,”¹⁰ „valamely meghatározott irodalom-fogalom és -eszmény mentén ugyanis felvázolható ugyanazon irodalom más-más építménye.”¹¹

Különösen így van ez Tompa László költészete esetén, kinek recepciójában ez idáig a nagy versek árnyékában maradtak lírájának egyéb színei, az ismert hangok mögött költészetének további szólamai. Tompa László hangja, igaz, „erdélyi hang, magyar, székely”, egyidőleg azonban „emberi, amellet egyéni.”¹² Ezek a színek felragyognak, ezek a hangok jobban hallhatókká lesznek, mikor lírájának kevésbé ismert vagy egészen ismeretlen vidékein járva, a szövegek közelében időzve megpróbálunk együtt-szólni¹³ verseivel.

Halott költők porából olykor
Nagy kelyhű virágok kinőnek.
Rég elfelejtett síri hantok
Megérik szelét szebb időknek.

Dohos könyvtárak éjjelében
Nap gyúl cikázó sugarakból.
Egy könyv kitárul és a sok rím
Tüzet csillogtat, mint aranybor.

Szét a világba friss erővel
Kiszáll a nemes, ritka mámor,
Szomjan sóvárgó szívek isznak
A tiszta kéjek italából.

Mindenki sejt: csodatitkok
Mélysége fölött jár a lába — —
S éjfélkor egy bús, glóriás fej
Benéz egy fehér lányszobába.
(Tompa László: *Halott költők...*)¹⁴

¹⁰ ELEK, *Darabokra szaggatott...*, i. m.

¹¹ BORCSA János, *Az irodalomtörténet-írás reformja felé*, <http://www.eirodalom.ro/tabor/item/987-az-irodalomtortenet-iras-reformja-fele.html#.VOXmKSzRmyM>.

¹² REMÉNYI József, *Levél Erdélybe*, Amerikai Magyar Népszava, 1940. (Az írás újságkivágás formájában a Haáz Rezső Múzeumban őrzött kéziratos hagyaték része (HRM-TLH, Feldolgozatlan hagyatékrész, 4. doboz).

¹³ „Az irodalmi szöveget az különbözteti meg más szövegektől, hogy nem szakítja félbe az interpretáló közbe-szólása, hanem azt folytonos együtt-szólása kíséri.” (GADAMER, Hans-Georg, *Szöveg és interpretáció = Szöveg és interpretáció*, szerk. BACSÓ Béla, Bp., Cserépfalvi, 1991, 36.)

¹⁴ TOMPA László, *Erdély hegyei közt*, Kolozsvár, Minerva, 1921, 21.

2. „Csak aki a szót kimondva [...]”
A „kincs” maga a szöveg (?):
közelítési kísérletek Tompa László életműnyitó verséhez

Rejtve lelkem rejtekébe,
Öreg-öreg fűz tövébe
Kincsek kincse van elásva.
Nagy fekete kutya őrzi.

Senki meg nem kapja, lássa,
Csak aki a szót kimondva
— Óráját is eltalálva! —
A varázst le tudja győzni.

Kincskereső vágya, szomja
Vajjon vet-e lelket erre?
S vajjon mikor vet, ha még vet?
Múlnak hamar szakok, évek — —
De csak baglyok, denevérek
Surrognak a holdvilágnál,
Melynek fényén mohos fám áll.

Múlnak hamar szakok, évek — —
Fent elúszik egy-egy felhő.
De más erre senkisésem jó.
S minden évvel mind alábbra
Hajlik a fűz egy-egy ága.
Ha lombjával holdfény játszik:
Már-már gyászfűz gyanánt látszik.
Talán soha ritka fénye
Nem vetődik föld színére,
— Úgy múlik el, meg se látva —
És ügyet rá senkisésem vet,
Hogy az, ami rejtve senyvedt:
Koporsó, vagy kincsesláda?

(Rejtett kincs tudója)

Tompa László életművében poétikai értelemben kitüntetett helyet foglal el *Rejtett kincs tudója* című verse.¹⁵ Az első kötet, az 1921-ben megjelent *Erdély hegyei közt*¹⁶ nyitóverse ez, kötetkompozíciós helyzete azonban a teljes költői életmű nyitányává avatja a szöveget. A vers ugyanis, mintegy a kötet mottójaként, különáll a könyv további ciklusaitól¹⁷, így kiemelt bevezetőjévé, mintegy mottójává válik mind a kötetnek, mind az egész életműnek. A *Rejtett kincs tudója* tehát életműnyitó vers valóságosan, a tények szintjén — és életműnyit(ogat)ó vers a kötetkompozíciós helyzete által kínált, valamint a szövegben magában rejlő gazdag motívumkincsek kínálta olvasati lehetőségekben. Ez a vers megnyithatja előttünk a költői életmű ismeretlen kincseinek ládáját: és benne sok olyan értékre lelhetünk, amelyek jelen vannak, csak a recepció által kevésbé hangsúlyozva vannak jelen Tompa László életművében.

„Taine zavarba jönne, ha ebből a verseskötetből kellene az erdélyi 1918–1919-iki sötét évekre visszakövetkeztetnie, amikor az erdélyi sors a történelmi változás hullámain hanyódott. Ez is mutatja, hogy Tompa László függetleníti magát időtől, eseményektől”¹⁸ — írja Kuncz Aladár az *Erdély hegyei közt* kapcsán nagy, összefoglaló, a Tompa-életművet elemző tanulmányában. Valóban figyelemre méltó, sőt, a költészetéről kialakult kép szempontjából szinte zavarba ejtő, hogy Tompa László 1921-ben, tehát az országcsönkítés következtében leghevesebben érzett fájdalom idején olyan verseskötettel jelentkezik, melynek nyitóverse „varázsos, babonás”¹⁹ motívumokból építkezve, egy a konkrét időtől és tértől elemelt időtlen, mélyen szimbolikus, mesebeli és mitikus szövegtérbe vezet olvasóját. Egy olyan költő, kinek lírájában „kirajzolódik a kisebbségi lét teljes domborzata”²⁰, 1921-ben megjelent verseskötetében — mely, igaz, jelentős részben az országcsönkítés előtt született, akkor immár két évtizede gyűjtögetett verseket tartalmazza, ugyanakkor már az erdélyi sorsot és tájat témává és versmotívummá avató költeményeket is találunk benne — nem erdélyi témájú verset választott nyitószöveggé kötetkompozíciója és életműve elé.

A szövegben intenzív sűrítettséggel jelennek meg olyan poétikai jegyek és motívumok, melyek Tompa költészetét és líranyelvét fokozott erővel jellemzik, de

¹⁵ TOMPA László, *Rejtett kincs tudója* = T. L., *Erdély hegyei közt*, Kolozsvár, Minerva, 1921, 3–4.

¹⁶ TOMPA László, *Erdély hegyei közt*, Kolozsvár, Minerva, 1921. A Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet RT. 96 lapon hozta a költő verseit.

¹⁷ Tompa László *Erdély hegyei közt* c. kötetének cikluscímei (mindegyik cikluscím egy-egy verscím is egyben): *Tavaszi áradáskor*, *Az alkony felelete*, *Tűnő szépségek kergetője*, *Az óceán felé*.

¹⁸ KUNCZ Aladár, *Megkoszorúzott erdélyi költő: Tompa László három állomása: Erdély hegyei közt, Éjszakai szél és Ne félj*, Erdélyi Helikon, 1929/8, 610.

¹⁹ TOMPA László, *Csillagtalan éjjeli ég alatt* = T. L., *Ne félj!*, Kolozsvár, Erdélyi Szépművészeti Céh, [1934], 9.

²⁰ FARKAS Árpád, *Gátzúgásban* = F. Á., *Asszonyidő: Publicisztikai írások*, Bukarest, Kriterion, 1983.

amelyek a helytállástudatot erősítő emblematikus Tompa-versek kiemelten valóságreferenciális értelmezéseinek árnyékában rejtve maradtak — akár e kincsészláda a fűz tövében a lehajló ágak alatt.

A vers nyitómetaforája a „minden növényi jelkép közül a legösszetettebb jelentésű, egyetemes szimbólumot, életet és halált”²¹, mindig megújuló kizöldülésében az örök megújulást, elszáradásában az élet elmúlását jelképező, e szövegtájon a lélekkel azonos fa. Ez az azonosság, lélek és fa metaforikus megfeleltetése más, későbbi Tompa-versekben is megfigyelhető:

Hát csak hajts ki, lelkem
Légy egy mérhetetlen
Koronájú nagy fa.

(Májusi hajnalodás)²²

A *Rejtett kincs tudója* a felezőnyolcasok lüktetésével a népköltészet²³, a versmotívumokban — baglyok és denevérek surrogálásában, elásott kincsben — a néphit és a népmesék archetipusos világát idéző versszövege megteremti azt a szellemi erőteret,²⁴ melyben e vers szomorúfűzét akár a mesék kozmikus világfájával is rokoníthatjuk. E rontásokkal küzdő világfának — melynek gyökerei „az Alvilágba nyúlnak”, „tövén hatalmas odú” nyílik, „ahol naphéroszok születnek”, lombzata pedig „a fölénk boruló égbolt sátora”²⁵ — persze egyszerűsödésen, metamorfózison átesett változata e versbéli fa, ám ahogy „a világfa a mesei világképben út, melyen a mesehős az égbe vagy az Alvilágba jut,”²⁶ úgy e tövében „kincsek kincsét” rejtő fa is életút- és sorsjelképe lehet a „rejtett kincs tudója”-

²¹ HOPPÁL Mihály, JANKOVICS Marcell, NAGY András, SZEMADÁM György, *Jelképtár*, Bp., Helikon, 2010, 81.

²² TOMPA László, *Májusi hajnalodás* = T. L., *Ne félj!*, i. m., 54.

²³ Tompa László verseit, köteteit elemző kortársai közül csupán néhány tért ki írásában a Tompa-líra gyakran népköltéssel rokon hangjára, világlátására: verseit „elomló, népi melegség” járja át (MOLTER, *Hol vagy, ember?*, i. m., 473.); „ő népe legigazibb költője, mert csupán önmaga hú kifejezője akart lenni [...], az érzékeny lírai hangszer egy nép lelkének jeleit fogja fel, amikor a maga életének dalát éneklí” (KOVÁCS László, *Székegy költő*, Erdélyi Helikon, 1941/3, 125.). Néhány idézet népköltéssel rokon Tompa-versekből: „Árva kukoricaszál — / Kapálatlan maradtál! [...] // Árván lengő száradon / Mégis nőtt pár cső vadon. [...] // Most már késő nyár hevén / Süttözöl, — akárcsak én! // Ringatózol, mialatt / Érelődik aranyad.” (TOMPA László, *Árva kukoricaszál* = T. L., *Ne félj!*, 177.); „Tavaszi szél táncol / Végig a világon... [...] // Előttem kelő nap, / Mögöttem kis erdő — / Valamennyi ringó / Ága: csupa bimbó, / Friss rügy: napra fejlőd!” (UŐ, *Májusi hajnalodás*, i. m., 53.)

²⁴ Ezt az erőteret erősíti az a gesztus is, hogy írását a költő Szini Lajos (mese)írónak, versei első megjelentetőjének ajánlja.

²⁵ HOPPÁL, JANKOVICS, NAGY, SZEMADÁM, *Jelképtár*, i. m., 81.

²⁶ Uo., 82.

nak, és valamiképp utat, a szöveg megnyílásának vagy meg nem nyílásának útját jelképezheti az erre járó (vagy nem járó) olvasó számára is.

E vers ugyanis egy a költői életmű egészére kiterjeszhető önreferenciális olvasattal is bírhat, hiszen annak nyitányaként (Babitsot parafrázálva mondhatnánk: a lírikus *prológjaként*) úgy is értelmezhető, mintha a teljes életmű volna maga a kincs, amely arra vár, hogy az olvasó — mintegy a mélységből kiásva — megfejtse azt. „A kimondott szó: eltemetett kincs / Titok, amelyet senki nem keres” — írja Reményik.²⁷ A fa tövével lévő kincsesláda, mely anyagában egylényegű lehet a fával, kinyitott vagy becsukott állapotával a kinyitott vagy becsukott könyvre emlékeztethet²⁸, alakjában és elrejtő funkciójában pedig a világfa odújának rokona lehet — amelyben, igaz, nem naphéroszok születnek, de a költészet archaikus funkcióját tekintve az égi és a földi világ között közvetítő költő²⁹ szülötteit, verseit rejtheti³⁰ —, a zártságot jelképezi. Ez a zártság a vers önreferenciális síkján a mindenkori szöveg zártságát, és a lírai én e szövegbe zártságból való szabadulása vágyát is kifejezheti, miközben a szöveg e vágy beteljesülhetetlenségének félelmét fogalmazza meg, és a megfejtetlenség, a szövegbe zártságból való szabadulás lehetetlenségét elővételezi.³¹ Ezt az olvasatot

²⁷ REMÉNYIK Sándor, *Himnusz a csúcsokon = Isten kezében: Romániai magyar költők istenes versei*, szerk. LISZTÓCZKY László, Sepsiszentgyörgy, Castrum, 1994, 346.

²⁸ „A könyv általában a bölcsesség és az isteni titkok szimbóluma, melynek kinyilvánított, illetve ki nem nyilvánított voltára utal a kinyitott vagy a becsukott könyv.” (HOPPÁL, JANKOVICS, NAGY, SZEMADÁM, *Jelképtár, i. m.*, 82.); „A láda valamilyen titok rejtékhelye. [...] Magyar nyelvterületen a menyasszonyi láda [...] magát a tulajdonost jelképezte. Ezzel végeztek gyermekáldásra vonatkozó jóslást, de néha ez a láda szolgálta tulajdonosa koporsójaként (! [T. Zs.] is.” (*Uo.*, 186.)

²⁹ „Már a legősibb kortól kezdve [...] milyen megbecsülésben részesültek a költők, akiket az istenek tolmácsainak tartottak. — Valóban a költő hatása a legmaradandóbb az emberi szívben.” (Szabó András a 60 esztendő Tompa Lászlót köszöntő szavai: *Tompa László ünneplése*, Székely Közélet, 1943. dec. 18., 1.)

³⁰ A versek a mindenkori költő „gyermekai” — ezt az olvasatot különösen is erősíti Tompa László alábbi sorai: „Mint régi szobrász szép halott fiáról / Mintázta művét, melyről hír maradt: / Így én is, — amíg a lelkem egyre gyászol — / Versekbe vések halott vágyakat. [...] // E gyöngéd formák, apró, drága szobrok / Sok emlék-zúgot sorba töltenek. / Rajtuk motozva már el-elborongok: / Mi lesz, ha szívem többé nem temet? // Jaj, ha talán már csupa bútlan éj jó, / Csak holt formák közt szabad bolyganom. / De nem lesz többé kit vesztítnem: élő, / Több szép fiam, több drága bánatom.” (TOMPA László, *Mint régi szobrász, i. m.*, 39.) Így e verseket rejtő láda a 28. lábjegyzetben említett menyasszonyi láda rokona is lehet.

³¹ A *Rejtett kincs tudója* kötetkompozíciós helyzete és témája kapcsán egy-egy szállal *A lírikus epilógjához* fűzhető: „Bűvös körömből nincsen mód kitörni, / csak nyílám szökhet rajta át: a vágy — / de jól tudom, vágyam sejtése csalfa. // Én maradok: magam számára börtön [...]” (BABITS Mihály, *A lírikus epilógja = B. M., Összegyűjtött versei*, szerk. KELEVÉZ Ágnes, Bp., Osiris, 2007, 57.) A két vers és a két költő kapcsolatáról bővebben lásd: TOMPA

erősíti a vers második strófája, amely a kincset őrző láda fedelének felpattanását, a titok megkapását — a székelyek valaminek a megfejtését, megtalálását fejezik ki a „megkap” igével! — egyfajta titkos varázsigé, „a szó” varázst legyőző kimondásához köti: tehát a kincshez „a szó” által juthatunk el.

„A szó”, a varázsigé kimondásának szükségessége a lélek védelmét, a kincs (a versek?) védelmét is jelentheti egyben. Az önmagában — azaz nem a kötetkompozíció nyitódarabjaként³² — olvasott versben „a szó” a mindenkori Másik megszólításának szava lehet: léleknyitó szó. Talán a mindenkori vers is ilyen, hiszen a vers az, ami megszólít, és „amiben mindig jelen lesz az, akit megszólít”³³ — így vezethet el a lélek rejtekében őrzött kincsek kincséhez³⁴. A kötetkompozíció részeként pedig „a szó” jelentheti azt a megközelítési-olvasati módot, a mi szavunkat, amellyel befogadókként e vers szavaival együtt-szólva az életműhöz közelítünk.

Zsófia, „Titkos lánc nyúl át a földön”: *Feljegyzések Babits Mihály és Tomba László kapcsolatáról*, Vár, 2015/1, 58–67.)

³² A *Rejtett kincs tudója* először a *Székelyföld* hasábjain látott napvilágot (Székelyföld, 1918/1, 16.) A vers tehát nem mint kötetnyitó vers született, hanem a költő tudatos választásaként lett az első kötet nyitóversévé.

³³ „A költő számára nem lehet közömbös, hogy mit tud tenni ma a nyelv. A huszadik század szenvedései azt a léttapasztalatot fogalmazták meg az emberekben, hogy a nyelv már nem alkalmas arra, hogy kifejezze, ami történt. Ez a tapasztalat annyira új volt, hogy a nyelv nem engedelmeskedett többé neki. Versenyfutás született az egyre kevésbé valóságos szó és az egyre némább valóság között. Az emberiség tehát odáig jutott, hogy nyelve elégtelenné vált számára. Mi következik most? Hazugságok? Úgy érzem, egyedül az Én–Te viszony nyelve gyógyíthatja meg ezt az óriási, gyógyíthatatlan törést. Nem tudok elképzelni mást a mai társadalom megváltásaként, mint az Én–Te viszony esztétikáját: a költészet pedig nem más, mint ennek a kapcsolatnak és viszonynak intenzív megélése, az Én–Te viszonyok kicsiben történő gyógyulása. A költészet képes megteremteni azt a nyelvet, amelyben mindig jelen lesz az, akit megszólít. A társadalmi nyelv egyre kevésbé képes erre.” (Beney Zsuzsa szavai, idézi: TOMPA Zsófia, *A Megköszönhetetlen: Egy tanítvány emlékezése Beney Zsuzsára*, Vigilia, 2007/3.)

³⁴ A „kincsek kincse” bibliás nyelvű *figura etymologicával* kifejezett szókapcsolat. A bibliai intertextusokban gazdag Tompa-líra esetében — mely líra mind konkrét bibliai szövegek megidézésével és variálásával, mind versnyelvének veretességében, szókincseiben gyakran megidézi az ódon zengésű „prófétai szókat” (KOVÁCS László, *Székely költő*, Erdélyi Helikon, 1941/3, 126.) és az evangéliumi, jézusi beszédmódot egyaránt — e nyelvi, poétikai formulából („kincsek kincse”) talán még a „Könyvek Könyvére” is asszociálhatunk. Ráadásul meglehet, hogy ez az asszociáció nem is túl merész, tekintve, hogy a *Rejtett kincs tudója* esetében a kincs verseket, ha pedig életműnyitó versnek tekintjük, köteteket, könyveket is jelenthet.

„A szó” kiemelt, egyszerre elrejtett-titkos és egyszerre titokfeltáró szerepét³⁵ erősítheti az első két strófa jelentéstelített rímszerkezete is. Tompa László lírájára jellemző, hogy a költészet hagyományos rímképletein és versformáin túl rendre aszimmetrikus rímkombinációk alkotta, sajátos karakterű strófaszerkezeteket is létrehoz.³⁶ Jelentéstelített rímbéli aritmikusság figyelhető meg e vers első két szakaszában is, melyben a háromsoros bokorrímetek egy negyedik, rímtelen vaksornak ható ráütés követi: „nagy fekete kutya őrzi”. Az első szakaszban ez a rímtelen sor mintha a strófaszerkezet szintjén is kifejezné, erősítené a kincs elzártságát, mintha e sor rímtelensége is őrizné a kincset. Az azonos struktúrájú második versszak látszólagos vaksora azonban már az első versszak azonos pozícióban lévő sorával alkot rímpárt: így amikor ritmusukban és hangzóösszezsengéseikben („őrzi” — „győzni”) rímpárjukra találnak a saját strófájukon belül rímtelen sorok („nagy fekete kutya őrzi” — „a varázst le tudja győzni”), ebben a találkozásban, ebben a rímben mintha nemcsak „a varázs”, hanem maga a kincset őrző „fekete kutya” is legyőzötne. Valamiképp tehát a találkozás (a rímetek találkozása, „a szó” kimondása, a verssel való találkozás) az, ami megnyitja az utat a kincshez.

A találkozás hangsúlyos szerepét erősítheti az is, hogy a továbbiakban a vers rímszerkezetének darabosságát, töredezettségét a rímpárok váltakozásának gördülékenysége, hagyományosabb rímkombinációk váltják fel (páros rímetek és a vers végén egy ölelkező rím) — eltekintve a „múlnak hamar szakok, évek —” megismételt verssorától, ahol a megismételt sor mind a rímetek, mind a gondolat síkján az első előfordulásához csatlakozik. Ez a visszacsatlakozás, ez a távoli (rím)ismétlődés talán a Tompa-versekben gyakran tematizálódó ciklikusságot³⁷, az évkörök ismétlődését is kifejezheti, ahogy a Tompa-lírában oly gyakran jelentéstelített gondolatjelek³⁸ is talán a nagyobb idő- és életegységeket, a fák színeváltozásaiban is megtestesülő „szakokat”, „éveket” választják el egymástól.

A találkozás hangsúlyos szerepét erősítheti a második strófát követő kérdés-halmazban megfogalmazott erős vágy kifejezése is: azé a vágyé, hogy valaki erre vetődjék, hogy valaki találkozzék e rejtett kincssel. E vágy erejét a hangzók

³⁵ Annak megfajthatatlansága, hogy pontosan mi e versbéli „szó”, a műalkotás heideggeri el-nem-rejtettségehez, a görög *αλήθεια* (*alétheia*) fogalmához is kötődhet. (Vö. HEIDEGGER, Martin, *A műalkotás eredete*, Bp., Európa, 1988.)

³⁶ A Tompa-versek rímeiről, strófaszerkezeteiről és versformáiról részletesebben tanulmányom egy későbbi fejezetében szólok.

³⁷ „Oh, föld, természet örök megújódása, / Évszakok titkos váltakozása — reményem! [...] // Oh, hihetem-e, hogy [...] a jég megtörik még? / Egy új tavasz győzelmes áradása / Szétvet szilánkká minden mostani kérget, / Áradás, mely új partoknak feszülve: / Hömpölyget ismét iszapot, virágot, / Holt gallyat, — tükröz lányszemet, vihart, / Mélysége együtt rejt napot meg éjet, / Mélyén lét, nemlét ugyanazt dúdolja? — —” (TOMPA László, *Téli dermedtségben* = T. L., *Ne félj!*, i. m., 196.)

³⁸ A Tompa-líra jellegzetes gondolatjeleinek jelentéstelítetttségét részletesebben tanulmányom egy későbbi fejezetében mutatom be.

szintjén a megismételt „vajjon” megkettőzött „j” hangja is nyomatékosítja, a „vet-e lelket” kifejezés pedig nemcsak a lírai én vágyától, hanem szinte az erre (nem) vetődő lélek szándékától is függetlenné teszi az erre (nem) vetődést. Mintha már ebben a variáltan megismételt, fokozott kérdésben is benne rejlene a Tompa-líra egyik alapmotívuma: a sors³⁹, melynek hatalma van erre vetni vagy nem vetni valakit, és amely a későbbi Tompa-versek tanúsága szerint végül magára maradottságot ró a versekben megkonstruálódó, igen gyakran a (vers)táj elemeibe (sziklákba⁴⁰, jégbe⁴¹, fákba⁴²) zárt, sőt, sokszor ezeké átlenyegülő lírai éntre.

„Különös melegséggel tud Tompa a fáknak átérzésébe elmerülni.”⁴³ Az életmű ismeretében akár szimbolikusnak is tekinthető, hogy Tompa László első verseskötete első képe egy fametafora: a lélek (rejteke) egy öreg-öreg fűz (töve). Igaz, ez a lombhullató fűz, lehajló ágaival, még egészen más természetű fa, mint a később emblemikus sorsszimbólummá nemesedett magányos fenyő⁴⁴, melyből majd „az élet óriási realitása, elpusztíthatatlan fensége, örökzöld lényege árad”⁴⁵ — szemben e *Magányos fenyő*-ben is megjelenő fűzzel.⁴⁶ Ám a szomorúfűz képében is „a fa-sorsnak [...] a bensőséges átélését kapjuk”⁴⁷, és e fa képe a

³⁹ A Tompa-versek sorsmotívumait tanulmányom egy későbbi fejezetében elemzem.

⁴⁰ „Sok meddő harc során, / Álmaim alkonyán, / Meredek úton önmagamhoz értem. / E magam: sziklavár, / Mely komor daccal áll / Csatatér fölött, felhős szürkéségben. // Itt kapu, fal kemény, / S nincs áltató remény, / Meglepetéstől nem kell ijedeznem. / Más meg se közelít — / Csak villámok szelik // Fénylőn az eget olykor közelemben.” (TOMPA László, *Sziklavár* = T. L., *Erdélyi hegyei közt*, i. m., 74.)

⁴¹ Ahogy például a „bomlott rímek” képében szintén erős önreferencialitással bíró verssorokban is: „Szél hord havat meg bomlott rímeket, / Gargatva zúg át a kihalt fenyéren: / Tán engem is már végre betemet. // Itt roskadok le sápadtan, fehérén. / Szívem verése halkán elakad. / S hajnalra minden élni kél, csak én nem. // S ha nap röpit a földre nyilakat, / Rám vissza víg kép mosolyog föl innen: / Sík, szűz mezőség enyhült ég alatt. // Fák állnak itt-ott ezüstös karingben. / Kis nyájas őrház. Varjak a havon... / S egy fa tövében a hó között övig benn: // Én. Hideg arcom csupa nyugalom.” (TOMPA László, *Éjjeli havazásban* = T. L., *Erdélyi hegyei közt*, i. m., 45–46.)

⁴² „Lelkem is — mint a fák —: lankadra fáradt.” (TOMPA László, *Erdélyi szántó-vető estéje* = T. L., *Éjszakai szél*, i. m., 123.)

⁴³ KUNCZ, *Megkoszorúzott erdélyi költő...*, i. m., 613.

⁴⁴ Bár e versbéli fűz magányát később a „magányos fenyő” is átveszi.

⁴⁵ REMÉNYIK Sándor, *Ne félj: Tompa László új verseskönyve*, Pásztortűz, 1929/5, 214.

⁴⁶ „Hogy görnyed, mint aki bűnt lakol, / Az őszcibálta bús bokor! / Az ágról levert levelek / A szélben föl- s le-kerengenek. / Haraszt röpül, vén fűz nyikorog — — / Minden csupa gyász, por, pernye, romok. / A végét várja minden e zord vidéken — / Csak én nem! // Én, amíg minden omlik, összedül, / Gyökereimmel e kopár fokon / — Bús székely fenyő — megkapaszodom, / S állok daccal, társ nélkül, egyedül.” (TOMPA László, *Magányos fenyő* = T. L., *Ne félj*, Kolozsvár, Erdélyi Szépművészeti Céh, 1929, 17.)

⁴⁷ KUNCZ, *Megkoszorúzott erdélyi költő...*, i. m., 613.

Tompa-líra egészében jelenlévő fa- (és erdő)motívumok poétikai lélekvándorlását indítja el.⁴⁸

E versbéli szomorúfűz bizonyos szempontból életfának is tekinthető, hiszen fatestének változásaiban követi a versbéli lélek sorsát: „Minden évvel mind alábbra / hajlik a fűz egy-egy ága.” „Az ókortól kezdve sokan életfának nevezik a fatiszteletben feltűnt fákat, melyek sorsa jelképesen összekapcsolódik egy-egy ember életével.”⁴⁹ Az életfa képéhez kapcsolódhat érintőlegesen a vers utolsó sorában megjelenő (fából készült) koporsó képe is, hiszen „a koporsó a halott gyermekét ismét magába fogadó földanya jelképeként az életfával rokon.”⁵⁰ „Régi szokás szerint gyermeke születésekor az apa fát ültetett”⁵¹ – Tompa László pedig e vers kiválasztásával jelképesen életfát ültet versei megjelenésekor, világra születésekor.

„A szó” — ami legeredendőbben Isten világteremtő ereje, és a *Teremtés Könyvétől*⁵² János evangéliumán⁵³ át a zsidó-keresztény kultúrkörben életbe, létbe hívó és

⁴⁸ A fa-motívum Tompa László költészetében betöltött szerepéről tanulmányom későbbi fejezeteiben szólok.

⁴⁹ HOPPÁL, JANKOVICS, NAGY, SZEMADÁM, *Jelképtár, i. m.*, 82.

⁵⁰ *Uo.*, 166.

⁵¹ „[...] és azt tartották, hogy ha a beteg gyermeket áttemelik életfája két ága között, meggyógyul, újjászületik.” (*Uo.*) A transzszilvanista–helikoni prózában például ez a hagyomány jelenik meg még teljesebben abban a történetben, amikor Nyirő József novellájában Gergő, a havasi erdők embere kisfiát, a télen a farkas-jelentette halál torkából kiragadott „Kicsigergőt” bemutatja az erdőnek (a jelenetet szépen idézi Szóts István *Emberék a havason* c. filmje is). De emberélet és az erdő élete, emberlélek és erdő lelkének rokonsága és metaforikus egymásnak megfeleltetése már korábban, az újszülött fiú elvesztésének téli félelmében is jelen van: „Mire Gergő kiért a Szépaszó tetejére, a havazás megszűnt. A havas teljes pompájában ragyogott. Semmi sincs szebb a frissen behavazott puha, fehér erdőnél. Még ezt a félvad Gergőt is megejtette tiszta varázsával, és szinte áhítattal ment a magasságokba nyúlót szép szálfák között, melyeknek mindenike mintha gyönyörű ezüstoszlop volna az erdő hatalmas templomában. A vakító, zúzmarával díszített, hóval prémezett, dermedt ágak finom tetővé szövődtek a feje fölött. A kéken derengő hóban mozdulatlan minden. [...] Néhány fán szakadozott zuzmó-térkép. A fák ravatalt állanak a befagyott patak fölött. Csend van, és a Gergő feszült érzékei mégis valami finom zenét hallanak, valami olyan különös zenét, mintha szél fújna át a szarvasok agancsai közt. — Csak nem a fiam lelke!... Csak nem késtem el!” (NYIRŐ József, *Gergő legyen a te neved!* = *Fagyöngy*, Szeged, Lazi, 2005, 16.)

⁵² „Kezdetben teremtette Isten az eget és a földet. A föld puszta és üres volt, és sötétség volt a mélység felett, és Isten lelke a vizek felett lebegett. És Isten szólt: »Legyen világosság!« És lett világosság.” (*Ter1,1–3*)

⁵³ „Kezdetben volt az Ige, és az Ige Istennél volt, és Isten volt az Ige. Ő volt kezdetben Istennél. Minden általa lett, és nála nélkül semmi sem lett, ami lett. Benne az élet volt, és az élet volt az emberek világossága.” (*Jn1,1–4*)

abban megtartó erő⁵⁴ — költői szóként mint az „igékre készülő”, „de csak küszködő”, „átok alól” feloldásra, szólásra vágyó, világra segítő erő jelenik meg Tompa László más versében is, hol a főbb képek háttérében egy szintén lélekállapotot megtestesítő fűz is kirajzolódik:

Szikkadt patakágyban — többszáz-éves anyó —
Görnyedt hátú szirt szól rám, — motyog valamit,
Egy régi titkot hordoz, már végre letenné —
S igékre készül... de csak küszködik, —
Ajka (mint Papagenóé) dadog a lakaton —
S úgyszintén ott is: egy füstfogta, reves fűz,
Alább a nádas, fentebb a rengeteg,
Egyszerre vérzik, s szólna mind, köröskörül —

Sietnék oda mindenikhez, feloldani mind
Az átok alól, világra segíteni titkát [...]

(*Este egy székelly festőnél*)⁵⁵

A lehajló lombkoronája mögé bújót a világ szeme elől titokba rejtő fűz képe szintén a szóval — pontosabban a csenddel, mely nem a szó hiánya, hanem meghaladása és így forrása is egyben — áll kapcsolatban a *Sziddbártha eltűnik* mesebeli-mitikus terében.⁵⁶

A fűzfamotívumot bontogató Tompa-versekben „a szó” titkának körülírása mellett az is közös vonás, hogy bennük mindhárom esetben mitikus és mesebeli motívumokkal találkozhatunk. Ilyen elem a *Rejtett kincs tudójában* már maga a kincs is, mely később szintén ezerarcú, visszatérő motívummá lesz Tompa László költészetében. Hol időtlen, babonás archetípusok között bukkan fel:

Oh, kincses ölü, mély ár, babona!
Már engem is visz medred ősi sodra.

(*Idegen falusi fogadóban*)⁵⁷;

⁵⁴ „Beszélni az tud, aki reménykedni tud, s viszont.” (Ludwig Wittgenstein gondolatát regénye mottójaként idézi: ESTERHÁZY Péter, *A szív segédigéi*, Bp., Noran, 2005.)

⁵⁵ TOMPA László, *Ne félj!*, i. m., 199–200.

⁵⁶ „Itt mély a víz már, s csobbanástalanul húz / El partjai közt, — nagy volt az útja eddig! / Tükréből rám egy / emlékfelleges arc néz, / Mellette bús fűz titokzatos árnya. / A folyamról föllibegő köd lopva körülfolly / Mindent / a berekben, melyből a hang is eltűnt — / Jó most ez a csend, a zavartalanság áldott, / Hűsítő csendje, — oly régóta esengem!” (TOMPA László, *Sziddbártha eltűnik*, i. m., 212.) A verset bővebben tanulmányom II/2.2.3.1. fejezetében elemezem.

⁵⁷ TOMPA László, *Erdély hegyei közt*, i. m., 24.

hol a kincses természet emberi életút-szakaszokat is szimbolizáló ciklikus változásaiban⁵⁸:

Mert nekem leng a legkisebbke lomb itt,
Amennyi kincs —: élém özönnel omlik.

(*Zenith*)⁵⁹

Az ősz elől már menekül a nyár —
S vele nyűtt népe, a sok színes álom.
Sok nyári vágyra múlás ősze vár.
Fut, fut a nyár, a kincses, büszke nyár — —

(*Őszi intés*)⁶⁰

Igen, igen,
Magam vallom: én már
Fakulgotok,
Napom lefelé jár.

De csak járjon,
Egy percig se bánom:
Se zsák kincsem,
Sem egy szál virágom.

[...]

S most szegényen,
Kifosztva, megtépve
Bandukolok
Éjszakám elébe.

(*Vers 1944 középeről*)⁶¹;

⁵⁸ Ahogy azt az alábbi három lábjegyzetben olvasható kötetcímek is mutatják, maguk az idézett versek is Tompa László különböző élet- és pályaszakaszain születtek (a kötetek megjelenési évei: 1923, 1940, 1955).

⁵⁹ TOMPA László, *Éjszakai szél*, i. m., 71.

⁶⁰ UÓ, *Hol vagy, ember?*, i. m., 14.

⁶¹ UÓ, *Régebbi és újabb versek*, i. m., 360.

hol pedig a kisebbségi, erdélyi magyar líra jellegzetes sorsbeszédeinek súlyos veszteséget rejtő metaforáiként:

Utas, megállj!!!
 Bús titkot rejt e szürke táj.
 Itt kegyetlen bűn dulta szét
 Egy kincses élet mindenét.

(Egy útszéli mutatófára)⁶²

Már-már magunktól is csak néha kérjük
 A voltakat, meg hogy mi a miértjük,
 S hogy ennyi kincsből bőség hogy nem áradt?

(Két férfi esti sétán)⁶³

Én itthon az egész nap meddón tűnődtem ismét,
 [...]

 Hogy megfejtsem e bomlott világot, magamat,
 S megleljem életünk rég elsüllyedt, égi kincsét.

(Jönnek)⁶⁴

A kincseket, melyek „néha égi eredetűek”, és „hol varázsigére táru-
 ló barlangban, hol titkos helyen elásva rejtőznek”, rendszerint „mesebeli lények őrzik, vi-
 gyázzák”⁶⁵. Közülük való a szomorúfűz tövében rejlő kincset őrző „nagy fekete
 kutya”, melynek alakja „valamiképpen mindig a halálhoz, a túlvilághoz kötődik,
 ami az állat sötétben is használható érzékszerveivel hozható összefüggésbe. Ezen
 képességei és az ember életében játszott fontos szerepe és hűsége tette lehetővé,
 hogy »lélekvezető« állat legyen: kalauz az evilági és a túlvilági lét között, a félho-
 mályban.”⁶⁶ Alakja és szerepe rokona a Tompa líra erdejében gyakran felbukka-
 nó farkasokénak, melyek „a népmesékben rendszerint a sötét erők megtestesí-
 tői”, de a néphiedelem szerint farkassá változni képes táltosoknak⁶⁷ — akik „a
 pogány eredetű magyar népi hitvilágban” a költőkhöz hasonlóan „felsőbbrendű
 lényekkel érintkező, varázshatalmú személyek”⁶⁸, kik tudásukat „révüléssel, rejte-

⁶² Uő, *Ne félj!*, i. m., 47.

⁶³ Uő, *Éjszakai szél*, i. m., 19.

⁶⁴ Uő, *Ne félj!*, i. m., 165.

⁶⁵ HOPPÁL, JANKOVICS, NAGY, SZEMADÁM, *Jelképtár*, i. m., 82.

⁶⁶ *Uo.*, 179.

⁶⁷ *Uo.*, 85.

⁶⁸ „Táltos szavunk ősi örökség, jelentése: 'varázs'.” (*Uo.*, 288.)

zéssel, azaz mély álomban tett lélekutazással szerezték”⁶⁹ — hatalmuk van felet-
tük. Ebben az összefüggésben igen izgalmas, hogy a Tompa-versek világában a
farkasok, bár néha a félelem kiváltói⁷⁰, rendszerint a lírai én társaiként, kísérői-
ként jelennek meg,⁷¹ vonításuk belehangzik a versek dallamába, s így mintha ar-
chaikus hírvivői, közvetítői szereppel ruháznák fel Tompa László költészetét.

S a fák fölött épp felötlött a hold —
Két ordas jött ki s ott a rengetegnek
Szélén vonítva, hosszasan kerengett:
Tán velem jöttek, mint kíséretem.
Velük magamat én őriztetem.

(*Idegen falusi fogadóban*)⁷²

Örök megújulásban alakot váltva —
Mez s húr nélkül fogok állani már én,
Mint lombjait elhányt, ős téli erdő,
Mely nappal hallgat a súlyos hó alatt,
Csak néha — szürkület idején — hangoskodik,
Ha taposatlan belseje mélyén
Ordas ordítja, vontatva, éhét — —

(*Mint lombtalan téli erdő*)⁷³

[...] kiugró bérceken
Toportyán dudál — s véreimmel a tél
Felbonthatatlanul egybeölel. — —

(*Erdélyi télben*)⁷⁴

⁶⁹ Uo., 288–289.

⁷⁰ „Éjeid ordasok karától rémesek... / S te folyton a szived rezgéseit lesed.” (TOMPA László, *Csökönyösség* = T. L., *Ne félj, i. m.*, 37.) „Gonosz gondok, éhes ordasok, / Szánam után még med-
dig loholtok? / Hogy bár küzdök, jobbra-balra forgok: / Egérúthoz mégse juthatok? // Lesítek,
hogy elterüljek és / Megkapjatok engem is, egészen? — — // Annyi vágyam, sok-sok drága
évem / Prédátokul még mind-mind kevés? // [...] Nem félek, bár a dac velem!” (TOMPA László,
Üldöző farkasok előtt = T. L., *Ne félj, i. m.*, 11.) Ez utóbbi farkas-metafora a Tompa-líra egyik
visszatérő motívumának, az alkotásért való viaskodásnak a metaforája, így valamiképp a pozitív
farkas-képekkel kifejezett archaikus költőszerephez köthető.

⁷¹ A farkas táltosállat is lehet. (Vö. HOPPÁL, JANKOVICS, NAGY, SZEMADÁM, *Jelképtár, i. m.*, 288.)

⁷² TOMPA László, *Erdély hegyei között, i. m.*, 24.

⁷³ Uo., *Ne félj, i. m.*, 163.

⁷⁴ Uo., 80–81.

A *Rejtett kincs tudójában* felbukkanó többi állat is valamiképp a korábbi motívumokkal rokon képzetkörhöz tartozik, vagy hasonló mitikus funkciót tölt be. A bagoly „éjszakai madár lévén szoros kapcsolatban áll a túl- és másvilággal, de sötétben látó szemei miatt az elrejtett ismerője, a bölcsesség jelképe is. [...] A néphit általában halálmadárként, a halál hírnökeként ismeri, de mint lélekvivő madár a születéssel is kapcsolatban áll, mert egyes helyeken úgy tudják, hogy a születendő gyermek lelkét ő hozza a túlvilágról. [...] Szibéria sámánjai gyakran viselnek fejdíszükön bagolytollat. A bagoly e szerepét a túlvilágra repülés képessége magyarázza, hisz a sámánok szintén erre az útra vállalkoznak.”⁷⁵ A denevér pedig „többnyire a halhatatlanok és félistenek kísérőjeként jelenik meg, ám betegség-előjelző állatnak is tekintik.”⁷⁶ Az antikvitás, majd — ennek hagyományát felélesztve — „a reneszánsz a denevért a szoptató anyák szimbólumának tekintette, lévén ez az egyetlen repülő lény, amelynek emlői vannak.”⁷⁷ Ily módon tehát ez az állat is valamiképp a születés, az élet, a világra segítség témaköréhez kapcsolható — ám „miután sötétben repül, a kereszténység már egyértelműen alvilági lénynek” tekinti, melyhez hozzájárul „egyes denevérfajok vérszopó tulajdonsága.”⁷⁸ A versben a sorvégi hangzóösszecsengetés a meglátatlanul múló „évek”-et a vérszopó „(dene)vérek”-kel — nevükbe rejtve is jelen van a „vér” — vonja rímközösségbe, s ezzel akár a Tompa-líra rendre visszatérő témáját, a terméketlenül múló évek, az alkotással való viaskodás gondolatkörét is megidézheti.⁷⁹

A mitikus és mesebeli motívumok nemcsak a *Rejtett kincs tudója* kapcsán idézett vagy megemlített verseket, hanem Tompa László teljes költészetét behálózák.⁸⁰ „Épen maradt meg benne a gyermeki várakozás, mely ebben az öregedő férfiban még mindig vár és mindig tündérkedik: [...] a székely mese egész világa előszivárog”⁸¹ költészetéből. Ez a tündéri világ „borzong meg minden tavaszon, s ez álmodik” benne „öregedő fővel is.”⁸² Ha az ismertebb, keményfaragású versszövegek „a kéreg versei: ez a nedveké.”⁸³

⁷⁵ HOPPÁL, JANKOVICS, NAGY, SZEMADÁM, *Jelképtár, i. m.*, 35–36.

⁷⁶ „[...] és istállóajtókra szegezve a gonosz szellemek elriasztására használják.” (*Uo.*, 65–66.)

⁷⁷ *Uo.*

⁷⁸ *Uo.*

⁷⁹ „Most is sötét szobában, mély karosszékbe esve, / Hallom, hogy az agyam, mint egy kohó zúg, dohog — — / Várnám: aranyja csordul?! — — De csak homok, homok, / Csak homok, amit izzad. És jaj, már itt az este!” (TOMPA László, *Jönnék = T. L., Ne félj, i. m.*, 77.)

⁸⁰ A Tompa-versek mesebeli–mitikus motívumkincsének részletesebb elemzését tanulmányom későbbi fejezetében végzem el.

⁸¹ NÉMETH, *Hol vagy, ember?..., i. m.*, 14.

⁸² *Uo.*

⁸³ *Uo.*

Az egész éjjel ma csupa-egy tavasz-szag!
 Hullámai az erdőszél felől
 Át-áthömpölyögnek a tisztás fölött is,
 Melynek szögében a borvízkút bugyog —
 A vízről könnyű gőz lebeg titokzatosan
 A hold felé, mely puffatag arccal áll — —
 A forrás fejénél, nyirkos, fekete kövön,
 Valaki ül, hajlottan, háttal a holdnak — —
 Tenyerébe rejtett arca láthatatlan —
 De azért mi tudjuk:
 Ő a bujdosásban levő fekete királyfi —
 Siratja eddigi tavasztalan életét —
 S az élő vízzel a könnyei egybefolyznak.

De most egyszerre —: ő is fülelni kezd:
 A sűrűségben halk zenepengés — —
 Mint közlegő szava pengő citerának —
 S a tisztásra (mint áprilisi szél)
 Kipenderül — elegyes népsége élén —
 Egy világszép nő, — tündér sem lehet szebb!
 De az is ő, maga: Ilona ő, aki most ím
 Itt megjelent, — eljágni tavaszi táncát.
 És járja is, — ugyan csudaszépen, igézetesen —
 Egy tündéralom: ő maga, hajladozása,
 Míg rövid haja fürtjei lángok a szélben...

(*Ilona tavaszi tánc*)⁸⁴

A Tompa-líra erre a kevésbé számon tartott rétegére még fel-felfigyelt egy-egy kortárs kritikusa, mára azonban kiszorult a vizsgálódás horizontjáról. Pedig Tompa László költészetének ez a jellemző vonása talán azoknak a „folklorizáló és mitologizáló tendenciáknak”⁸⁵ a sorába is beilleszthető (de mindenesetre ezekkel a tendenciákkal rokon), melyek a korszak erdélyi prózájában jelentek meg, és ott „világirodalmi kontextusban is számottevő eredményre jutottak.”⁸⁶

⁸⁴ TOMPA László, *Ne félj!*, i. m., 186.

⁸⁵ BERTHA, *Kisebbség és modernség*, i. m.

⁸⁶ „Olyan szemlélet- és stílusirányok jelentek meg a húszas évek elejétől Erdélyben, amelyek egyszersmind új folklorizáló és mitologizáló tendenciák bevezetésével vagy megelőlegezésével világirodalmi kontextusban is számottevő eredményekre jutottak. Azok a mesei-mitikus, lírai, balladai elbeszélőformák, amelyek Kós Károly, Karácsony Benő, Nyiró József, Tamási Áron művészetében bontakoztak ki, sok vonatkozásban a nagy huszadik századi mágikus realista áramlat bizonyos korai változatainak is tekinthetők.” (*Uo.*)

Ha pedig ez így van, akkor a Tompa-líra mitologizáló-folklorizáló rétegei indokoltá tehetik, hogy egy elsősorban a korszak erdélyi prózájában számon tartott jelenség vizsgálata a költészetre is kiterjesztődjék.

Mitologizáló-folklorizáló vonatkozásaival a kötet- és életműnyitó *Rejtett kincs tudója* tágabb irodalmi-poétikai kontextusba helyezi Tompa László költészetét, nyelvi-önreferenciális vonatkozásaiban és „a szó” megfejthetlenségében pedig a költészet mindenkori titokzatosságát és a szövegek mindenkori megfejthetlenségét állítja elénk: hiszen „minden költői mű titokzatos, a titok pedig elzártságot, elfedettséget, homályba merülést jelent, a felfedhetlenség létformáját.”⁸⁷ Kincsek létét sejteti, melyeket egy életen át kereshetünk és szemlélhetünk, de amelyek titkát mégsem tudjuk megfejteni, „a szót” eltalálva kimondani sohasem — még ha felmutatásukhoz „kell hát itt lenni néhány szót”⁸⁸, hiszen

Mit ér a kincs, ha csak kavicsként szétpereg,
S nincs kéz, mely kapna a megcsillant fénycsodán?

(*Erdélyi végzet alatt*)⁸⁹

3. A Tompa-líra verstájain

Elemzések, feljegyzések és töredékek a Tompa László költészetében továbböröklődő poétikai hagyományokról, a Tompa-líra motívumairól és alakzatairól, (ál)arcokról, versszobrokról, szövegközi utalásrendszerekről és tükröződésekről

E fejezetben rövidebb elemzésekbe, feljegyzésekbe és töredékekbe sűrítve mutatom fel azokat a gondolatcsírákat, melyeket később, egy poétikai jellegű monográfia elkészítésekor még mélyebb összefüggéseiben szeretnék majd kibontani.

Az életmű összefüggő poétikai vizsgálata során feltétlenül fontos kijelölni Tompa László helyét a magyar (és világ)irodalomban, valamint bemutatni azt az alapvetően tájelemekből építkező motívumrendszert, amely Tompa költészetét átszövi, és amely úgy táplálkozik és építkezik a jellegzetes erdélyi tájból, hogy a versekben a táj elemei egyetemes képekké lényegülnek. Ebbe a tájelemekből építkező motívumrendszerbe tartoznak a levelek, lombkoronák, bokrok, fák (köztük önálló szimbólumként a fenyők), erdők (és az erdőket lakó farkasok, s

⁸⁷ BENEY Zsuzsa, *A titok és a Másik* = B. Zs., *Möbius-szalag*, Bp., Vigilia, 2006, 163.

⁸⁸ TOMPA László, *Sikoly* = T. L., *Ne félj!*, i. m., 191.

⁸⁹ Uő, *Ne félj!*, i. m., 24.

gyakran rokonaik, a kutyák) képei — és ehhez kapcsolódva a vad és a vadászat motívuma; a víz különböző megjelenési formái a könnytől, hótól, jégtől a patakon, folyón és tavon át a tengerig — és ezekhez kapcsolódva a hajó rendre előbukkanó képe; a táj és az emberélet évszakainak képei (a tavasztól a télig, a rügyfakadástól a jégvirágokig); a kövek, sziklák és hegyek rajzolata — a velük eggyé vált lírai én önarcképeiig; végül a sorsunkat (versbe) író csillagok, megtartó égi (író)társaink.⁹⁰ Természetesen ezekből a motívumokból is építkeznek, de önállóan is figyelemre méltó Tompa László elfeledett szerelmi költészete, valamint ezzel összefüggésben a verseiben rendre felbukkanó anya-motívumok.

Nem kérdéses, hogy alapjaikban a mindenkori költészet toposzai ezek, hiszen „bárhova forduljon is az emberi szellem, szükségszerűen mindig egy toposznál köt ki”, mivel „a toposzok azok a gondolatok, hasonlatok, általános igazságok, melyek az ókortól máig végigkísérik az európai kultúrát.”⁹¹ A Tompa-líra motívumrendszerének vizsgálatát az teszi izgalmassá, ha sikerül rámutatni arra, hogy melyek azok a pontok, ahol e költészet saját szintet visz a lírai hagyományba. Hiszen a toposz kijelöli azt a tartalmi helyet, „ahonnan a költő elindul, hogy megformálja gondolatát”⁹² — de hogy *hogyan* formálja meg, az már az adott líra sajátja: e megformáltságon már ott a költő kézjegye.

Ilyen jellegzetes kézjegynek tekinthetők Tompa László költészetében az alapvetően az erdő képzetköréhez tartozó vad- és vadász(at)motívumok metamorfózisai, a részben szintén tájelemekből megalkotott versbéli önarcképek is.

Ezeket túl fontos részét képezik a versek poétikai összetettségének a szövegeket a magyar- és világirodalom más szövegeihez hozzáöltő transztextuális utalásrendszer szálai, továbbá jellegzetes hangzó- és formavilág, valamint a versek autopoetikus, önreferenciális, öntükröző vonatkozásai.

Mindezeket tanulmányom egészében, valamennyi eddigi, s valamennyi ez után következő fejezetben is megkísérlem és megkísérlem szem előtt tartani, s rendre-rendre felmutatni.

3. 1. Tompa László helye a magyar költészetben

Tompa László a magyar és a világirodalomban betöltött helyéről átfogó tanulmány — tudomásom szerint — mindeztidáig nem született, a költő több kortársa és a későbbi nemzedékek alkotói és irodalomtörténészei azonban a Tompa-lírárt bemutató írásaikban néhány mondat erejéig rendre-rendre tettek ilyen össze-

⁹⁰ „Az első csillag! — ezt is ismerem / hányódtatásunk zord íródeákja.” (Pilinszky: *Senkijöldjén*)

⁹¹ KIBÉDI VARGA Áron, *Retorika, poétika, műfajok: Gyöngyösi István költői világa*, Irodalomtörténet, 1983/3, 569.

⁹² *Uo.*

függések feltárulására irányuló kísérleteket, amelyekhez csatlakozva és amelyeket továbbgondolva kirajzolódhat a költő irodalomtörténeti helye.

3. 1. 1. „Között”

A helikoni lírára „egyfajta megkésett szimbolizmus jellemző, mely csak lassanként zárkózott fel a »nyugatos« költészet korszerű törekvéseihez”: [ez a líra] a korszerűsített századvégi romantikus szimbolizmus és az expresszionizmus hatását mutató »nyugatos« költészet között foglal helyet.”⁹³ Ilyen „között”-ség jellemzi Tompa László líráját is, mely ugyanakkor kettősség is egyben: a romantikához e líra romantikus szimbolizmusán túl többek között népköltészeti jegyeivel, romantikus-messianisztikus költőszerep-felfogásával is kötődnek versei — ám expresszív vagy szolidan szürreális képek is föllelhetők bennük, e líra egy-egy bátor és intenzív alakzatában.

Ősz hidege fuj már
Havas Hargitánkról —
Vajjon fáztok-e most
Erre-arra távol?

Fiaink, apáink,
Testvéreink —: szentek!
Akik idegen föld
Ölében pihentek! [...]

Viduljatok, mint rég,
Virágos határon.
Ami másként van most:
Belétek ne fájjon!

Kedvetekbe búsat
Semmi ne vegyítsen —
Virrasszon álmotok
Fölött a nagy Isten.

Álmodjatok szépet
Szülőföldről —
Rátok emlékező
Boldog népetekről...

(*Altató-dal*)

⁹³ POMOGÁTS Béla, *A helikoni költészet* = P. B., „*Transsylvania bűsköltemény*”, i. m., 93–94.

Közben valami kiesett
Az életből — ma seb s üresség!

[...]

A dolgom, jaj, egy romba dőlt,
Rossz telken ottrekedt ebé, mely
Féltében olykor szertekémlél,
S az üszkökről fel-felüvölt — —

(Vers)

S ma jössz, hogy fölverd bennem, ami csak fáj,
S vívódnom kelljen magamban keményen.

Mint gyilkosnak, ki áldozata testét
Zavartságában rosszul ásta földbe,
S csak megborzad, hogy arra téved ismét.

(Te rég elhalt hang)

Ma délután, úgy öt-hat óra tájt
A halott hadnagy halkán megjelent.
A hadnagy, aki nemrég idebent
Épp e szobában ölte meg magát.

Ferdén lekonyult bolond, nagy feje,
De befelé csak egyre kacagott.
Soha még egy ilyen vidám hadnagyot!
Kacagtam én is veszettül vele.

Mutatta csendben pirosuló sebét:
Ím, ide nézz e pici lyukra, rám!

(A hadnagy)

3. 1. 2. Sors(és)közösség

A helikoni költészetben „a nyugatos szimbolizmus metaforikus sorsszimbolizmussá nemesül.”⁹⁴ Ez a sors a korszakban mindenképpen a szenvedés sorsa, és a helikoni alkotók istenes motívumokban, istenkereső megszólalásokban gazdag versei tanúsítják, hogy „a szenvedés az Istennel való találkozás senkiföldje”⁹⁵ is egyben. Ezt a senkiföldjét mint valami üres lapot⁹⁶ tölti be a szenvedés szülötte, a szó. S akár Áprily gyöngykagyló-metaforájában a kagylótest sebzettségéből született gyöngyök: úgy születnek e szenvedésből Tompa-versek is.

A kisbaczoni lankás temetőben
 Egy kettős sírra csak minap hullt a könnyünk,
 Nehéz s gyér csöppben... mintahogy szirtjeink is
 Gyöngyöznek itt-ott könnyüket mély sebükből
 Néma sírással... Alig néhány hete volt ez!
 S immár itt — míg körül sáppadnak az erdők —
 Rőt tüze gyul fel az ünneplő örömnnek,
 Hogy fényében újra tündökölni lássuk
 [...] mink van,
 Multunk köveit —: pilléreit jövőnkek.

(Székely-ünnepi vers)

A keleti liturgiában a pap éneklő könyörgése alatt eredetileg a hívek nem hallgatnak, hanem egy *iszont* tartanak, vagyis végig egy hangon tartják az alaphangot, míg az énekes fölcsendíti imádságát. Olyan, mintha az erdélyi sorsra reflektáló, azt megéneklő versek mélyén alaphangként végig ott tartana egy *iszont* a helikoni

⁹⁴ Bertha Zoltán szavai. (A gondolat elhangzott az *A disszertáció egy fejezetének nyilvános vitára bocsátása* c. doktori iskolai tanegységem teljesítésekor, 2013 májusában.)

⁹⁵ PILINSZKY János, *Összegyűjtött művei: naplók, töredékek*, szerk. HAFNER Zoltán, Bp., Osiris, 1995, 198. HORVÁTH Kornélia, *Szem, csillag, éjszaka* = H. K., *Tűbgyen: Versértelmezések a késő modernség magyar lírája köréből: József Attila, Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes, Petri György*, Bp., Krónika Nova, 1999, 75.

⁹⁶ „Mitől fél az író az üres lap előtt? [...] Az írást az teszi félelmetessé, hogy egyszerre tett, szembesülés [...]. Az írás [...] a növekedés kínjához-keservéhez hasonló.” (PILINSZKY János, *Egy lírikus naplójából / 1974/*, P. J., *Publicisztikai írások*, Bp., Osiris, 1999, 733.) Pilinszky gondolatát Horváth Kornélia Pilinszky János *Senkiföldjén* című verse kapcsán írt gazdag poétikai elemzésében bontja ki (HORVÁTH Kornélia, *Szem, csillag, éjszaka* = H. K., *Tűbgyen: Versértelmezések a késő modernség magyar lírája köréből: József Attila, Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes, Petri György*, Bp., Krónika Nova, 1999, 47–76.).

líra: a szenvedés *iszomját* — és ebből zendülne fel, ebből forrásozva alakulna szólamokká minden vers.⁹⁷

A két világháború közötti erdélyi magyar irodalom lírája az egyetemes humánnum csodájaként áll előttünk azzal, hogy mentes a „nemzeti elszigetelődés és a revansvágy mérgeétől.”⁹⁸ „Az erdélyiség talán legjellegzetesebb jegye a korban éppen az [...] irodalmi tett elsődlegessége, mely az irodalomnak társadalmi funkciót tulajdonít, sőt éppen a társadalmi felelősségvállalás felől különbözteti meg a magyarországi és erdélyi irodalmi tereket, az elkülönítésben ezt emelve meghatározó momentummá. Ennek értelmében az erdélyi irodalom »több« egyszerű esztétikai tapasztalatnál: közösségi önvédelem!”⁹⁹ „Az élmény- és emlékezetközösség a legszélesebben abban nyilvánul meg, hogy a maradni és nem elmenni mindenki számára azt jelenti: »Belekeveredni a *történelembé*.«”¹⁰⁰ A helikoni líra mint „szeizmografikus irodalom”¹⁰¹ van jelen: „az írói misszió”¹⁰² átélése igen erős Erdélyben.

Az e misszióját mélyen átélő erdélyi irodalomban a „helikoni kánon” állt a *Nyugat*éhoz legközelebb. A transzszilvanizmus értékelvei mindehhez bizonyos fokú többletet, más szempontból eltérő jelleget is adtak, akkor is, ha az irodalmi identitás alapjának a transzszilvanizmus ugyanazt a kultúr-nemzet kategóriát tekintette, mint 1919-től Babits. Ha volt lényeges különbség a *Nyugat* és az így *Erdélyi Helikon* irodalom értékelveiben — ahogyan Láng Gusztáv fogalmazott —, akkor az elsősorban a szerepkánon vonatkozásában jelentkezett.¹⁰³ „Az irodalom ebben az esetben egyike azoknak az »alternatív« kísérleteknek, amelyek a kisebbségi identitásképző narratíva lehetséges regiszterét felkínálják”¹⁰⁴: „a szöveg-

⁹⁷ „Az iszon megadja az alaphangnemet, de azt a szerepet is betölti, hogy amikor hangnemet vált a dallam (átválthat egyik hangból a másikba, vagy egyszerűen ugyanazt a hangsor folytatja kvárttal vagy kvinttel feljebb), az iszon segíti a váltást.” (*Magyar ortodox énekeskönyv*, szerk. BILKU Marina, Bp., Magyar Ortodox Egyházmegye, 2014, 8.)

⁹⁸ POMOGÁTS Béla, *A helikoni költészet*, i. m., 100.

⁹⁹ BOKA László, *Érték/határ/érték 1.: Gondolatok az erdélyi magyar irodalom önreflexív stratégiáiról, helyzetértelmezéseiről, kánonmodelljeiről*, <http://www.eirodalom.ro/tanulmany/item/1786-ertek-hatar-ertek-1.html#.VOa0GyzRmyM>

¹⁰⁰ FARAGÓ Kornélia, *Geo-anarchikus tériesség, néma történelem: A textuális újralétesítés traumatikus mozzanatai* = F. K., *A viszonyosság alakzatai*, Újvidék, Forum, 2009, 46.

¹⁰¹ UÓ, *A geokulturális elbeszélés változatai: Muzealizálási eljárások — posztmonarchikus beszédminták* = F. K., *A viszonyosság alakzatai*, Újvidék, Forum, 2009, 12.

¹⁰² BOKA, *Érték/határ/érték 1...., i. m.*

¹⁰³ Uó.

¹⁰⁴ NAGY Zoltán, *És mi magunkat se tudnók in aequilibrio tartani? Megjegyzések a két világháború közötti erdélyi magyar kisebbségi emlékezőskultúráról*, <http://www.eirodalom.ro/tanulmany/item/1709-es-mi-magunkat-se-tudnok-in-aequilibrio-tartani.html#.VOavzCzRmyM>

világ halmozódó jelrétegei” ugyanis „éppen nem leszűkülve kizárják, hanem kibővülve átfogják az emberi sorsértelmezés ismert és ismeretlen lehetőségeit.”¹⁰⁵

„E táj sorsunk valódi tükre...”

(*Szánkázás*)

Előmbe sík völgy tárul, messze nyúlva,
Míg nyájas színét görnyedthátú sziklák
Sötét sorsukkal durván megszakítják —

(*Látó szemmel*)

3. 1. 3. Tompa László „rokonai”

Tompa László lírája „kemény, sőt néha darabos, de mégis zengő és igéző sorokban mily sokszor írt a sorsról! Küzdött vele egy nehéz életen keresztül, az ádáz és konok sorssal, mint a pogánnyal küzdöttek a vitézek valamikor a végvárrakon, vagy vívtak a végzettel más magyar költők a szellemi siralomházban [...] borongott, és sötét indulatokban szimatolt körül, mint a bekerített, nemes vad. [...] kemény igékkel és a dac suhintó jelzőivel, konok zengzettel. [...] s gondolom, harcai közben milyen megérett részvéttel bólogatnak feléje Katona és Madách, Kemény Zsigmond és Jósika. S más rokonai.”¹⁰⁶ Tompa költészete „azon a magyar nyelven történik, amely mintha átaludta volna [...] a modern magyar költészet korszakát. Mintha vármegyei aktákból lopózkodott volna versekbe, beállva abba a sorba, amelyben a Madách, Katona vagy a Kemény Zsigmond nyelve áll.”¹⁰⁷ „Tompa olyan, mint Kemény Zsigmond, vagy Petelei: a reális élethez, melyben vagyunk, kapcsolja hozzá az álomszerűséget, a saisi fátyolt¹⁰⁸ s nem

¹⁰⁵ BERTHA Zoltán, *Kisebbségiség és modernség*, <http://eirolalom.ro/tanulmany/item/1575-kisebbségiség-es-modernség.html#.VNyz8PmG-VM>.

¹⁰⁶ TAMÁSI Áron, *Tompa László = Szellemi őrség: Esszék, cikkek, útirajzok 1936–1965*, szerk. NAGY Pál, Bp., Palatinus, 2001, 411.

¹⁰⁷ KOVÁCS László, *Tompa László*, Erdélyi Helikon, 1941/14, 87.

¹⁰⁸ A saisi fátyolról: „»Mit rejt a fátyol, mi lehet mögötte?« / »Az igazság« — így a válasz. — »Hogyan? / Én csak az igazságot kergetem, / és éppen azt takarják el előlem?« // »Az Isten végzése [...] / e fátylat halandó / [...] nem fedheti fel. / S ki bűnös kézzel a szent igazságról / a fátyolt mégis fellebbenténé, / az, így az isten...« — »Az?« — »Az látni fogja.« // [...] Jaj annak, ki bűnös úton jut az igazsághoz: nem lel örömet benne soha többé.” (SCHILLER, Friedrich, *Az elfátyolozott szaiszi szobor*, ford. HALASI Zoltán, 2000: Irodalmi és társadalmi havi lap, 2007/5, <http://ketezer.hu/2007/05/az-elfátyolozott-szaiszi-szobor/>)

fordítva: nem az álomból villantja elő az életet, az embert.”¹⁰⁹ „Ez a mély, sötétten ragyogó férfias [...] hang Katona, Berzsenyi”¹¹⁰ művészetét idézi.¹¹¹

„Korai költészete a századvég nosztalgikusan borongós hangját hallatta, azt a dallamot, amely Vajda János és Reviczky Gyula lírája nyomán általánosan elterjedt az Ady-előtti magyar költészetben.”¹¹² Nosztalgikusan borongós költői kérdések halmozásának füzére többek között az alábbi, egy Jókai-regényt is megidéző őszi vers is:

Ősz kezd a kertekben zenélni —
Vajjon figyel-e rá Noémi?

A csüggeteg fák közt merengve
Néz-e fel a vad fellegekre?

Látván, a fecskék mint vonulnak,
Átgondolja-e még a multat?

Estefelé a gyér berekben
Vár-e, míg fázva összerезzen?

Mit érez, hallva, hogy a hullt lomb
Itt is, ott is zörögve hullong?

(Noémi és az őszi)

A korai Tompa-versek lágy borongása megkeményedik s izzóvá lesz Tompa László későbbi lírájában: költészete a Vajdáé felől valamiképp az Adyé felé mozdul el — azé az Adyé felé, mely Németh László szerint Vajdában is benneszakadt. „Erdély Vajda Jánosának neveztük valaha Tompa Lászlót. [...] A két költő sorsban és fájdalomban is rokon. A tucat íróival paradézó Erdély éppúgy nem tudta Tompát táplálni, kibontakozásra segíteni, mint a nagyobb haza Vajdát ötven éve.” Ennek fájdalma lett „mindenikükben pátosz és edző erő; beszűkítő, de tisztára izzító. A különbség abban van, ami bennük szakadt. Vajdában egy Ady Endre szakadt benn, Tompában egy Tamási Áron.”¹¹³ Mert „Ady

¹⁰⁹ KRISTÓF György, *Az erdélyi magyar irodalom múltja és jövője: Tanulmányok, cikkek*, Kolozsvár, Minerva, 1924, 262.

¹¹⁰ RÉVÉSZ Imre, *Lófiürösztés*, Erdélyi Helikon, 1941/2, 93–94.

¹¹¹ A Berzsenyit idéző *Szüret előtt* és (az egyben Jókai-motívumokból építkező) *Noémi Senki-szigetén* c. verseket a III. fejezet későbbi szakaszaiban elemzem.

¹¹² *Tompa László = Magyar Irodalmi Lexikon*, főszerk. BENEDEK Marcell, szerk. BÖLÖNI György, KIRÁLY István, PÁNDI Pál, SÖTÉR István, TOLNAI Gábor, Bp., Akadémiai, 1965.

¹¹³ NÉMETH László, *Hol vagy, ember?: Tompa László verseskönyvéről*, Híd, 1940. nov. 22., 14.

Endre kortársa¹¹⁴ Tomba László: „dacos, csakazértis nekirugaszkodásai”¹¹⁵ Ady hangját idézik bennünk. Tomba líráját is áthatja „a dac, a makacsság, a konokság, a szívósság, valami szent *csakazértis*”¹¹⁶: ez „a legyőzöttek, a megalázottak felmagasztalása: hogy *csak azért is* virágba borul az elszáradásra ítélt fa.”¹¹⁷

Ady-motívumok köszönnek vissza talán az alábbi versrészletben is:

Zenét! Szárnyunkat megtépték a vércsék:
A sok baj és kín — — élünk csak teher.
Számunkra legyen a zene az épség,
A szárny, mely ismét egekig emel.

Zenét, hogy szálljunk, nyugókat szakítván,
Föl, föl e földről, hol csak dudva nő,
Csúf csúfolódik, erényhős a hitvány,
S szívek helyén csak kő van, durva kő.

Ott fönn talán még egyszer újra látjuk
Az Örök-Úr szent megbékélt szemét.

(Zenét!)

A „dudva” talán *A magyar Ugaron-t*, a „föl, föl” és a „kő” egymáshoz ily közeli szerepeltetése, még ha nem is tartalmilag, de a képek, hangok szintjén *A föl-földobott kő* című versét idézik, ahogy Ady költészetére jellemzők az „Örök-Úr” jellegű szóösszetételek is. Nagy kezdőbetűvel írt fogalmával Ady-hatást mutat talán még az *Úton a Jóság elébe*, a *Párisban járt az Ősz* idézheti *A vén sepregető*, és az Ady-lírával mutat rokonságot a Tomba-versekben is kiemelt gyakorisággal felbukkanó ló-motívum.¹¹⁸

Tomba költészetében megfigyelhető tehát „a Nyugat költőinek stiláris hatása.”¹¹⁹ „Akár jelképesnek is tekinthető, hogy Babits Mihály és Kós Károly centenáriuma között emlékezünk meg Tomba László századik születésnapjáról. A székelyudvarhelyi csendben élő költő korai versei hasonló helyzetben születtek, mint a fogarasi száműzetésben élő Babits költészete. Ő is társtalan magányról

¹¹⁴ SÖNI Pál, *Tomba László = S. P., A romániai magyar irodalom története*, Bukarest, Didactică și Pedagogică, 1969, 24.

¹¹⁵ SZENTIMREI Jenő, *Ne félj: Tomba László versei*, Erdélyi Helikon, 1929/5, 389.

¹¹⁶ UÓ, *Ne félj: Tomba László új verseskötönyve*, Pásztortűz, 1929/5, 214.

¹¹⁷ REMÉNYIK Sándor, *Tomba László: Éjszakai szél*, Pásztortűz, 1923/23, 771.

¹¹⁸ A Tomba-líra ló-motívumairól tanulmányom IV. fejezetében szólok.

¹¹⁹ *Tomba László = Magyar Irodalmi Lexikon*, főszerk. BENEDEK Marcell, szerk. BÖLÖNI György, KIRÁLY István, PÁNDI Pál, SÓTÉR István, TOLNAI Gábor, Bp., Akadémiai, 1965, III, 379.

panaszkodott, elvágyódásról beszélt, hogy aztán kiválóbb pályatársához hasonlóan a történelmi lét pusztító rengései között legyen egy válságba került emberi közösség énekese.”^{120,121}

3. 2. A Tompa-líra tájmotívumai

„S szóltomban olykor egy-két szirt, fa, virág is
Meggzóltalt, szólt ez a szűkszáví, bús táj —”

„S én pattanok ki a füvek, fák hegyén — —”

(Tompa László: *Évnek őszén, kedvnek őszén — Tavaszodás*)

„Az erdélyi természet koloritja [...] talán a Tompa-versekben a legerősebb.”¹²² A jellegzetesen transzszilvanista motívumkincsből táplálkozó, pontosabban e motívumkincset maga is építőn gazdagító Tompa-líra a sajátos erdélyi tájelemekből olyan, önértékével az összmagyar irodalmat tápláló költészetet jelent, mely éppen azáltal bír egyetemességgel, hogy egy egészen saját tájrajzolatú versvilágot épít az erdélyi táj és a mindenkori költészet ősi toposzaiból és motívumkincseiből.¹²³

A Tompa-versek erdejében leggyakrabban talán fákkal találkozhatunk. Az első fa, amely az olvasónak Tompa László költészete kapcsán eszébe jut, minden bizonnyal az erdélyi magyar líra egyetemes szimbólumává emelkedett magányos fenyő: „a fa-sorsnak [...] a bensőséges átélését kapjuk, de már erdélyi programmá szélesítve a *Magányos fenyőben*.”¹²⁴ A *Magányos fenyő* valószínűleg nem erdélyi program akart lenni, hanem azzá lett: a vers recepciója szélesítette azzá.

De nem csupán e fenyő él a Tompa-versek tájain: a levelek, lombok, bokrok, fák és erdők motívumaiban gazdag versekben a csíráktól egészen az élet erdejéig, a hagyományos metaforáktól egészen az önarcképekig és önreferenciális, versszerkezet-építő vonatkozásokig megtalálhatjuk a fa-motívumokat Tompa László lírájában. „Különös melegséggel tud Tompa a fáknak átérzésébe elmerülni. Talán ős rokonvonás van a mozdulatlan vegetáció s a költő között, aki [...] nem loholt semerre sem megtermékenyülésért, hanem a földbe gyökerezve várt, amíg érte

¹²⁰ POMOGÁTS Béla, *Tompa László száz éve*, Élet és Irodalom, 1983. dec. 2.

¹²¹ Babits és Tompa szellemi kapcsolatáról tanulmányom II. 3. 6. fejezetében szóltam.

¹²² CZINE Mihály, *Utószó = Erdélyi csillagok: Romániai magyar írók antológiája*, Bp., Népszava, 1988, 521.

¹²³ Láng Gusztáv gondolatai alapján (LÁNG Gusztáv, *Kérdezz másképp..., i. m.*).

¹²⁴ CZINE, *Utószó = Erdélyi csillagok..., i. m.*, 521.

jön az inspiráció, mintahogy csodálatos virágmagvak érkeznek az átvonuló szelek szárnyain.”¹²⁵

Örök megújulásban alakot váltva —:
 Mez s húr nélkül fogok állani már én,
 Mint lombjait elhányt, ős téli erdő,
 Mely nappal hallgat a súlyos hó alatt,
 Csak néha — szürkület idején — hangoskodik,
 Ha taposatlan belseje mélyén
 Ordas ordítja, vontatva, éhét — —
 S ha zeng olykor éjjel —: nem ajzott húrokon zeng,
 De zúg, süvöltöz, jajong egész-maga.
 Így löki fel hidegen, komoran,
 A föld fájdalmát a hideg csillagokig — —

(Mint lombtalan téli erdő)

„Ha a német esztétikus nevezhette megfagyott zenének az építészetet, akkor ennek a Tompa-versnek utolsó sorairól igazán elmondhatjuk, hogy a téli erdő architektúrájának megfagyott zenéje.”¹²⁶ A fa-szerkezet architektúrája, a faágak rácsos rajzolata néhány ponton talán rokonságban áll a József Attila-líra fáival és rácsaival is. A fa-versek szöveggépe és gondolatjelek rácsozta textúrája pedig akár a testében tükröződő fák szerkezete is lehet.

Izgalmas jelenség, hogy Tompa László maga is faként jelenik meg, fává válik a recepcióban: „Tompa Lászlónál, az erdélyi irodalom »magányos fenyőjénél«¹²⁷; „ajánljuk Tompa Lászlót, e szépszál kelet-európai, magyar élőfát.”¹²⁸ S talán még ennél is rejtélyesebb, ahogy a fákhöz köthető motívumok a versekben a lírai én sorsának megtestesítőivé válnak, sőt, önreferenciális jellegükkel akár magukkal a versekkel vagy a versek sorsával is azonossá lesznek.

Mint falevél, mit őszi szél hajt
 Ezer társával egy halomba:
 Magam is múltak el, s a tél majd
 Hullassa leplét bús nyomoromra.

(Dac)

¹²⁵ KUNCZ Aladár, *Megkoszorúzott erdélyi költő: Tompa László három állomása: Erdély hegyei közt, Éjszaki szél és Ne félj*, Erdélyi Helikon, 1929/8, 613.

¹²⁶ *Uo.*, 614.

¹²⁷ KOVÁCS Péter, *Tompa Lászlónál, az erdélyi irodalom „magányos fenyőjénél”*, Székely Szó, 1943. nov. 14.,7.

¹²⁸ MOLTER Károly, *Határőr*, Erdélyi Helikon, 1944/3, 139.

Ellenszegni sok könyvem nem ér
 Annyit se, mint egy kiálló gyökér.
 [...]

 A sors utánam oly könnyel dobja
 Pár versemet, mint sárga lombcsomót — —

(A parton)

A fa- és erdőképek mellett a víz — és a hozzá kapcsolódó hajó-toposz — változatos megjelenési formái, az évszakok mélyen metaforikus váltakozása, a kövek, sziklák és hegyek rajzolata, végül író társaink, a csillagok is sokjelentésű elemei a Tompa-líra tájainak. Elmélyült, elemző felmutatásuk egy poétikai jellegű monográfia egy-egy önálló fejezete lehet. Tanulmányom valamennyi fejezetében utalásokban, idézetekben, néhány elemző megjegyzésben rendre-rendre kitérek a képekre — alább pedig egy verscsokorral szeretném jelezni változatos létformáikat.

Bennem, kívülem végtelen világok
 Terülnek, míg én látó szemmel állok [...]

 Mint járt-kelt hajós, nagy vizek ormán.

(Zenith)

Már lassultan folysz partjaid között,
 Lelkem, te nemrég rohanó patak!
 Szeszélyes felhők lengő, bomlatag
 Gomolyait nyugodtan tükrözöd.

(Az óceán felé)

Feketén ing egy árva tar gally.
 Szívem is csupa könny s magány.
 Fent felleghabon biztos karral
 A halál evez csónakán —

(Alkonyat falun)

Minden kicsi jelben
 A tavaszt lesem.
 S ki is hajtanék, mint
 Itt, e friss csodák

Között vízre hajló,
Szagos barkaág — —

(Tavaszwáró ének)

Ősz sír a berek nyirkos belsejében:
Gallyakat gyűjtő, ványadt öregasszony —
Görcsös kezével kapar a harasztton.
Lenézve rá, pár komor csillag ég fenn.

(Őszi estén, városszélen)

Körül oly sivár, mint üres tenyér
A környék. Rajta csak pár ösztövér
Bokor mered föl, s havas sziklaél...

(Ágról szakadt levelet)

Álljak magam, mint egy ritka,
Magaslati, puszta szikla.

(Immár úgy van)

És hallok olykor zengeni igéket — —
— Tán nyersek is, de egyik sem hamis —
Gyakran vetem csak falevéltre őket,
De néha vésem szirtdarabra is.

(Erdélyi magaslaton)

Holtomba is úgy bukom —: titokzatosan!
Tán csillagok esnek, vagy tán csak eső sír,
Egyedül ő siratva? Nem, nem tudom én sem!
De tudom, lesz majd, aki itt — ahol én most
Gyakran bolyongok nyugtalanul — megérez
Valami szomorú sajgást, mellyel tele ég, s föld.

(Egy levélbeli kérdésre)

S én mégis itt — kétségek éjszakáján —
Egy szép csillagot bízva nézek el.

(*Alkalmi vers*)

3. 3. Szerelem- és anyamotívumok egy „férfi-lírában”

„*Felém villantál szinte száz alakban...*”

(Tompá László: *A menekülő*)

„Trianon után az első három költőnk szinte egyformán, férfiasan frigid. Még Tompa László jár legközelebb Eroshoz, de nem a virágének, hanem az őszi szenvedély követelő hangján.”¹²⁹ Szerelmi lírája „a fauni támadás férfi-öröme.”¹³⁰ „*A komor erotika*”, mely az életmű jó néhány darabját „életre hívta, s mely mint egy ismeretlen, forró, sötét, vulkánikus réteg vetődik fel Tompa lelkének legmélyéről”¹³¹, „mély tüző, bíbor csillogású, gátakat szaggató vágyak”¹³² vizét hullámoztatja verseiben.

Ajkad gonosz mosolyra torzul.
S lehúnyva könnyes szemedet,
Víg képek raja lep meg orvul.
Dús keblek hava hiteget.

(*Öreg faun*)

Volnék a hang, mely őszi ködben
Váratlanul lelkedbe döbben.

Az égő szem, mely a homályból
Fenyegetően feléd világol.

A szorongás, mely éjjelente
Álmaidban tört ver szívedbe.

¹²⁹ MOLTER Károly, *Határőr*, Erdélyi Helikon, 1944/3, 136.

¹³⁰ UŐ, *Hol vagy, ember?*, Erdélyi Helikon, 1940/7, 472.

¹³¹ REMÉNYIK Sándor, *Tompá László: Éjszakai szél*, Pásztortűz, 1923/23, 772.

¹³² Uo.

Volnék a vágyad, buja, bomlott,
Mely pillantást se hagy nyugodnod.

A végzet volnék, mely a bűnbe
S azon is át a sírig űzne.

S lennék a föld röge, habnál lágyabb,
S ölemen lenne örök ágyad.

(Mindig együtt!)

Igen feltűnő, hogy Tompa lírája kapcsán a kortárs recepció milyen gyakran és intenzív fűtöttséggel szól e költészet férfiasságáról, s nem csupán szerelmi költészetével összefüggésben, hanem lírája egész jellegét — képalkotását, nyelvezetét, ritmusát — alapvetően férfiasnak látva: „»Férfit énekelek« — idézném a latin költőt, ha nem félnék majdnem annyira a nagy szavaktól, mint Tompa László.”¹³³ E költészet verstájaiból kimagasló „tetők a férfi-szem magányos kilátói”¹³⁴, melyekről „nyugodt, férfias kontempláció[val]”¹³⁵, „férfias elmélkedéssel szemlél[het]i a világot”¹³⁶ — hogy aztán ugyanilyen „férfias és tiszta őszinteséggel”¹³⁷, „letisztult, kemény, borongós férfihang[ján]”¹³⁸, „a borongó férfilelek mély gordonka-hang[ján]”¹³⁹ játsszon a férfi-líra húrjain.”¹⁴⁰ Tompa László költészete „csupa férfi-kép, férfias képzelet, mely iszapot, virágot, holt gallyat hőmpölyget, közben lányszemet, vihart, lét és nemlét mélységét egyaránt tükrözi.”¹⁴¹

A férfi-líra és a száz alakban felénk villanó szerelem lét-tükröztető metamorfózisai valamiképp az anya-versek is. „Tompa László sok verse Édes anyjáról szól, aki az elmúlt, de mindig jelenlévő mesevilágot, és a boldog gyermekkort, Betfalvát őrzi örökké számára.”¹⁴²

¹³³ MOLTER Károly, *Határőr*, Erdélyi Helikon, 1944/3, 133.

¹³⁴ KOVÁCS László, *Székely költő*, Erdélyi Helikon, 1941/3, 125.

¹³⁵ KUNCZ Aladár, *Megkoszorúzott erdélyi költő: Tompa László három állomása: Erdély hegyei közt, Éjszaki szél és Ne félj*, Erdélyi Helikon, 1929/8, 610.

¹³⁶ HAJDU Győző, *Tompa László arcképe* = H. Gy., *Műhely*, Bukarest, Irodalmi, 1967, 33.

¹³⁷ KACSÓ Sándor, *Tompa László* = K. S., *Írók, írások: Tanulmányok és cikkek*, Bukarest, Irodalmi, 1964, 189.

¹³⁸ HAJDU, *Tompa László arcképe...*, *i. m.*, 33.

¹³⁹ REMÉNYIK Sándor, *Tompa László: Éjszaki szél*, Páztortúz, 1923/23, 771.

¹⁴⁰ HAJDU, *Tompa László arcképe...*, *i. m.*, 33.

¹⁴¹ MOLTER Károly, *Hol vagy, ember?*, Erdélyi Helikon, 1940/7, 472.

¹⁴² *Tompa László helye az egyetemes magyar irodalomban*, Székely Közélet, 1943. dec. 18., 4. (Az írás Tóth Béla Tompa László 60. születésnapjára rendezett ünnepségen tartott előadásának a folyóirat szerkesztői által rövidített, vázlatos változata.)

Teleholdas nyári éjjel —
Fénnyel önt el, ahol ér.
Kékes ezüst özönében
Tündöklük a sétatér.

S hallgat mélyen. Mint amott is
Az a kettős nyárfasor,
Mely talán egy temetőbe
Torkollik be valahol.

Mínta sehol dúló harc sem
Zúgna, olyan csend van itt.
Ilyen békés, tiszta csend tán
Nem is ölelt mostanig.

Mégis — — igen — — emlékszem: rég,
Egy nyárvégi délután,
Rokonságot látogatva,
Szekevényre vett anyám.
[...]
Mire haza fordulhattunk
Égtek fenn a csillagok.

Tüzeiket megcsodálva,
Képzeletem is kigyúlt,
S a rövid, de lassú út is
Ragyogó lett, csillagút.

Anyámtól is egyet-egyet
Kérdezgettem — — ő felelt — —
Talán akkor sejtettem meg
Először a végtelent.

Így haladva hagyogattunk
El pár csendes, kis falut — —
Amíg egyszer minden kérdés
Velem együtt elaludt.

Aludhatom, úgy éreztem,
Gyermekhittel, jámborul,
Mert egy minden bajtól óvó,
Hatalmas szárny rám borul.

Egy nagy szárnynak az estén át
Puhán hajló bársonya.
— Isten szárnya volt? Anyámé? —
Nem tudom meg már soha.

Rég volt — — Később sokat kellett
Rázódnom rossz utakon —
Mégis, érzem, ma is folyvást
Azt az utat folytatom.

Azt az utat... s vele együtt — —
Köztünk egyéb változás
Nincs is: csak most ő az alvó,
S én az éber útitárs.

(Csillagúton székerezve)

A csillag-motívum más versekben is az anya emlékének holdudvarában ragyog fel Tompa László lírájában.

Lenge felhőkkel szembe a hold
Telten, kigyúlva lohol —
Ki úgy szeretted az éjt, anyám,
Most látod-e ezt valahol?

Mert vagy valahol, — annak, ki volt,
Nem-lenni nem is lehet.
Nincs hová lenned, hogy ne légy!
Nem találsz ily teret!

Még soha ezt nem tudtam így,
Mint most és ennyire
Élőnek nem éreztelek,
Halállal olyan tele.

Élet, s halál: két-egy titok,
Léttelenek külön —
Az éjben titkos áramok
Kerengnek, — kör körön.

Az éjben titkos áramok
Futkosnak, — mind üzenet —
Oh, te is üzensz nekem, tudom,
És nyujtod jó kezedet. [...]

Megszenvedtünk! Te miattam, — én
Mindíg csak más miatt.
Ideje is, hogy végre veled
Legyen a te rossz fiad!

Veled, te borus, te jó, te — Anya!
Egyetlen-igaz-szerető!
Soha nem kérő, csak mindig adó,
Szívéből etető!

Oh, most is etess, — hiszen akkora
Nagy inségben vagyok!
Híres dacom omladék, erőm
Egészen elhagyott!

Oh, most is etess és védve vezess,
Maradj meg gyámolomul —
Lelkemről úgyis mind, ami súly
Tán nemsokára lehull.

Beh jó is lesz: föl, gáttalanul,
Majd együtt szállani —
Ha nem béklyóznak egyszer a föld
Sötét hatalmai. [...]

Suhanni, cikázni fölfelé,
— Mint képzelet, oly szaporán —
Hintázni szédítő-sebesen
Csillagok fényfonalán.

(Mehitt szavak egy elköltözöttbőz)

„Tompának több verse is van az »elköltözött«-ről, de a gyász mindenikben panasz és vád is. Az első nagy, bevált emberi viszony tiltakozik a későbbiek ellen. [...] Fiúul születünk: a többi azonban az élet ajándéka s ez is egyfajta meddőség, özvegység, elhagyottság, ott, ahol más a »kedves hajába menekszik«, halott anyánk ősz haját siratni. A köldökzsínór az igaz volt, van egy igaz frigye, egy

megtartó halottja s ezért nem lehet leverni, de a többi, ami az anyánk fiából győzelmes embert csinál, elmaradt vagy nem volt az, aminek lennie kellett volna. [...] S ez az anyján át a nemlétebe makacsul visszacsüngő s tavaszain egy fényes nemlétebe szétfoszlani vágyó ember, mégsem individualista, ahogy ezt a szót magukkal vesződő lelkekre alkalmazni szokták.”¹⁴³

Tompá László anyaversei intenzitásukkal és nagy számukkal is József Attila lírájával rokonítják e költészetet: az anya alakja tűnik elénk az *Anyám kinéz az ablakon*, a *Búcsúzás*, a *Csillagúton szekerezve*, az *Ének három pogácsáról*, a *Kiáltás*, a *Meghitt szavak egy elköltözötthöz*, a *Régi út porában*, az *Őszi hajításban* és az *Őszi látogatás Csipkerózska erdejében* című versekben. Ám — ahogy József Attila lírája esetében is — túlzás és árnyalatlanúság volna csupán a szigorúan vett életrajz, az élet „egyfajta meddőség[e]” vagy pszichológiai vonatkozások nézőpontjaiból tekinteni erre a gyakori előfordulásra. Az anya az élet „első asszonya”¹⁴⁴, későbbi sivatagjainkban¹⁴⁵ is őt keressük. Miért ne lehetne hát poétikai önértékkel a költészeté is?

3. 4. Vad és (szó)vadász(at)

„Jaj, a végzet mély sötét
vadonban bőséges vad.”

(Tompá László: *Ének a késői megbánásról*)

A vad és a vadászat, mely az erdőhöz köthető, és archetípusos jelentéseiben elválaszthatatlan a szerelemtől, a szerelmi szenvedély érzékletes, vad jelzőiként való jelenlétén túl a Tompa-lírában mint sorsmetafora is komoly szerepet kap, és kiterjed e líra formái, szerkezeti és önreferenciális vonatkozásaira is: a „vad” szóval vagy szógyökkel játszó stilisztikai alakzatok egészen a (vers)alkotás, a „szóra vadászás” önreferenciális, önreprezentatív metaforáig terjedhetnek. Ezek elemző bemutatása egy poétikai jellegű monográfia önálló fejezetében kaphatna teret — jelen részfejezetben e képrendszer erejét néhány feljegyzéssel és egy idézet-csokorral érzékeltetem.

A „vad” nem csupán főnévként, hanem melléknévként, jelzőként is sokszor előfordul, elsősorban tehát a szerelem jelzőjeként vagy egy-egy jelző szógyökeként, intenzív és sokrétegű jelentéseivel. Hiszen a szerelmi poézisben a beszéd is

¹⁴³ NÉMETH László, *Hol vagy, ember?: Tompa László verseskönyvéről*, Híd, 1940. nov. 22., 13–14.

¹⁴⁴ WEÖRES Sándor, *Anyámnak = W. S., Egybegyűjtött írások*, Bp., Magvető, 1975, I, 171.

¹⁴⁵ „Anyá, anyá / ebben a sivatagban, / mért hagytál itt, ebben a sivatagban? // [...] Persze, persze, a feledés, az elmúlás — / de hol is hagytam abba? — / mégis élek, / mégis nehéz, anyá, mégis nehéz.” (PILINSZKY János, *Mégis nehéz = P. J., Őszes versei*, Bp., Osiris, 2006, 117.

mint egyfajta vadászat tételezhető: „a beszéd a szerelem tolmácsa, [...] mondhatnók, a vadászat továbbstilizálása, azé a vadászaté, mely nemcsak zsákmányt remél, hanem közhelyet, bölcsességet is gyűjt. A szavak hatalma és veszélye mindennél nagyobb, hiszen a szó akkor is hat, ha elvesztette tulajdonosát. [...] A szuverén költői beszéd mellett ott van a magára maradt beszéd, a vak vágy beszéde: Echo szavai.”¹⁴⁶ „Ha a vizekből test születhet, akkor tán visszafelé is igaz, kővé változhatik át a test. Ilyesmi történik Echóval, mikor is szerelemre lobban Narcissus iránt. [...] Echo mások szavát kettőzi, mert »nem tud előbb másnál szólni«, hanem »a szót végén veti vissza«. [...] Annak lesz mása, aki szól, s aki nem szól, annak nem mutatkozik meg.”¹⁴⁷

Valaha rég, vad viharok fokánál,
Hányatva vágycak perzselő szelében,
Egy percre sorsom sorsodhoz sodort...

(*Noémi Senki-szigetén*)

S véresre zúzott két kezemmel
Vadul magamhoz rántanálak,
Míg a szobába harsányan beárad,
Egybesodor, gyorsan megforgat, elnyel
A tavasz, mint a tenger — —

(*Tavaszi vihar*)

Az erdőaljban visszhangos csaholás zeng —
A sárgásodó homályban láthatatlan
Kutyák hajtanak, dühösen nyargalászva,
Míg te lenn pállott, fakult mezőben állasz,
És fölijedsz: jaj, beh hamar, beh hamar jött
E változás, ez a nyárból-ősz, amikor már
Más semmi sehol, csak e kongó, széles üresség...
Elhúztak messze a nyár tollasai is,
Akárcsak éveid, — annyi önáltatásod,
Lásd, ide vezérelt, hogy ily egyedül vagy!
S míg arra gondolsz, riadozva, ha mostan

¹⁴⁶ KIBÉDI VARGA Áron, *Retorika, poétika, műfajok: Gyöngyösi István költői világa*, Irodalomtörténet, 1983/3, 545–591, 589.

¹⁴⁷ NÁDAS Péter, *Bevezető az égi és a földi szerelem témájába: ösképek képmásai* = N. P., *Az égi és a földi szerelemről*, Bp., Jelenkor, 2010.

Azok rád törnek, látnod kell: nincsen egy zug,
 Rejteni téged, ahol még kevéssel előbb is
 Titokbarlang nyílt, vágylugas mindenütt,
 Amerre néztél, — sötétlobogású
 Máglyád sem ég már, hogy sujthatnál, ha jönnek,
 Sujthatnál csóvát véres és vad szemükbe!

Nos, rejtőznél hát a kedvesed hajába!
 De jaj, beléd fáj: az egy-igazi kedves
 — Ki neked az volt, csakugyan — ősz hajával,
 Bús anyaszívével két éve síri alvó...
 Föl, föl kell végre fognod: nem tudsz menekülni —
 Az ősz kutyái végzetes, vad dühükkel,
 Mind szűkebb körbe zárnak, konokul közeledve,
 (Míg sebzett szíved sok vérnyma is elárul)
 Végül is nem tehetsz mást: míg messze kis harang sír,
 Szemedbe vissza kis ijedt gyík tekintget,
 Te pár szál aszott virággal ujjaid közt,
 — Menekülni se vágyva — csak megadod magad!

(Őszi hajításban)

Körül a tág űr, felhők lomha rendje.
 Kopasz kövek közt kanyarog a vadnyom —
 Erdők zúgásán edződik a hangom,
 S szavam az eget veri néha zengve.

(Havasi tájékon)

Így: futó vizek, úszó fellegek
 Lelkembe sokszor hívón intenek.
 Mennék velük, de testem földi terhe
 Lebéklyóz, rajta vágyam fennakad — —
 Szólok nekik, de ők mit sem feelve,
 Csak szállnak és nem értik szavamat.
 [...]
 Csalódva állok, mintha fegyverével
 Célt vét a vadász, s a vad menekül.

(Tűnő szépségek kergetője)

3. 5. Önarcképek és (ál)arcok

3. 5. 1. Tájba kövülten

„Álljak magam, mint egy ritka,
Magaslati, puszta szikla.”

(Tompá László: *Immár úgy van*)

Tompá László költészetének felelősségtudó, konok keménysége, igaz, egyfelől korlátozhatta lírájának belső szabadságát, másfelől azonban költészetének olyan sajátos jellegét teremtette meg, mely éppen e keménységben tudott rátalálni bizonyos poétikai-stilisztikai eszközök rejtett lehetőségeire. Tompá László költészete „olyan, mint a Phönix. [...] a konok, csak-azértis felfelé törés rekedt hangjait zengi.”¹⁴⁸

Phönixként, mely bárhányszor ég is el,
Hamvaiból mind fénylőbben kikel:
Magam is össze akárhányszor égjek
Gyehenna-lángján önlelkem tüzének,
Gyötrelmek multán, lángból, hamuból
Csak tündöklőbben támadok fel ismét.
[...]
Sőt úgy köszöntök minden szenvedést,
Mint szent intést, mely többre s többre kész.

(*Kínok tűzén át*)¹⁴⁹

A Tompá-líra konokon visszatérő *mégiseiben* ott rejtőzik valami az Ady-féle mégis-morálból. Monográfiájában talán már Kicsi Antal is Ady Endre költészetével hozza kapcsolatba a Tompá-líra keménységét azáltal, hogy bátornak, szókimondónak nevezi, mely szembeszegül a konvenciókkal vagy éppen dacosan ellenáll nekik. A két költészet poétikai kapcsolatát alátámaszthatja Tompá Lászlónak az Ady-líra iránti elkötelezett lelkesedése is, melyre a költő levelezésében találhatunk bizonyítékot.

Tompá, az 1909 tavaszától 1913 nyaráig a székelyudvarhelyi főreáliskolában tanító Szabó Dezső mellett¹⁵⁰ fontos szerepet töltött be a székelyudvarhelyi — s ezen keresztül az erdélyi — Ady-recepció elindulásában, megvalósulásában, fel-

¹⁴⁸ TÓTH Béla, *Tompá László élete és költészete*, i.m., 14.

¹⁴⁹ TOMPÁ László, *Ne félj!*, i.m., 65.

¹⁵⁰ KICSI Antal, *Tompá László*, i. m., 58.

ismervén az új időknek új dalait zengő, az irodalmi életben kezdetben felháborodási hullámokat kiváltó költészet átütő erejét.

És az is természetes, hogy mindjárt itteni megtelepedésem idején elgondoltam, milyen jó, hogy itt alkalmam lesz arra is, hogy bátyámat Reviczky, Vajda János megismertetéséért viszonzásul most már én figyelmeztethettem Ady költészetére. [...] Hogy ez a különös költészet milyen hatalmas hangon, határtalan terjedelemben zengeti meg az élet teljességét! Élet, halál, szépség és rútság, öröm, bánat, betegség felfokozott átélése, nőre [...] való vágyakozás, [...] lázadás mind-mind bő képlátással, szimbolikával viharzott át ezeken a verseken. Megcsodáltuk Adyknak ezt a bátor szókimondását, harcias kiállását. [...] Olvasás közben megéreztük, [...] hogy az életnek alig van, de talán nincs is olyan jelensége, látványa, amit csak önmagáért ki lehetne a költészetből rekeszteni. Az igazi költőnek alkalmas és megengedett tárgy minden: dög, kórház, kastély — „a rothadás forgatagában is meg tudja mutatni a Napot”. — Utcán személtládába botlik, és vers születik belőle.¹⁵¹

Az a féltésből, kínból, s szenvedélyes szeretetből fakadó keménység, mely az Ady-költészet oly jellemző sajátja, ott izzik a Tomba-líra tüzeiben is egyfajta székel mégis-morálként, a helytállás sziklaszilárd parancsává kovácsolódva. S ahogy Ady Endre költészetében ez a keménység bizonyos masszív én-poétikával forr össze, úgy a Tomba-verseknek is állandó motívumaivá lesznek a lírai én önmeghatározásai. A Tomba-költészet éneke azonban nem harsányságában bizonyul keménynek, hanem abban, ahogy halkán, s mind szilárdabban a táj részévé kövül. A sziklák, a kövek, bennük a fagy, a múló idő és a sors rajzolta árkokkal a Tomba László-i mozdulatlan elköteleződés metaforáivá nemesülnek.

Majd itt is dőlök el, örökre némán —
S egy vad kilép a rőt cserjék közül.
Közel jó, megáll, s meghökölve néz rám,
Látván: arcomon mennyi kín kövül.

(Erdélyi magaslaton)¹⁵²

A költői arc, amelyet e költemények előttünk felmutatnak, „a zárkózottságban konokká, az egyedülmaradottságban keserű-dacossá keményedett emberarc.”¹⁵³ A természetéből fakadó hallgatag magány, a rá nehezedő, ugyanakkor sorsként fel is vállalt elszigeteltség, amelyben Székelyudvarhely visszahúzódo természetű

¹⁵¹ TOMPA László, *Az a csodálatos Ady uraság = Igaz Szó*, 1957/11, 791 = KICSI Antal, *Tomba László*, i. m., 56–57.

¹⁵² UŐ, *Ne félj!*, i. m., 132.

¹⁵³ KICSI Antal, *Tomba László*, i. m., 48.

lantosa élt, elválaszthatatlan attól a szinte szoborszerű anyaggá szerveződő költői nyelvtől s lírai erőttől, amely a Tompa-versek oly sajátos karakterét megteremti. A magány, az elszigeteltség, a szótlanság és a csend, melyet hagyományosan egyfelől hiányként értelmezünk, másfelől megtermékenyítő, tevékeny belső energia is lehet: a költészet kiapadhatatlan forrása. S Tompa Lászlót „paradox módon egy idő után az kezdi felemelni, ami másokat talán maga alá temetett volna: az egyedülmaradottság, amelyből szenvedés árán, de vértet kovácsol magának.”¹⁵⁴

Németh László már 1926-ban így írt a Tompa-líra e sajátos jelenségéről: „Tompa Lászlóban a székely költői alkat költő revelálójához értünk. Ember, ki sorsa és szervezete mélyén függ össze a környező világgal, annyira, hogy a természeti erők egyikévé számíthatjuk.”¹⁵⁵

Ezt a gondolatot híven támasztja alá, hogy a Tompa-líra önmeghatározásai legtöbbször a természet zord-hideg képeiből, kövek s sziklák árkaiból rajzolódnak elénk. Költészetében számtalan olyan természeti elemet találunk, melyek változatos-különböző módokon — mindig az adott vers belső világának részeként — a megkeményedettségek metaforájává válnak. Tompa lírájában a „görnyedt hátú sziklák” (*Látó szemmel*) vidékén, „zárkózott hegyek / [...] közt rabbá rögződik a lélek” (*Tenger, te nagy...*), miután „Sok meddő harc során, / Álmai alkonyán, / Meredek úton” önmagához ért, s most maga is „sziklavár, / Mely komor daccal áll / [...] felhős szürkéségben” (*Sziklavár*).¹⁵⁶

A székelyudvarhelyi „homo moralis” szoborfaragó munkájában, a lírai én önmeghatározásának már-már elemi, természeti keménységében a versbéli én körül szinte saját mitológiai tér teremődik. Ebben a különös világban, az *erdélyi magaslaton* a dacos gőg — mely Kós Károly *Kiáltó szavában* „ezeresztendős gőgnek” neveztetett — mint erény van jelen. Ez „edzi acélosra” (*A parton*) az embert, kit az „orv-csüggedéstől” olyan, „Dackovácsolta vért véd” (*Kalauz*), mely csak este hámlik le lassan a testről, míg „nappalonta védi lelkeinket” (*Két férfi esti sétán*). S e különös, göggel vértezett én körül, igaz, „még dőlhetnek újabb falak! / Széthullhat minden —”, de „ez az egy / Mentsége, gőgje megmarad” (*Emlék*). Hiszen e versek embere lényegesen egész belső keménységével tudja, hogy „Nem attól dől sz, vagy állasz, / Hogy szídnak vagy dicsérnek” (*Kalauz*). Végezetül pedig, amikor „mint csomós hó hull rá a vénség” (*Kútba estem, — ki húz ki?*), a Tompa-versek lírai énje elkészíti a maga halotti jelentését (a lírai én önmeghatározásaiban feltűnően gyakran szerepel a halál motívuma és az én-halál képe). Az, ki mitikus-egy közegben él a természettel, ha hallja, „ahogy a szél e gyér / Bokrokon sír, mind zordabbat zenél”, megérzi, hogy „Már késő”, hogy számára is „Dértől hervadt a hegyoldal” (*A magam halotti jelentéséül*).¹⁵⁷

¹⁵⁴ *Uo.*, 63.

¹⁵⁵ VERESS Dániel, *Tompa László = Erdélyi panteon 3.*, i. m., 33.

¹⁵⁶ TOMPA László, *Versek*, i. m., 167; TOMPA László, *Ne féj!*, i. m., 6, 4.

¹⁵⁷ *Uo.*, 21, 55, 66, 55, 161, 175, 99.

A versbéli én, ki kezdetben csupán szeretne a táj részévé válni — fiatal fává lenni a hegyen, hol „szívhatná a föld áldott nedveit”, s „Viharban, éjjel, mint egy nyugtalan / Őrült üstöke lobogna haja” (*Fiatal fa a hegyen*) —, végül valóságosan is a természeti erők egyikévé lesz, kit befagyott révben „körülfoly” a néma hold „hideg palástja” (*Befagyott révben*), míg ő, „mozdulatlan, fekete árnyék” „az ég boltja alatt” magára marad Istenével (*Éjszaka felé*).¹⁵⁸

3. 5. 2. Szerepek és (ál)arcok

„Mintha én volnék az a bús bohóc.”

„A mi arcunk: álarc,
S nem lehet ledobnunk —”

(Tompá László: *A menekülő — Rejtőző szavak nyomában*)

A versbéli én azonban nem csupán természeti elemek rejtélyes alakjaiban rejtőzik el, hanem különböző szerepeket is magára vesz, gyakran a metaforikus azonosulásig.

Így lesz egy a lisztes bohóccal, ki tréfálkozik, s „fintort fintorra” vág, hogy mások „ne is sejtsek, hogy a sorsa átok / S belül a szíve csendesen zokog” (*A lisztes bohóc énekel*); Lutherrel, ki múlt s jövő mezsgyéjén állva, „mint akinek ez így rendeltetett”, áll, „mint aki másként nem tehet” (*Múlt, jövő mezsgyéjén*); Kőműves Kelemennel, kinek önerőből, „társkéz” nélkül épülő várában „ha kell, vére lesz a ragaszték” (*Új Dévavára épül*); a Szentföldről hazatérő keresztes lovaggal, ki a versbéli „te” lábához „már csak haldokolni hullhat” (*Keresztes lovas a Szentföldről hazatér*); vagy az ugyancsak végzete, halála elé lépő római harcos alakjával, ki minden fény hunytán, mikor „az éjjel / Von árnyaival percenként sűrűsödő / Őrséget köré”, „római módon” megy végzete, halála elé (*Minden fény búnytán*).¹⁵⁹

A szereplőre egy igen izgalmas változatával — a *József Attila*¹⁶⁰ című József Attila-versek szerzői én és versbéli én határait eggyé mosó, különös módját idézve — Tompa László megrajzolta saját portréját is.

A *Megjegyzések egy férjfejre* gesztusában a *József Attila*-versekhez köthető, témájában pedig Tóth Árpád *Alarcosan*¹⁶¹ című versével rokon: hiszen ahogy Tóth Árpádnál az álarc lehullása, úgy Tompa Lászlónál a keménység oldódása vágyának megfogalmazásában láthatjuk meg a külső szemlélők által stabilnak vélt „én”

¹⁵⁸ *Uo.*, 111, 176, 193.

¹⁵⁹ *Uo.*, 38, 104, 78, 102, 216.

¹⁶⁰ JÓZSEF Attila, *József Attila (József Attila, bidd el...)*, *József Attila (Vidám és jó volt...)* = J. A., *Összes versei*, Bp., Szépirodalmi, 1971, 157, 203.

¹⁶¹ TÓTH Árpád, *Összes versei, versfordításai és novellái*, Bp., Szépirodalmi, 1974, 214.

valamiképpen felszámolódását. A *Megjegyzések egy férjfejre* elbizonytalanítja, megrengeti a költői önarcoképek kemény statikusságát, és egyúttal a hagyományos Tompa-szerepeket.

Ha e sötét fej elétek kerül:
Ne nézzetek rá érzéketlenül.

Az arc ugyan dúlt, — szinte fenyeget —
De bánat írt rá ennyi mély jegyet.

A homlok magas boltjai alatt
Gyakran lázadt önkínzó gondolat.

A mélyen ülő üszökbarna szem
Mélyeiben sok hamvadt vágy pihen. [...]

A dac is, mely e fejet fölszegi,
Csak áltatás, — ne higgyetek neki!

Mert én tudom, hogy sokszor mennyibe
Került neki meg nem rendülnie.

Hogy hányszor kívánt már-már hajlani —
Hangos jajjal egy ölbe hullani.

*(Megjegyzések egy férjfejre)*¹⁶²

¹⁶² TOMPA László, *Ne félj!*, i. m., 147.

Beke Sándor

Zongoraszonáta

A szürkületben dalt hallottam az erdőből,
a cserefák alól jött a dal, furcsa volt.
Nap búcsúzott, Hold köszöntött —
én hallgattam a muzsikát.
S miközben a dallamokhoz közeledtem,
megdöbrentem, amikor megláttam:
sárgulni készülő cserefák alatt
fehér versenyzongorán
lenge mezei virág-köntösben
önfeledten zongorázott
a szerelmesen búcsúzkodó nyár.

Lány virágmezőben

A lány a virágmező közepén állt,
mint egy szerelmes verscsokorban.
Ő, a meglepődött múzsa,
aki egyszerűen
csak gyönyörködött
e boldog szigeten
a nyíló virágokban.

Lelke a szirmokkal
együtt hullámozott,
lágy szellők
s égi madarak dalai
becézgették a lelkét
a földi édenben,
— mintha Isten kertjében
a regés virágkozmoszban —,
mely elbájolta őt.

A szeretet fókuszában
az egész virágkert az övé volt,
csak ő ezt nem tudta.
Neki ajándékozták azt
titokban s névtelenül.

Csak szívével szemlélte
a kert édeni álomképét,
a sokszínű köntöst öltő
elragadó virágokat.

Valaki messziről nézte Őt:
örömtáncot járó,
virággá változó testét
a boldogság szigetén,
az édenkert közepén.

Valaki messziről figyelte Őt.
Nem Isten volt az,
hanem egy ember.

Egy ember,
aki szerette
Őt.

Őszi szivárvány

Énekel a lassan építkező ősz,
eső után halkán,
szeszélyesen muzsikál;
nyáresti dalokat idéz még szívemben
a narancsszínű verőfényes táj —
Bodor fellegek díszítik
az ég borongós asztalát,
díszítsd fel hát, kérlek, őt,
és tálald rajta nekem
titokzatos szíved kincsét,
az őszi szivárványt.

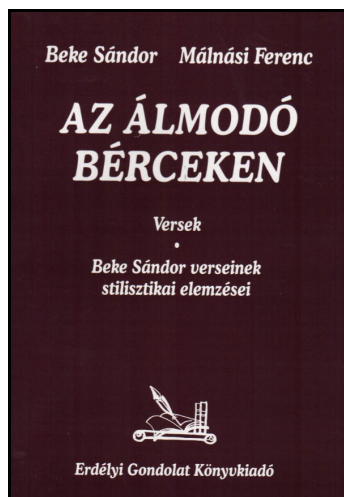
A szénásszekér

A füstifecskék hamarosan itt hagyják
fészkeiket az ereszek alatt,
a gólyák nemsokára lerepülnek
a piros kémények tetejéről
s csapatokba verődve az utolsó
békafalatokat eszik a sásban.
Vége a nyárnak,
de Te itt vagy még velem.
A mezőn megszáradt már
a lekaszált széna.
A megrakott szekér fölött,
a nefelejcs égen varjak kárognak.
A szénásszekér körül
serény legények veszik villahegyre
azt a virágkoszt,
amit képzeletemben
neked ültettem
és ápoltam Isten kertjében.
Megszáradt már minden virág
az apró boglyákban.
A szarkaláb a réti imolával,
a kényes harangvirág
a mezei margarétával,
a vérehulló fecskéfű
az ezüstös hölgymállal,
a kakukkfű a sóvirággal ölelkezett,
s képzeld,
a fekete nadálytő az ide tévedt
búzavirággal gabalyodott össze,
a bábakalács a foltos árvacsalánnal,
a konkoly a pásztortáskával,
s egymásba csavarodva
a csillagpázsit a mezei árvácskával,
s az összes fűfajtával együtt
a villahegyen jutott fel
a magasodó szénásszekérre.
A Napnak már nincs ereje fölöttünk,
de vöröslik,
ég még,

mint a szerelem
 az istenadta emberformában,
 a testben.
 Hamarosan előbukkan
 a földből az őszi kikerics,
 szép, sima lesz a mező,
 mintha valaki
 különös rendet teremtett volna rajta,
 évszakváltás előtt lekaszálta
 szőnyegéről szeretett virágainkat.
 Rend lesz most és tisztaság
 a réten, a mezőn.
 Csak az utolsó mezei virágok
 hullámozó emléke
 marad nekünk,
 és az az álom,
 amely a tied lesz,
 amit én álmodtam meg neked
 a sárguló tölgyek alatt,
 ahol egy virágmintás
 fehér zongoránál
 te játszottál kotta nélkül
 s akit én szívemben
 búcsúzkodó nyárnak neveztem.

Kiadványaink

2016-ban megjelent

Csontos Márta

A vén lepkegyűjtő

Salvador Dalíval a tengeren

A lepkék árbocra fűzve feszülnek
észak-nyugati irányba, alvadt
tengerbe merül a Nap, s a vén
lepkegyűjtő tűhegyre szúrja megát,
hogy ő legyen a vezérpille a kollekcióban,
s egyszer, a nagy metamorfózisban
majd szárnyra keljen, mint tavasszal
az égi textúrába igyekvő madárhangok.

Köpenyét hiába tapogatja a kóborló
szél, még nem mozdul — magányosan
néz a kavargó homályba a felhők alatt.
Lehet, hogy már bánja, miért nem egy
virágoskertben ér véget földi pályafutása
egyetlen rózsára tűzve, ahonnan sziszifuszi
erőfeszítéssel próbálja a kozmikus fényben
birtokba venni a Lehetetlent.

Álmodik a valóság

Nem látod, hogy hamis a
fény? Ez csak a belső világ
illúziója, ahol takarásban marad
a lélek, s te ott maradsz az
üresség övezetében, ott
zúzod szét arcod festett
cserepeit, mert gyűlölöd
rosszul sikerült utánzatodat.

Színeidbe belefolyt egy mű-
rózsafa vére, a rögtönzött
világragyogásban feltálad
kincseidet virtuális terítékre,

csak a harmadik szemeddel tudod
letapogatni a képeket — azt hiszed,
lehetőséged határtalan, szekered
repítéd az ég mennyezetére.

Tányérodon roskadozik az élet,
talpadról feloldod a kerékféket,
borítékodban engedélyezve
egyéni boldogságod pecsétje,
agyadban a humán massa
mezítelen gyönyörök követelése.

Felfegyverezted magad a
képzelet morálja ellen, ízekre
szedted a gondolatot, mely
egy belső utazás reményében
átsegítene a halhatatlanság
megtapasztalható ürességébe.

Már bejártad a külső valóságot,
a szabadság feelingje átítatta
minden sejtetedet, örültél, hogy
kedvedre élni hagynak, élvezted
a rohamát az átprogramozott
tavasznak, ölbe kaptak a vágyak,
zászlót lendítve egy véget nem
érő éjszakának, mikor hirtelen
zátonyra futott a fémjelzett álom.

Most ott ülsz egy lakatlan szigeten,
békéd lélegzik melleden, s a megszerzett
magány jogán már nem vagy más, mi lehetnél.

P. Buzogány Árpád

Programvers, aprócska falvakért

Ültél tornácon, ősszel, délután,
mikor levelet hajt a szél s bután
az ágak is mind-mind bólogatnak
régóta elszállt tűzmadaraknak?

Láttál kőlépcsőt vidám tavasszal,
s mellette kerek kőből az asztal,
az eső első csöppje ha csattan,
felinná abban a pillanatban?

Kő langyossága tenyered alatt
ismerős, akár a kenyérfalat,
illatozik is neked nyáreste,
mikor rőt felhő van égre festve.

A hajnal csöndjét régről ismered?
Hangos madarak ébrednek veled,
trilláik között csöndmásodpercek —
időtlen idők, te álmos herceg.

Altatott nyári vihar zúgása,
súlyos esőben jég kopogása?
Apró kemencés kánikulában
ültél diófák nagy árnyékában?

Brauch Magda

Boldog gyermekkor

*„Én félek
Az élettől és sötétől
Mely mindenütt kegyetlenül élér
.....
Sírok, sírok, mindig csak egyedül
és senki meg nem értett még soba”*

(Kosztolányi Dezső: A szegény kisgyermek panaszai)

Boldog gyermekkor.

Van ilyen?

Vagy csak így szokás emlegetni?

Nem akarok pedagógiai vagy pszichológiai fejtegetésekbe bocsátkozni, hogy miért nem lehet — vagy netán lehet? — maradéktalanul boldog egy (illetve a) gyermek.

Nem szándékom Móricz Zsigmond, József Attila, a munkásíró Nagy István gyermekkorával vagy Dickens kis hőseinek sorsával példálózni, de még Ottlik Géza katonaiskolában „nevelt”, éjjel-nappal rettegő diákjainak életével sem (Iskola a határon). Ezek szélsőséges esetek, bár eléggé gyakoriak. Aztán ott vannak a szülőktől eltaszított — nem kívánt, „nem tervezett” — gyermekek, az árvaházban neveltek, vagy a durva, részeges, állandóan civakodó, netán verekedő — és őket is bántalmazó — szülők gyermekei. Ezrével, tízezérel, százezérel.

De valóban hagyjuk az egyértelműen negatív helyzeteket.

Kosztolányi Dezső jómódú család „úri” gyermeke volt. Szülei nyilván szerették, talán kényeztették is, mindent megadtak neki, mégsem tudták megvédeni a kétségektől, a szorongásoktól, az érthetetlen élethelyzetek okozta — bizonyára alaptalan — félelmektől:

*„Oly ismeretlen ez a Nagyvilág,
s olyan borzasztó a sötét szoba.
Lábujjbegyén kell járni a világban,”*
írja a fent idézett ciklusában.

Valós emlékei ezek vagy fikciók? Mindegy. A hangulatok megőrződnek. A hangulatok nem hazudnak.

* * *

Hagyjuk most már a költőket is. Érzékenyebb lélekkel születtek, mint az átlagemberek, ilyenek lehettek már gyermekkorukban is. Nézzünk meg inkább egy átlagos gyermekorsót.

Volt egyszer egy gyermek. Egy kislány. Nevezzük Marikának.

Kisgyermekként élte át a világháborút, a szülőföldről való menekülést, de ez nem viselte meg különösebben. A bombázást, az óvóhelyre szaladgálást inkább kalandnak fogta fel. Azt hihette, ez így természetes, hozzátartozik az élethez.

Nem emlékszik rá, hogy egyszer is félt volna, arra sem, hogy később — a háború utáni nehéz években — egyszer is éhezett vagy fázott volna. Veszekedés sem volt otthon soha. A körülményekhez képest mindent megkapott: mesekönyveket, ifjúsági regényeket, játékokat. Zongorázni tanult, ritmikus tornára járt.

Ugye milyen boldog gyermekkor?

Vagy mégsem?

Marika nagyon érzékeny gyermek volt. Sokat nevetett, sokat sírt. Mindenem tudott nevetni, de sírni is. Szeretett nevetni, szeretett sírni, néha hirtelen váltott át egyikből a másikba, általában akkor, ha rászóltak, hogy fejezze már be a kacagást, ne nevéssen a „semmin”, mint egy bolond. Ezzel egyből elromlott a jókedve, de a sírást igyekezett magába fojtani, hiszen olykor sírni is a „semmin” szokott. Főleg olvasmányai indították el könnyeit, Edmondo de Amicis Szív című könyvének kissé giccsízű történései, a Légy jó mindhalálig Nyilas Misijének (csöppet sem giccsesen ábrázolt) sorsa, akinek szavaival gyakran egyetértett: „*Én nem akarok a gyermekek között élni. Én nem akarok a felnőttek között élni*”.

* * *

Boldog gyermekkor?

— Téged Lenkének kellett volna keresztelni, mert az vagy: ügyetlenke — mondták neki a felnőttek.

Mitől volt a kitűnő tanuló, a háztartásban is segítő, szépen kézimunkázó kislány ügyetlenke?

Talán második elemista volt, mikor szűkebb társasággal kirándulni mentek az erdélyi város körüli hegyes-dombos vidékre. Szép volt az idő, kellemes a társaság, hívogató a táj. Marika boldog volt, hogy kiszabadult a belvárosi zárt lakásból, szaladgált, énekelt, virágot szedett, élvezte a kirándulást. Aztán egyszer egy meredek lejtőhöz értek. Nem mert nekifutni, arra kérte édesanyját, kerüljék meg ezt az utat, hiszen pár méterrel távolabb könnyebben le lehet jutni a völgybe.

Az egész kerülőút nem okozott egy-két percnél hosszabb lemaradást, de ennyit mégis várni kellett rájuk.

— A gyerek nem mert leszaladni a lejtőn, alföldön nőtt fel, nincs hozzá szokva — mentetetőzött édesanyja (bár valószínű, hogy ő maga se szívesen vágott volna neki a meredeknek, könnyű, kivágott szandáljában).

Hát ezért lett Marika ügyetlenke. Az igaz, hogy a meredek utakat sem szerette meg. De ezek után hosszú időre elment a kedve mindenféle kirándulástól.

Boldog gyermekkor?

Akkor miért vésődtek be olyan mélyen és kitörölhetetlenül a különben jelentéktelennek tűnő, visszás emlékek egy gyermek lelkivilágába, hogy később bármikor felidéződnek? Akkor is, ha az a gyermek nem lesz költő, mint Kosztolányi, és nem szenved valóságosan, mint József Attila?

Marika mindig rosszul viselte el az igazságtalanságot. Fájt neki, hogy az elemi iskolában képességei ellenére gyakran mellőzték, félre állították. Pedig — mint minden gyermek — szeretett volna kitűnni.

Aztán 12 éves korában megérte addigi életének legboldogabb eseményét. „Hivatalosan is” a legjobbak közé választották, és erről a kitüntetésről lépten-nyomon árukkodott a nyakába kötött vörös nyakkendő. Boldogan viselte, még otthon is, és meg sem fordult a fejében, hogy ez egyes felnőttekben visszatetszést kelt. Nem értett a politikához, számára az orosz nyelv lecke volt, az énekarban dalolt szép, szomorú orosz dalokat nagyon kedvelte, és zongorán is szívesen játszott. A vörös nyakkendő az elismerést, a megbecsülést jelentette számára, amit végre megkapott.

Egyik este szomszédjuk névnapjára ment át, hogy édesanyjával együtt felköszöntse őt. Eszébe sem jutott levenni a pioníryakkendőt, hiszen büszke volt rá.

A nagy ebédloasztalt körülülő, főleg idősödő, boros hangulatban lévő férfiak, a nyakkendőt látván, gúnyos megjegyzésekkel kísért harsogó kacagásban törtek ki.

Marika arca olyan piros lett, mint a nyakkendője. Könnyek között rohant ki a szobából. Már nem hallotta, mikor édesanyja — az ünnepetet felköszöntő szavak helyett — így szólt a gúnyolódo társasághoz:

— A lányom nyakkendőjén derültek az urak? Nem gondolják, hogy szebb, mint a horogkereszt?

A légy zümmögését meg lehetett volna hallani a szavait követő csendben.

De Marika ezt a pillanatot sem tudta soha többé elfelejteni. Mint sok más visszás emléket sem.

Boldog gyermekkor?

* * *

Ezek a régi történetek. Marika gyermekkkora a múlté. József Attila, Nagy István, Móricz Zsigmond gyermekkorának történetei már régebbiek. Azóta nagyot változott a világ. A mai komputeres, mobiltelefonos és egyéb technikai csodákkal tarkított világban élő gyermekek bizonyára boldogok. Szüleik autóval viszik őket az óvodába, iskolába, kirándulni, nyaralni. Bejárhatják az egész világot, minden álmuk, kívánságuk — netán követelésük — valóra válhat.

Már akinek. Mert vannak olyan gyermekek is, akik nem gépkocsival száguldanak az iskolába, és utazgatni, világot látni csak álmukban szoktak.

De ezek bizonyára egy másik bolygóról származnak. Idegenek.

Hiszen a harmadik évezredben vagyunk.

Első emlékem

Pontosabban szólva: első igazi emlékem.

Hiszen korábbi — netán későbbi? — emlékfoszlányok is kavarnak agyamban, talán még hároméves korom előttiek. Úgy tartják, az ember csak ezután kezd tudatos emlékeket őrizni életéből, de én azt hiszem (persze nem értek hozzá), hogy a tudatalatti emlékek is feltörhetnek, ha bizonyos élethelyzetek a felszínre hozzák. Így, például, emlékszem egy utazásra, ami nagyon tetszett nekem, és még arra a dalra is, melyet a vonat zakatolásának ütemére énekeltem. A dalt — valószínűleg valami műdal lehet — azóta sem hallottam, de szövege is, dallama is egészen elfogadható (még az én igen kényes ízlésemnek is), viszont egy három éves aluli kisgyerek aligha tudná pontosan megjegyezni, márpedig — amint az egy nemrég felfedezett fényképből kiderül — az az utazás, melynek célja a székelyföldi rokonok meglátogatása volt, jóval korábban történhetett. Így aztán törhetem a fejemet: hogy is volt ez?

Első igazi, összefüggő emlékem ma is él bennem, pedig azt kell mondanom: bár ne volna így.

Nagyon valószínű, hogy már elmúltam hároméves, amikor többszöri, általában súlyos mandulagyulladás után szüleim kénytelenek voltak rászánni magukat — és engem — a radikális megoldásra. A korábbi torokfájásokról és a velük járó lázas állapotokról nem maradtak fenn emlékképeim, azt is csak szüleim későbbi elbeszéléseiből tudom, hogy akkor ijedtek meg igazán, amikor az egyik mandulagyulladás következtében nem tudtam lábra állni.

Ez az állapot aztán elmúlt ugyan, de szüleim sokszor összesúgtak a doktor bácsival. Hogy mit beszéltek, mit nem, azt én nem tudhattam, s miután teljesen rendbe jöttem, újból jókedvű, virgonc kislánnyá váltam. Így aztán nem lepődtem meg, amikor egyik reggel édesanyám pakolni kezdett a nagy strandtáskába. Gyanútlanul elhittem, hogy a strandra megyünk, az sem tűnt fel, hogy — bár nincs vasárnap — édesapám is velünk jön. Talán nem is tudtam, milyen nap van.

Furcsának találtam azonban, hogy strand helyett egy nagy épülethez érkezünk, ahol azelőtt soha nem jártam. Ma sem tudom megmondani, mi riasztott meg a bejárat előtt — hiszen nem tudtam elolvasni a feliratot —, de tény, hogy nem akartam bemenni.

— Gyere, gyere, ez egy fedett strand — próbált megnyugtadni valószínűleg édesapám, mert — bár nem emlékszem pontosan — anyám ekkor már aligha tudott megszólalni.

Arra sem tudok visszaemlékezni, hogyan kerültem be olyan szobába, amelyben „fogorvosi” szék volt. Lehet, hogy ezt csak később gondoltam így, mert addig nemigen jártam fogorvosnál, de tény, hogy most beültettek abba a székbe, és odajött egy fehér köpenyes doktor bácsi.

Ettől kezdve összetorlódnak az emlékképek, de az tény, hogy nem altattak el a műtét alatt. Valószínűleg kiabáltam, ordítottam, amíg lehetett, fel akartam ug-rani, de idejében lekötöztek. Anyám volt-e benn velem, vagy apám? Ezt sem tu-dom, de valószínűleg az utóbbi, mert anyám elájult volna. (Miért nem kérdeztem meg őket erről soha, amíg lehetett?) Tulajdonképpen a fájdalomra sem emlék-szem — biztosan érzéstelenítettek. Csak az ijedtség maradt meg bennem, élesen.

A műtét nem tartott sokáig, utána — ezen ma is csodálkozom — haza enged-tek. Előtte szüleim a mosdóba vittek, hogy lemosdassanak, és kissé magamhoz térítsenek. Megszólalni nem tudtam, de szemrehányó tekintetemet látva megér-tették: az is fáj, hogy becsaptak. Legalábbis erre kellett gondolnom (akkor vagy jóval később), amikor az alapos mosdatás közben apám igyekezett meggyőzni, hogy ez is egyféle strand, amit kilátásba helyeztek.

„Hülye azért nem vagyok” — mondtam volna, egy, a napjainkban gyakran el-hangzó reklámszöveg után, ha meg tudtam volna szólalni. Mondtam volna, mert egyrészt valóban nem voltam hülye, másrészt korábban előttem is szó esett néha arról, hogy ki kell vétetni a mandulámat. Csak húzták-halasztották, amíg lehetett. Valószínű, hogy már a kórház bejáratánál tisztában voltam a helyzettel, hiszen — erre pontosan emlékszem — ott remegni kezdtek a lábaim.

* * *

Nem tudom eldönteni: helyesen cselekedtek-e szüleim, hogy becsaptak, vagy jobb lett volna, ha őszintén megmondják, hová visznek. Azt hiszem, végül is ez nem okozott számukra különösebb gondot vagy lelkiismeret-furdalást, hiszen az eredmény őket igazolta, és valóban megszabadultunk egy nagy gondtól (ami még nagyobbakat okozhatott volna). Utólag már nem lehet tudni, mikor ért volna na-gyobb trauma: ha azt hiszem, hogy strandra megyünk, és a kórházban kötünk ki, vagy ha előre tudom, hogy műtét vár rám. Ez utóbbi esetben nyilván tiltakoztam volna, hiszen — mint minden elkényeztetett kisgyerek, aki ráadásul egyke is — eléggé hisztis voltam. Utólag elképzelem azt az utcai jelenetet, amikor miattam megállt volna a „forgalom”, azaz összeszaladtak volna a járókelők, és szüleimnek magyarázkodniuk kellett volna. A kórház kapuján belül viszont már senkit sem lep meg a gyermek reagálása, még a hisztizését is elnézik.

* * *

Később sokszor beszélgettünk erről az eseményről, főleg édesanyámmal, de a következő évek történései: a háború, a menekülés, az otthon elvesztése még ezt az egyáltalán nem jelentéktelen eseményt is elhomályosították.

Arra pedig sosem gondoltam, hogy egyszer meg fogom írni ezt az első igazi emlékemet. Ami azért még így is kissé foghíjas maradt.

Márton Károly

Ráduly János vallomása

Végigkísért nyolcvan év árnya,
Esők után színek szivárványa.
Őszülő hajam ritkulni kezdett.
Nyolcvan év... Pedig most volt a kezdet.

Fölösleges szavak

Ráduly Jánosnak

Vannak fölösleges szavak,
Soha ki nem ejted,
Mint a féltett titkaidat,
Csak magadban rejtet.

Szomorúfűz

Kosztos Endrének

Szomorúfűz
Lehajló ága,
Miért ad okot
Szomorúságra?

Megszégyenülve

Megszégyenült
A borospohár:
Légyfogó lett
Ünnepek után.

Bencze Mihály

Szülőföld

Pillám elválni készülő falevél,
élethosszat morzsolta a felhőket.
Homlokról a porba gördülő harmat,
csendesen úsztatott szögesdrót vonat,
rabmunkával siratom az ősoket.
Pillám a postán felejtett zárt levél.

Ott fenn pacsirta kottázza álmaim,
varjakat terem az őszi szántóföld.
Nincs sors, csak az aknára terelt vágyak,
örök körforgásban recsegő ágyak,
omló templom falába izzadt Szentföld.
Ott fenn kereszt. A pacsirta szárnyain

színek oszlanak, földre borul a csend,
hol sercegő csillaghullásban állok.
És átfolynak rajtam az évezredek,
csipkedő verebek, leprás véredek.
Nekem maradni kell, hát fénnyé mállok,
színek oszlanak, porlik a kő s a rend.

(Csernátfalu, 2010. május 30.)

Kárpátok között

A kép hallgat, néma a keret, de az emlék él,
katonabakancs taposott rá, véres félelem.
Szilánk lelkem nyöszörgött, kavargott bennem a tél,
éhes szóra tekeredik a kígyó-kegyelem.

Mégis itt születik új testbe az árva lélek,
emberi hangon itt beszélnek. A fák s virágok
hegyen-völgyön menetelnek. Egyszer leköröznek,
mert értik a szívdobbanást, s ez békére nem ok.

Szemben állok önmagammal, s tükörképem rám néz.
Balon a jobb, jobbon a bal, ki vagy te tükörszép?
Mint egy forgóajtón átjárok önmagamba, s kész
pokol a mennyek birodalma. Forog a szószék.

Túlfeszített nyelvújítás, a tömeg még hallgat.
Belül, lelkünk katlanában már kavargó a múlt,
ott, hol villámok cikáznak, s egy közös akarat
előbb-utóbb lerázza a bilincset, s tör kaput.

Egyszer nagy levegőt veszünk és kimondjuk: elég!
Legyem meg a mi akaratunk, nemcsak a másé.
Forgószínpad omlik, a sok hamis isten elég,
szunnyadó vulkán robban, Jézus nem a Tamásé.

(Csernátfalu, 2010. május 16.)

A kunyhó

A rúttá-csúffá dagadt világ kesereg,
a sors zajongva szeli-cseni a csöndet.
Tengeren titokzatos keleti sereg,
süllyeszti az anyahajónkat, s az eget.

Minden elsüllyedt, a víz csak engem sodor,
tudatom egy kis lakatlan szigetre vet.
A szeretet csendje a szívemben kotor,
s mire felébredek, már betakar az est.

Minden nap a végtelenre tapad szemem,
szakállas imám belesimul a tájba.
Küldj valakit értem, ne hagyj el Istenem!
Lelkem útját benőtte a gaz, s a málna.

Önmagamba roskadok, nem várok senkit,
roncsokból, s az álmokból kunyhót építetek.
Ez templomom, s kriptám is, ha elfogy a hit.
Anyám beszélőre sosem jössz, hát félek!

Ételem — a víz és az ég partra dobja —
gyökér, sáska, kígyó, béka, s anyanyelvem.

Italom az eső, s szomjam vihar oltja,
hőség s hideg hasad, s roppantja gerincem.

Múltam s jövőm nincs, csak a jelenben élek,
minden rajtam kívül rendeződik, s halad
a csillagos éjben, én a vándor lélek
a hit örök tűzét őrzöm, s bennem marad.

Hetek óta semmi eső, szomjan halok,
sivatag a testem, teremtőm búcsúzó.
De itt a zápor, éledek és rohanok,
villám csapott kunyhómba, hörgök s ordítok.

Hogy tehetted Istenem, így büntetsz engem!
Düh és keserűség vulkánja kiloccsant,
ájultan zuhantam a félédes füstbe,
és zord sziklák alján az árnyékom csobbant.

Másnap egy furcsa hang többször is szólított,
újszülöttként ébredtem, s remegő szívvel
megértettem, hogy énemtől szabadított.
Honnan tudtad, hogy élek, s szigetem kulcsjel?

Láttam füstjelzésed, ő mutatott utat,
karjukra fűztek mosolygós fénynyalábok.
Hídon túl új élet, Isten nem sanyargat,
szorítja kezed, míg eltűnnek a nyomok.

(Csermátfalú, 2011. január 23.)

A körtefa

Összeadva szavaidat, te parányi ember, galaxis leszel!
Történések, tények, döntések láncolata végén kutya ugat.
Az atomi részek billiárdja kinek kezéből árad széjjel,
ha tudományod hangyaszorgalma betömi a fekete lyukat?

Ezen bölcselkedik az apa, és vigyázza a négy fia álmát.
Önzés, bírvágy, hatalom, áldozat, szeretet, melyik lesz végzete?
Mindnégy fiát szétküldte egy-egy évszakba, figyelje a körtefát.
Rácsokat font köréjük a gondoskodás, s az anya acél hite.

Hóvihar, gyémántjég, az otthoni életből csak ennyi fény maradt.
Körtefa — fehér márványon egy grafika —, jégvirágok szikráznak.
Kulcsra zárt történetek, kivasalt érzelmek, a hóember szabdalt.
Az agyban matat verejték mögött a gondolat, itt kik szánkóznak?

Kártyavárat épít a tavasz, híd dől össze a szivárvány alatt,
Rügyattanás, virágvihar, örök tűzével lobog a körtefa.
Vezessél reménység, gyerek vagyok, mutasd tiszta bátor utamat!
Sivatagok zöldjét zabálják a sáskák, s az oázis az áfa.

Hú anyaként fogja kezem a nyár, remegő szívvel érek oda,
hol a körtefa csillagnyi karácsonydíszke termésként csilingel.
Mosolygó hegyek ezer arcán sikló leánykacagás, s egy nóta
visszhangzik szívemben, de a horizonton egy kövér narancs legel.

Kádba érett fürtök méze pereg, a drága nedű tetején hab,
körtefán a csorgó villanykörték mély édes életté gyulladnak.
Gyöngyös cseppek az ősz homlokán, borozgató vendégeknek csak ad,
csodákat kortyolnak a fehér sapkás ormok, s már el is alusznak.

Fiaim, gyertek haza, meséljétek el minden évszak lényegét!
Körtefa illatából négy csokrot küld a szél, s az ifjú igazak
egymásnak feszülnek, s mindenki ördögien védi a magát.
A kristálygolyó összetörött, s tátongunk, mint partra vetett halak.

Pedig a négy ifjú igaz egy ősi igaz vetülete csupán,
együtt teremt szigorú rendet, tőle ered s csak hozzá tér vissza.
Sok fény vizzálya a sötétség, s így felettünk tombolhat az ármány,
ahol egyetlen nap süt, világosság ott van, s ez isten igaza.

(Csernátfalú, 2011. január 23.)

Ráduly János

Félperces történetek (XVI.)

Miként lesz tovább?

Mosolyogva léptem ki a kapun, a jó hír megérintett. Örömmé változott át. Gyuri baktatva jött velem szemben.

— Na, jókedve van a tanár úrnak, valami örömhírt tud.

— Igazad van, Gyuri — válaszoltam —, öröm ért. Nagy öröm.

Gyuri elgondolkozott, s mindjárt mondta:

— Ügyeljen, mert én óvatosságra intem: a kicsi öröm hamar eltelik, és sosem tudjuk, hogy miként lesz tovább.

A megbátorodott róka

— Képzeld el, tanár úr — mesélte Jóska —, többen beszélgettünk a ház előtt, s az erdő felől megjelent a róka. Szaglászott erre, szaglászott arra, de az állatokhoz nem tudott hozzáférni. Meglátta a szőlőlugast, s megbátorodva enni kezdte az érett szemeket. Aztán összefutottak a szomszédasszonyok, csárpálni (kiabálni) kezdtek. A róka felfogta a vészhangokat, s rögtön visszavánszorgott az erdőre. Elmenekítette magát.

Demeter Attila

Állapot

Már látom
ami a hátam mögött van
s nem nézem azt
ami előttem
nem találgatok
nem remélek semmit
békét kötöttem

Márton Timea

Piromán szerelem

Lángba borul lelked kecses virága,
Tested vele ég, sikítasz hiába,
Édes hangodtól zeng az éj világa,
Vágyakozás emészt, kéjsóvár imádat.
A tűz felnevet, tombol, vad táncot lejt,
Tündöklő vérruhába vonja testedet,
Szürkén gomolygó füst tisztítva lelkedet,
Az ég felé kapaszkodva ízlelget
Minden bűnt, mit valaha elkövettél,
Hisz sejtet, általa jobb ember lettél.
Ám a tűz elhal, nincs már mi éltesse,
Kihalt gyönyör, porladó tested lesve,
Ürességet csokol elmém sötétjébe,
Emlék már csak a tűz gyönyörű fényessége.

Síri csend leple fedi el a tettet,
Érzelmek gyúltak, majd semmivé lettek...

Pálffy Tamás Szabolcs

Caesar Rómában

*„Nem lehet, hogy az ember ne váljon azzá, akinek a többiek hiszik.”**
Caius Julius Caesar, ókori római hadvezér, politikus

kedves katonáim nem vagyunk dilettánsok
támadásunk botrány a szenátusnak átok
bölcshelyen állok én Rómában születtem
tizenhat évesen én Jupiter papja lettem

vagyok aki voltam leszek aki vagyok
Rómából elűzött jövő nélkül hagyott
katona hadvezér sikeres stratégá
légiónk lépése győztes csapat-példa

örömmel mondhatom ez kikívánkozik
Rómában az idő most nekünk dolgozik
virágzó tavasz vár az örök városban

Jupiter áldása kérés fohászomban
látod Itália látod Örök Város
jelenlétünk botrány mégis igazságos

Szatmárnémeti, 2016. január 11.

*2065 éve, i. e. 49. január 10-én vagy 11-én Caius Iulius Caesar egyetlen legiójával átkelt a Gallia Cisalpina provinciát Italiától elválasztó határfolyócskán, a Rubiconon (ma Fiumicino), s így a senatussal és Pompeiusszal való kiegyezés helyett a polgárháborút választotta. Forrás: http://www.mult-kor.hu/20010427_atkeles_a_rubiconon

Ilyés András Zsolt

Tükör előtt

Harminc után már átlátsz a sorokon,
galambok várnak békét a szobrokon,
nincs még bélyeg a kivaszt homlokon,
csak kintalan lét — másodfokon.

Félidőben is tartanád az iramot,
de már gyerekkorod kirabolt,
mese, kaland, romantika, dráma,
rozsdás korlátnak döntene a fáma.

Bátraké a világ, félvállról helyesled,
csak növelnéd vele a szennyesed,
hősnek látszani hiába menőbb,
a sírva nevető bohóc kelendőbb.

Hiába ígér szívárványt a kirakat,
hadüzenet minden virradat,
nedvesen sóhajt majd a vén diák:
Azok a negyven előtti komédiák!

Falun tenyered kérgesíti az élet,
mindig oda vezet vissza a képlet.
Pókerarc lennél, mintsem álszent,
a kastély gőgös, építs skanzent.

Nagy László Mihály

A holnap tegnapja

Nem tudom, más hogy van vele, de nekem tele a pizsamán azzal: „milyen jó ember, szomszéd, szaki, estébé, estébé” volt.

Ez a VOLT, a múlt idő, zavar. Valamiről, valakiről miért nem lehet a történés pillanatában beszélni? Ha vagy, eszel, veszel, iszol, hízol, alszol, az élet hajszol, de vagy. Még akkor is, ha kivagy. Nem tudja senki, hogy ki vagy, mi vagy, de egyszerűen: VAGY. Jelen időben.

Vagy, amíg jön a fagy, a nagy fagy. Akkor már senkit nem érdekel, ki vagy, mert mindenki fázik, összehúzódik, összebújik valakivel.

Te nem ezt teszed és megfagsz.

S akkor hirtelen valaki leszel. Áh, dehogy leszel, a múltba mész: valaki voltál. A jó, az okos, a szép, meg az a sok estébé.

Szarvazhatsz rá. Az addigi léted felszarvazottja vagy.

Amíg éltél is, Unikornis, egyszarvú voltál. Most már egy szavad sincs, csak a szarvad. Hosszú, rövid életed alatt sokan kérték, hogy szarvad porából adj egy kicsit, hogy betegségükből, nyavalyájukból felgyógyuljanak. Te pedig vártad, hogy a monda szerint jöjjön az szűzlány, akiért megtetted volna.

De hol vannak ma már a szűzlányok?

Ők is csak voltak.

S az életed közeleg a múlt idő felé, lassan már te is csak voltál, amíg éltél. Aztán megdögöltél.

És hirtelen baromilag valaki VOLTÁL.

S ezt a szöveget utálad.

Akkor pont. És kezdjük újra.

VALAKI VAGYOK.

Nem Andersen.

Szentimrey Andor, műépítész, csak külföldiesen: Ander Szentimréj...

Majdnem Andersen.

Születtem, lettem, ettem, most már értem, megéltem, amit tettem, ha tehettem, tanultam, ámultam, bámultam, butultam, középiskolát, technikumot majd elbuktam, Cambridgeben az egyetemen, szinte elvéreztem, de éreztem, ezt kell tennem és oklevelet szereztem, de felébredtem, s elrévedtem. Álomvilágban saját magam kerestem. Sokat szunyókáltam, pókhálómat elvettem, rám ragadt, elrágattam, s ebből lettek lábaimra a béklyóim. Ezekben rohangálok és utálok, ha nem az a sláger, hogy vagy valaki, hanem az, hogy majd valamikor én is voltam az, aki. Ám jobb szeretem, hogy most is elismernek, anyagilag, szellemileg — gyengébbek kedvéért: pénzügyileg —, és már két álmot ébresztettem életre, a Szent

István Katedrálíst és az Arany ábécét, amire, jelen időben is kimondhatták volna, jó ez a műépítész, hogy vagyok valaki, mondhatták volna gyerekek, szülők, hazánkfiai, Péter-Pálok, kapálók és nem kapálók. A péterekre átok, ha nem barátok.

De nem tették.

Várják, hogy megdögöljek, s kórusba mondhassák, nagy műépítész VOLT. Na, ezzel van tele a tököm, a magom és a tökmagom.

Legyünk barátok, ha most dumálunk, most élünk, most mondjuk, hogy nagy szarkaláb van a pofámon, vagy a pofádon, vagy csak szarka vagy csak láb, de mondjuk jelen időben.

Érted?

Megérted?

Megélted?

Nem?

Akkor most is élsz.

Minek a múlt idő?

Ma van a holnap tegnapja.

Dédnagyanyád, nagyanyád anyja, aki édesanyád anyja.

Az anyját, itt nincs múlt idő. Mindhárman meghaltak, de jelen idő az anya, az anya anyja, a nagyanyja...

S az emlékezés hatalma, pedig csak három alma, de van hatalma.

Ma avatják a Szent Pál bazilikát, megcsináltam. Már is van hatalma.

Mindenki örül, ünnepelnek, kemény vagyok, most, itt, jelen időben.

De nem tudják, miért nem tudok örülni, miért tudok inkább megörülni?

Én tudom. Itt, most, jelen időben.

Daganatom van, lehet rákos.

S ha az, jön a daganyozás, a gyógykezelés: tapicskolni a mindennapod ganyéjában, hogy a holnapi ganyénak helyet teremts, s csak akkor mehetesz tovább, s elhiszed, hogy hülye lehetsz tovább is.

Jobb, mint rákos.

Holnap is, ahogy voltál a tegnap is.

Mindegy, ami voltál, avagy vagy, hisz ma van a holnap tegnapja.

De kinek mondd el, fiadnak, menyednek, unokádnak?

Ők kinek ártottak?

A fájdalmat nem kilóra mérik.

Te sem mérheted, még maroknyira sem.

Nem vagy te se kofa, se árus, se Isten, se mágus, csak gyanús rákgyanús. Így, jelen időben, amit szeretsz, amiért kardoskods, műépítész, építészként avagy műként, ítésként, műemlékként.

Műemléket szerettel tervezni, emléket gyártottál, rengeteget, de a kettőt még soha nem kapcsolod össze.

Emlék a műemlék?

Most se tudod, miért?
Az egyik mű, a másik emlék. Ketten együtt, távol a jelentől?
Pipepurc a levegőben.
Nem érdekel.
Ha rákos vagy és beledöglesz, múlt időben dumálnak rólad, de rólad dumálnak, már ez is valami. Van olyan, akiről meg se emlékeznek.
Megzavar a mobilod:
— Halló, Szentimrey Andor, a kolozsvári rákkutató intézettől keresem, a beküldött rákgyanús leletről tájékoztatom, a gyanú a múlté, csak volt. Ön jelen pillanatban nem rákos, az eredményeket címére küldjük.
Öszintén bevallod, soha nem örültél ennyire a múlt időnek, a holtnak, pardon, a VOLTNAK.

Fülöp Kálmán

Elkésett gyermek

Fakó sötét, villan
rám éles penge,
a gondolat is
visszafogott, lenge.

Valami készül,
a képek összefolynak —
elkésett gyermek,
utánzata a kornak.

Maró gúny, játék,
de kételyeket oszlat:
égre tekint
és tűz hamvára roskad.

Pethő László Árpád

Égbe látón

Csoóri Sándor emlékére

Egy szál fényesség
tehet hulló levelet
párnádra mostan

aztán ébredés után
futhatsz földre hogy az
égbe láthass: bibliádat írni.

Süketítésben

Vigasztalásul —:
ezek a fák a fenyők
gyógyító vizek

erdélyi tüne-
mény s a kutyák félelme
az utak szélén

így vagyunk kivert
állatként a magunk bír-
tokán — zöldben is

már kékben sárgán
mintha bérelhető föld
gyanánt sokszoros

túlélésben — ott
hol a felhőt lopják a
kanyarodóban

lefelé mozgás
felfelé vízmosásként
kereszt — kálvária

isten birtokán
józanodás: ki itten
földet birtokol

égi lázadó
lehet a számon tartott
süketítésben.

Tar Károly

Porosodó hagyományunk *avagy* A csődbement Erdélyi Szépmíves Céh története és tanulságai

Olyan időket élünk, amikor a Hagymányt nagybetűvel kell írunk. A hagyomány jogi fogalomként az öröklési jog alá tartozik. Hagymány alatt az elődök örökségéből azokat a cselekvéseket, dolgokat értjük, amelyeket nemzedékről nemzedékre változatlan formában tesznek és készítenek az adott társadalom tagjai szociokulturális öröklés (beleszületik az egyén az adott társadalomba és tovább viszi ősei hagyományait) alapján. A hagyományok az adott társadalom értékrendjét, világszemléletét tükrözik. A hagyományok tisztelete, azok továbbvitele nemzedékről nemzedékre az őseink és a magunk tisztelete, megbecsülése. Tartást ad a becsületre, szeretetre, egymás tiszteletére, emberségre. Erősíti az együvé tartozás érzését jóban, örömben és bajban. A hagyományok őrzése nemcsak a családok, barátok kötelekeit erősíti, hanem egy nagyobb közösséghez való tartozás hitvallása is. A Hagymány az örökösök kötelezettsége.

Az európai kultúrában a szó eredetileg két jelentéstartalommal rendelkezik. A latin *traditio* és a *superstitio* kifejezések egyaránt a hagyományra utalnak, ámde a két kifejezés jelentésrétege eltér egymástól. A legtöbb európai nyelvben a hagyományt jelentő tradíció (pl. angol: *tradition*, francia: *tradition*, német: *die Tradition*, spanyol: *tradición*) alapját a latin *tradere* (átadni) igéből képzett *traditio* képezi. A *traditio* a rómaiak számára a nemzedékről nemzedékre továbbörökítendő javak átadását jelentette. Ma ezt a jelentésréteget értik közkeletűen a hagyomány kifejezés alatt.

Az újjászületést képzelő, a Belső ösvényen sétálgató lámák a művészetek, tudományok, hétköznapi élet sokféle hagyományaihoz kötődnek, mert vallják, hogy az élő hagyományban örököljük meg az erőt, amely életünk minden mozzanatát a belső utazásunk részévé teheti.

A jelen pillanat varázslata, és a jelen pillanat, a „most” átélése az a híd, amely a múlt bölcsességét összeköti jelenünkkel — olvassuk Chögyam Trungpa idevágó gondolatát.

„Minden ember ismerje és becsülje saját műveltségét, hagyományait és azok szerint éljen boldogan. Azokat feladni nincs értelme. A magyarok kövessék a

magyar szokásokat hibátlanul, és a többi nép is a sajátjait... Minden nép ragaszkodik saját műveltségéhez, és abban érzi jól magát... Ez természetes, hiszen műveltségünk az azonosságunk, az énünk része. A vallással is így vagyunk. Tehát mindenki azt kövesse, arra támaszkodjon, ami iránt bizalma van.” (Láma Ngawang Rinpoce)

Nekünk, magyaroknak, elfeledett hagyományaink felfedezése létszükséglet. Ha nem ezt tesszük, eleinte észrevétlenül, később visszavonhatatlanul kisebbedünk. A magunk felejtése gyökértelenségünkhöz vezet, elődeink tapasztalatai nélkül alkotó energiánk jelentős része ablakon kidobott érték.

Másfél évtizede ilyen meghatározások kerülgetnek, amikor a helikoni és különösen a Kós Károly által reánk hagyott örökségünkre, az Erdélyi Szépmíves Céh folytatásának megkezdett és magyarul nem cserbenhagyott erőfeszítéseire gondolok.

Mit reánk hagytak erdélyi nagyjaink

Az 1924-ben indult Erdélyi Szépmíves Céh könyvkiadói vállalkozásról számos méltatás, kultúrtörténeti megemlékezés, dokumentumkötet, méltató publicisztika, beszámoló és újsághír jelent meg. Alapításának közeledő századik évfordulója előtt érdemes volna összegyűjteni mindet, amelyek tanulsággal szolgálhatnak mai művelődési teendőink jobb, hasznosabb, átgondoltabb gyakorlásában.¹

Az évszázaddal ezelőtti első világháború után az erdélyi magyarság megmaradásának érdekében a román állam erőszakos asszimilálása ellen számos kezdeményezés született a magyarság intézményrendszerének kiépítése érdekében. „Az ókirályságbeli bizantinizmus és az erdélyi román sovinizmus voltak a román kisebbségi politika alaptényezői. Ezek a tények még felfokozták és kisebbségellenes élt adtak annak a természetesén vérbő nacionalizmusnak, ami a területét meghatványozott fiatal állam nemzeti öntudatát amúgy is hevítette. A román kis- és nagypolgárság tehát adottságainál fogva sovinizta volt s amilyen gátlás nélkül

szívott fel egészen a gazdasági válságig minden idegent, aki román akart lenni, olyan idegengyűlölettel fordult minden olyan réteg felé, amely megítélése szerint idegen test volt a román államban” — írja Mikó Imre *Az erdélyi magyarság sorsa a világháború után*² című tanulmányában. A trianoni szerződés aláírása után megindult politikai szerveződés, a Kós Károly alapította Kalotaszegi köztársaság, majd 1921-ben zászlót bontott Erdélyi Néppárt után egy hónapra, a Kolozsváron alakult Magyar Szövetség, végül 1922. december 28-án az egyesülésben a romániai magyarságot tömöríteni kész Országos Magyar Párt alakuljon. Ez a közéletben lebegő politikai akarat hozta létre azokat a művelődési intézményeket és haladó írói csoportosulásokban fogant kiadványokat, amelyek közül kiemelkedő szerep jutott az Erdélyi Szépmíves Céhnek. Nagyváradon Ady-barátok 1919 júniusában *Tavaszi és Magyar Szó* címmel két rövid életű folyóiratot indítanak. Marosvásárhelyen feltámad a *Zord Idő*, a Kemény Zsigmond Társaság folyóirata. Munkatársai között dicsőszentmártoni, galgói, kolozsvári, nagyenyedi, székelyudvarhelyi, temesvári írókat találunk. Kolozsváron a Végvári-versek kétségbeesett hangját a munkára, az ellenállásra készítető, Kós Károly, Paál Árpád és Zágoni István által fogalmazott *Kiáltó Szó* biztatása váltja fel. Az *Ellenzék* és a *Keleti Újság* maga köré tömörítette az erdélyi magyar szellemiség legjelentősebb erőit. De volt *Vasárnap* és a *Vasárnapi Újság*, az *Erdélyi Szemlét* folytató *Pásztortűz*, megjelent a *Tizenegyek Antológiája* és a Dienes László alapította, majd Gaál Gábor által szerkesztett *Korunk*. 1920-ban jelentős nyomdaipari vállalatnak bizonyult a Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt.³

Ebben az időszakban is jelentek meg Erdélyben szórványosan magyar könyvek. Az írók többnyire maguk gondoskodtak előfizetők gyűjtésével a könyvük megjelenéséhez szükséges anyagiakról. A nyomdák az gyűjtőíveken aláírassukkal szereplők számának függvényében kialakított példányszámú könyvek, könyvecskék előlegezett nyomtatását vállalták. Ennek ellenére az erdélyi irodalmi művek színvonala vetekedett a magyarországi kiadványokéval. „Ennek az erdélyi magyar irodalomnak a középpontjában az 1926. évtől kezdődően az erdélyi írók szabad és független munkaközössége, az Erdélyi Helikon, valamint a magyar könyvek kiadóvállalata, az Erdé-

mi népszerűsítő könyvek és kalendáriumok száma kilenc. Az Erdélyi Szépmíves Céh könyveinek számát illetően más eredmények is napvilágot láttak különféle közleményekben attól függően, hogy számoltak, vagy nem néhány lappangó kiadvánnyal is. Vita Zsigmond 164 + 4 + 8-cal, tehát 176 és 14 Erdélyi Helikon kiadvánnyal számolt ...⁸ A legvalószínűbb az, hogy az Erdélyi Szépmíves Céh fennállásának huszonegy esztendeje alatt összesen 144 művet adott ki, 180 kötetben.⁹

A Céh könyveinek elbírálása számos vitát gerjesztett. Néhány elutasított könyv címe: Bárd Oszkár verskötete, Berde Mária: *Szentségvívők* (az Erdélyi Magyar Írói Rend létrejöttének egyik oka. Megjelent: Szentségvívők. Erdélyi regény. I-II. /Oradea-Nagyvárad/, [1934.] Az Erdélyi Magyar Írói Rend kiadása. /Kálvin kny./ 20 cm. I. 194 l.; II. 235 l.), Bözödi György: *Székely bánja* (Megjelent: Bözödi György: Székely bánja. 22 fényképfelvétellel. Tizenhét erdélyi fiatal író kiadása. /Cluj/ [Kolozsvár], /1938. Tip. Gloria./ 261 l., 5 mell. 23 cm. [Családi neve: Jakab György.] és Budapesten, 1939-ben.), Méliusz József: *Város a ködben*, (1969-ben jelent meg), Tamási Tamási Áron: *Czímeresek* (Megjelent 1931-ben az író saját kiadásában, Kolozsváron).

A Céh jelentős írói: Áprily Lajos, Balázs Ferenc, Bánffy Miklós, Bárd Oszkár, Bartalis János, Berde Mária, Dsida Jenő, P. Gulácsy Irén, Horváth István, Jékely Zoltán, Kacsó Sándor, Karácsony Benő, Kemény János, Kiss Jenő, Kós Károly, Kuncz Aladár, Kuncz Aladár, Ligeti Ernő, Makkai Sándor, Markovits Rodion, Molter Károly, Nyirő József, Reményik Sándor, Szántó György, Szemplér Ferenc, Szentimrei Jenő, Tabéry Géza, Tavasz Sándor, Wass Albert neve még él az irodalmi köztudatban.

Máig jelentősek Áprily Lajos: *Vers vagy te is*, *A láthatatlan írás*, Balázs Ferenc: *Zöld árvíz*, Bánffy Miklós: *Erdélyi történet* című regénytrilógiája, Bartalis János: *Föld a párnám*, Berde Mária: *Seberezáde himnusza* — versek, *Földindulás* — regény, Dsida Jenő: *Nagycsütörtök és Angyalok citeráján*, Hunyady Sándor: *Diadalmas katona*, Kacsó Sándor: *Lélekvesztőn*, Karácsony Benő: *Pjotruska*, *Utazás a szürke folyón*, *Új élet ka-*

pujában, Napos oldal, Kemény János: Kokó és Szokrátesz, Kiss Jenő: Kormos üvegen, Napforduló, Kós Károly: Varjú nemzetség, Kalotaszeg, Az országépítő, Budai Nagy Antal című színműve, Erdély, Kuncz Aladár: Fekete kolostor — regény, Makkai Sándor: Magyar fa sorsa, Ördögcsékér, Egyedül, A magunk revíziója, Táltoskirály, Meschendörfer Adolf: Corona, Molter Károly: Metania RT., Tibold Márton, Nyirő József: A sibói bölény, Isten igájában, Kopjafák, Székelyek, Mádéfalvi veszedelem, Reményik Sándor: Romon virág, Magasfeszültség és Egészen verskötetei, Szenteleky Kornél: Isola Bella, Szerb Antalnak a Helikon irodalomtörténeti pályázatán díjat nyert könyve: Magyar irodalomtörténet, Tabéry Jenő: Vértony, Emlékkönyv, Tamási Áron: Ábel trilógiája, Három játék — színművek, Tompa László: Hol vagy, ember?, Wass Albert: Farkasverem, Titokzatos őzbak, Mire a fák megnőnek. És így tovább, irodalomtörténészek és kritikusok által ajánlott és méltatott műveket sorolhatunk, kinek-kinek ízlése szerinti sorrendben. Az ESZC igyekezett a legkülönbözőbb olvasói igényeknek eleget tenni, miközben sohasem tévesztette szem előtt fogadott célját, amit az első marosvécsi találkozó I. számú határozatának 1. pontjában leszögezett: „A romániai magyar kisebbség nemzeti jövője megköveteli, hogy vezetői a kulturális élet törekvéseire helyezték át tevékenységük súlypontját. A népnevelés, az irodalom és a művészet problémáit kell a kisebbségi élet első vonalába állítani, amelyek egyenrangúak a politikai természetű célokkal. Szükséges tehát, hogy ezek a célok és ezeknek a szellemi és erkölcsi erőeknek természetes képviselői és védelmezői fokozott mértékben vonassanak be a magyarság sorsának intézésébe. Ők azok, akik a velünk együtt élő nemzetek kultúráival szakadatlan kapcsolatban állva, a legeredményesebben tudják megteremteni a békés politikai és gazdasági együttműködés lelki feltételeit is.”

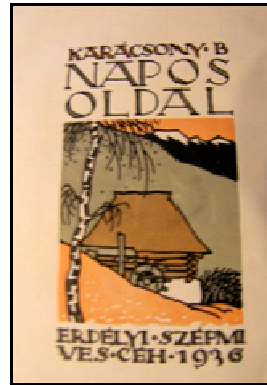
A Kós Károly irányította kiadó 1928 májusától Erdélyi Helikon címmel folyóiratot is indított.¹⁰

A Szépmíves Céh betéti társasággá alakult, részjegyesei erdélyi magyar írók voltak. Kereskedelmi társasággá alakulva az intézménynek nem volt vagyona, a könyvsorozatok költségeit a pártoló tagok és az előfizetők állották, akiknek a szép kivitelezésű kiadványaikat a külföldi könyveknél sokkal olcsóbbnak ígérte és adta a kiadó. A Céh dokumentumaiból kitűnik, hogy az indításhoz szükséges alapot a pártoló tagok adományai biztosították és az a váltó, amit sztánai tehermentes házára a Lapkiadó igazgatójának kérésére Kós Károly adott. „*Indulásunk után két évvel, 1926-ban azt a fedezeti váltót már el is lehetett tépni!*” — nyilatkozta egy későbbi interjúban Kós Károly.

A Szépmíves Céh betéti társaság 1000000 lej alaptőkével alakult, amely 100 darab, egyenként 10000 lej névértékű részjegyből állt. 200000 lej forgótőkéjét kölcsönből biztosította. Felvetődött, hogy céljainak megfelelően saját nyomdát alakít, de ez a túlzott kiadások miatt, Kós szerint nem volt ésszerű, ezért hat kolozsvári nyomda ajánlatát kérték.

Az 1925-ben P. Gulácsi Irén *Hamusó* című kötetével indult sorozatban a 23-nak megjelent Székely Jenő: *Csehi család* című regényével bezárólag a Lapkiadó

Rt., a 24-37 számúakat a Minerva Rt., a 38-61. számúakat a Concordia Rt, a 62-136. számúakat pedig ismét a Minerva Rt. nyomtatta.¹¹

A Céh sikeres működésére csodálkozva, nem feledhetjük íróik, szervezőik, tagjaik, pártolóik, előfizetőik és minden munkatárs szövevényes és mégis átlátható emberi kapcsolatrendszerét, gyümölcsöző együtt munkálkodását, közös célra összpontosított együttműködésüket. A teendők halmazának keresztmetszetéből felsorolhatatlanul sok apró intézkedésre, jóindulatú cselekvésre, bizalomépítő kezdeményezésre volt szükség ahhoz, hogy a könyvek elkészüljenek és eljussanak rendeltetési helyükre. Két évtizedes sziszifuszi munkával a Céh tagjainak száma folyamatosan növekedett. A magyarországi előfizetők megbecsülésére készült aranykönyv 28000 nevet tartalmaz. Foglalkozásuk szerint a legkülönbélebbek: jómódú polgárok, tanárok, tisztviselők, vasutasok és egyszerű falu emberek ezrei kapták és őrizték büszkén a sorszámmal ellátott, s így egyedinek minősíthető kiadványokat. Színes propaganda füzetek, díszoklevelek, találkozók, könyvvásár: megfelelő, mai szemmel korszerű marketing eszköztárs biztosította a jó kapcsolatot az olvasókkal. A Céh nemes céljait továbbélte, ezekre is figyelnie kell annak, aki ma könyvet ajánl. A könyv műveltség-hordozó termék, vagy inkább szolgáltatás? Eleink, úgy tetszik, fegyvernek, vagy orvosságnak készítették, hogy az igazságtalanság súlya alá kényszerített erdélyi magyarságot segítsék a megmaradásban. Az eltelt évszázadok arra tanítanak, hogy ez állandó feladatunk. Az Erdélyi Szépmíves Céhből adódó tanulságokat felhasználni, törekvéseit nem folytatni — mindenkor magunk ellen elkövetett bűn.

Tartozom egy vallomással

Személyesen alig ismertem. Olvastam műveit, számos alkalommal megfordultam közelében, személyes varázsában többször is fürödhettem, tisztelettel csodáltam és fiatal barátjának éreztem magam, miután egyik könyvét a tőle mindenben megszokott tömörséggel dedikálta. „Tar Károlynak Kós Károlytól” Ennyi

az ajánlás. De ezt előbb kétszer is leírta gyönyörű kalligrafikus betűivel annak az újságpapírnak a szélére, amibe könyvét csomagoltam. Tömörség és alaposág. Tanítása a példamutatás volt. Néprajzos fiával, aki apjától örökölt nevét, tudományos népmismereti kutatásainak elismeréséül dr. rövidítéssel díszíthette, baráti kapcsolatban voltam, az erdélyi mézeskalácsról írt könyvemet az apjától örökölt gondossággal lektorálta. Fia — Kós Károly unokája — bizalmába fogadott, gyakran átugrott hozzánk, szomszédok voltunk a kolozsvári Györgyfalvi-lakónegyed rengetegében. Miután a Donát-negyedből az idős Kós házaspár egy Széchenyi téri tömbházba költözött, és délutáni sétára az árnyas Sétatér felé araszolgattak megdöbbenő szép összefogódzásban, bemutattam őket első osztályos fiamnak, s kértem, őrizze meg ezt az erdélyiek kedves öregemberét emlékezetében, mert minden bizonnyal szüksége lesz rá, és példamutatását, mint féltett kincset, tovább kell adnia majd az utánunk jövőknek is.

A rendszerváltáskor Kántor Lajos vezetésével a megyei RMDSZ-t szerveztük. A tagtoborzást végző huszonhét tagú bizottság vezetőjeként, először Gyaluban jártam, ahol a fűtetlen Kultúrházban összegyűltek előtt Kós Károly könyvéből olvastam részleteket: „*Le kell vonnunk a tanulságot; szembe kell néznünk a kérelhetetlenül rideg valósággal, és nem szabad ámitanunk magunkat. Dolgoznunk kell, ha élni akarunk, és akarunk élni, tehát dolgozni fogunk. De csak magunkban ezen túl, magunkért!... Ezeresztendősi erdélyi szerszámainkkal, próbált, ősi erőnkkel új utakat kell vágnunk, de magunknak csupán. Régi szerszámokkal új fegyvereket kell kovácsolnunk, a lerakottaknál, az összetörtéknél, a kezünkből kicsavartaknál jobbakat. Senki sem fog segíteni minket; de akkor senki se is sajnáljon minket. ...Építeniünk kell! A mi igazságunk: a mi erőnk. Az lesz a mienk, amit ki tudunk küzdeni magunknak. A bátraknak kiáltok hát, a harcolni akaróknak, a kötelességtudóknak, a látni akaróknak, az előrenézőknek. Álljanak elő, ne szégyenkezzenek, ne duzzogjanak. Az Élet nem vár, az Élet rohan. Kiáltó szómmal ezt kiáltom!*” 1921-ben fogalmazott mondatainak fogantója volt 1989-ben is. Gyaluban és egész Erdélyben.

1990-ben, már nyugdíjasként, közművelődést szervező önkéntes munkásként, többek között a Svédországból hazalátogató Dusa Ödön maratoni szavalóestjének szervezését és rendezését vállaltam az általunk alapított egykori Zsebszínház körüli küzdelemben alakult együttdolgozásunk folytatásaként. A műsorfüzetbe Szócs Gézától kértem közönséget biztató sorokat. Egy őszi napon a Szabadság napilap felé tartva, a Jókai utcán futottam össze Gézával. Ötletgazdagságát bizonyítva az Erdélyi Szépmíves Céh újraindításának lehetőségeit osztotta meg velem. Kós Károlyod van-e? — kérdeztem, azt sugalmazva, hogy rendkívül nagy fába vágja a fejszét. Költői kérdés volt. Mert, hiába törtük a fejünk, környezetünkben Kós Károlyhoz hasonlót egyet sem találtunk. Akkor valami belső készítésre, a kivagyiskodás nagyképűségét sikeresen elhessegetve magamtól, de mégis félve kérdeztem: Tar Károly jó lesz? Mosolyogtunk. Vidámodásomban az is benne volt, hogy ne gondoljon rá komolyan. Aztán eljött az a novemberi nap, amikor Tom Lantos amerikai szenátor a Bolyai Egyetem visszaállításával biztatta

a Kolozsvári Állami Magyar Színház termét zsúfolásig megtöltő hallgatóságot. Utána a Céh újraalakítását kezdeményezte Szócs Géza. Kijelentette, hogy a Céh újraindítását nem szabad a meglévő, és az erdélyi magyarság megmaradása érdekében küzdelmes részt vállaló Kriterion ellenében cselekednünk. Domokos Gézára várva, az Erdélyi Szépmíves Cég írói közösségéből az egyetlen Erdélyben élő Kiss Jenő tartott minket óra hosszan szóval. Mások mellett, örömmel, álltam az új Céh szolgálatába.

Nem fűtött becsvágy, nem kívántam politikai karriert, anyagi érdek nélkül vállaltam szervezői munkát, miközben sűrűn megjelenő vezércikkeimért és más írásaimért sem kértem, és nem kaptam honoráriumot, hiszen akkor még hittem, hogy nyugdíjam zavartalan életet biztosít a jövőben. Minden igyekezettel azon voltam, hogy Kós Károly nyomában járjunk. Azt gondoltam, hogy ha neki és társainak sikerült, és élünk kimeríthetetlenül tapasztalataikkal, nekünk is sikerülnie kell hozzájuk hasonlóan, nem akármilyen, hanem a Balogh Edgár-iasan kissé fellengzősnek hangzó, de az új körülményekhez igazodva valódi, a magyar művelődést serkentő „népszolgálatot” végeznünk.

Az Erdélyi Szépmíves Céh újraindulása

Jelen voltam a Céh újraindításának ötleténél és meghívót kaptam¹² az alakuló gyűlésre, de 1990. november 24-én amúgy is ott voltam a Kolozsvári Állami Magyar Színházban, mert Dusa Ödön előadói estjének ügyeit intéztem. Nagyüzem volt a színházban. Délelőtt a nézőtér megtelt érdeklődőkkel, a szép könyvek ügye sok embert vonzott, de a meghirdetett rendkívüli műsor miatt csaknem egész nap zsúfolásig megtelt a nézőtér, tele volt az előcsarnok és a színház előtti téren is megbolydult méhkashoz hasonlított. (A továbbiakban az újraalakított Céh öt éves tevékenységéről, személyes részvételem jogán, a Céh dokumentumainak felhasználásával, a sajtóban megjelent emlékezésekből merítve, amennyiben lehetséges, elfogulatlanul és a tanulságok érdekében néhol részletekbe menően kívánok beszámolni.) Délután Lantos Tamás amerikai képviselővel találkozott Kolozsvár magyarsága. Sámi László az Emberjogi Liga képviselőjében kitüntetett négy ellenállót. Utána Illyés Kinga versműsora következett, este pedig Dusa Ödön (a színház javára) belépőjegyes verselőadó estje keltett ugyancsak teltházas érdeklődést. Akkor kezdődő személyes kötődésemről a Céhhez néhány írásomban és emlékirataimban részletesen szóltam.¹³ A Céh szervezése, tapogatózó útkereséssel, megfelelő szervező nélkül, elkedvetlenítő téblábolással indult. Az elnökre nem számíthattunk, az RMDSZ titkáráként idejét lefoglalta a Céhnél fontosabb politikai küzdelem. Az elnökégek tagjai is többfelé orientálódtak a lázas magánérdektől vezérelt társadalmi pozícióharcban. Az ilyen többkulacsos nyüzsgésben a látszatszolgálók száma ijesztően megszorodott, többen megcsömörölve a törtető hadától visszahúzódtak a felelős szerepvállalástól. A kolozsvári napi-

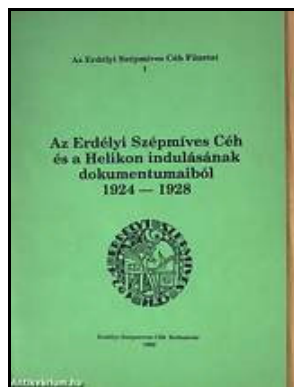
lappal, szerkesztőivel jó kapcsolatban, a céhet népszerűsítő önkéntes sajtófelelősként próbáltam magamat hasznossá tenni a Céhnél. De nézeteltéréseim az önjelölt vezetők ráérős ügyintézése miatt elmérgesedett, amikor nehezményezték, hogy beharangozó írásomat nem cenzúrázhatták. Kifogásoltam, hogy a Céh ügyeit nem az alapszabályzatban foglaltak szerint¹⁴ intézik, összemossák a magyar—örmény szervezet és a Kereszténydemokrata Párt ügyeivel, és az ESZC kiépítését elhanyagolják. Mielőbbi átlátható nyilvántartás végett szorgalmaztam a pénzekkel való elszámolást, hivatásos pénztáros alkalmazását, elleneztem, mert korainak találtam az ismerőseikkel betöltendő fizetett állások létrehozását. Kisdolgoztam a Céh felépítésének féléves és a könyvkötészet megszervezésének tervét. Megterveztem, és két grafikussal ellenőriztettem a tagságot elismerő oklevelet. Áadtam a Pusztai Péter Montrealban megtelepedett grafikus által kérésemre a hagyományokat tükröző és világszínvonalúan korszerű, a Céh jelenkori íróinak sorozata számára készült könyvborítója tervét. 1991 elején amerikai rokonlátogatásra utaztam és elnöki megbízásával vállaltam, hogy külföldön toborzok tagokat a Céhnek. Erről az RMDSZ-szel is látomozott, több aláírással, pecsétes megbízólevelet kaptam.¹⁵ Kikötésem az volt, hogy pénzt nem veszek át, azt az utánam küldött bankszámlánkra fogják befizetni amerikai barátaink. Három hónapig Atlantában és Montrealban hiába vártam a Céh bankszámlaszámára. Fél száz levelet írtam az amerikai magyar közösségeknek, egyházaknak, lapoknak, barátaimnak, ismerőseimnek. Válaszuktól bizonyítható, hogy az amerikai magyarok nagy érdeklődéssel fogadták az erdélyi nemzettársaik művelődésszervezői erőfeszítéseit.¹⁶ Lelkes támogatásukról biztosítottak, pénzüket is rám bízták volna, de kikötöttem, hogy ennek hivatalos formában kell történnie. (Hazatérésem után 150 dollárt küldött Csiba Kálmán püspök úrral a Torontói Magyar Alap, amit elismervénnyel — ez akkoriban nem volt szokásban, amiből aztán számos személyeskedő vita és rágalomhadjárat keletkezett — átvettem/átadtam a Céhnek.)

A Céh elnöke, az RMDSZ titkáráként politikai teendőik sokaságával küszködött, a megindult és egyre erélyesebb párton belüli küzdelem, amelyből a Domoikos Géza vezette bukaresti vezetőréteg ellenében és a magyarság ügyeit kolozsvári központtal elképzelő Szőcs Géza csoport versengéséből, ahogyan szokott lenni, a harmadik fél, a marosvásárhelyiek kerültek ki győztesen. Molnos Lajos egyik vihart kavart írásában szóvá tette, hogy a vezetőség „emeleti magasságában” megfelelkezik az „alagsorban” élő tagságról. Belső körökben köztudomásúvá vált, hogy egyik vezető beosztású embere a művelődésre szánt, valutában érkezett anyaországi támogatást egy évre lekötött banki betétben hozzáférhetővé tette. A megszámlálhatlanul érkezett sokoldalú támogatásokról (könyvtárak, nyomdai felszerelések, irodai felszerelések, számítógépek) nem készült üvegzszerű elszámolás, az egymás elleni kételkedők és a rosszindulatú rágalmazók csa-

tározásai a korabeli sajtóból rekonstruálható. Ebben a hangulatban a művelődés ügyei háttérbe szorultak.

A Céh ügyvezető elnökségi tagjainak erejét meghaladta a sokféle irányulás. Mózes Huba irodalomtörténész, köz- és magánhasznúan sietve beindította, de magyarországi költözésével magára hagyta a maga által szerkesztett Az Erdélyi Szépmíves Céh Füzetei sorozatot, amelyből végül négy szám jelent meg. Sietősen, a teljesség igényével megközelítőleg sem, inkább csak kirakatcéllal készültek. A Céhet ismertető és támogatóit toborzó szükséges propagandafüzetek kívánalmi nem feleltek meg, az újraindult Céhről nem adtak felvilágosítást, s így legfeljebb a kuriózumok közé sorolhatók. 1. *Az Erdélyi Szépmíves Céh és a Helikon indulásának dokumentumaiból*, 1924–1928, 2. *Tükör előtt*. Képek és iratok Dsida Jenő hagyatékából, 3. *A nemes magyar jádzó társaság jelenti*. Válogatás régi magyar színlapokból, 4. *Térképlapok Kolozsvár történetéből*.¹⁷

A sorozat burkolt célja tudtommal az volt, tartsa a lelket a Céh fizető tagjaiban, akik befizetett pénzükért hiába várták az ígért köteteket. Az ESZC a sajtóban közzétett levelében Az Erdélyi Szépmíves Füzetek sorozaton kívül a következő műveket ígérte: *Kós Károly: Az országépítő*, Szent Istvánról szóló regénye, második könyvünk *Kiss Jenő: Ithaka messze van*, a második világháborút idéző regénye. A további sorrend kialakítása a szerkesztőbizottság határozatára várt.¹⁸ A Glória nyomda dokumentációjából kideríthető, hogy az előfizetők pénzéből készült füzetek ára nem állt arányban hasznosságukkal. Én a Helikon találkozókön elhatározott és sajnos csak erkölcsileg támogatott, de Kacsó Sándor által 17. kiadványig jutott *Hasznos Könyvtár* mintájára képzelt sorozatot javasoltam, ami, szelíden fogalmazva, elkerülte az elnökség figyelmét.

Kiderült, hogy azért nem lehet bankszámlánk, mert távollétem hónapjaiban nem sikerült bejelenteniük a Céhet. Ehhez minisztériumi jóváhagyásra volt szükség. Kiss Jenő tiszteletbeli elnököt magánlevél megírására biztattam, aki Horváth Andor segítségét kérte az ügyben. Kiderült, hogy a Céh újraalapítóinak névsorát nem tartotta elég reprezentatívnak. Valóban nem sok személyiség akadt a névsorban, de azzal érveltem, hogy a lista nyitott és természetesen meg kell nyer-

nünk az ügyhöz a romániai magyarság minden jeles képviselőjét. Saját költségen utaztam az engedélyért a fővárosba. A következő héten az alkalomhoz illően szerény, de ünnepélyes keretek között Keresztes Zoltánnal átvehettük az Erdélyi Szépmíves Céh hivatalos bejegyzéséről szóló okiratot. Itt jegyzem meg, hogy a Céh nem könyvkiadóként, hanem közhasznú, non profit kultúregyesületként bejegyzett. A 86/1991-es bírósági határozatról felhívásban értesítettük a tagságot.¹⁹ A *Szabadság* napilap szerkesztőinek jóvoltából első oldalas írásban, majd oldalas összeállításban jeleztem az érdeklődőknek az eseményt.²⁰ Közben nézeteltérésem az önjelölt vezetők ráérős ügyintézése miatt elmérgesedett, nehezményezték, hogy beharangozó írásomat nem cenzúrázhatták. Én meg azt kifogásoltam, hogy a Céh ügyeit összemossák a magyar—örmény szervezet és a Kereszténydemokrata Párt ügyeivel, és az ESZC kiépítését csak másodlagosan kezelték. Mielőbbi átlátható nyilvántartás végett szorgalmaztam a pénzekkel való elszámolást; elleneztem, mert korainak találtam, az ismerősökkel betöltendő fizetett állások létrehozását.

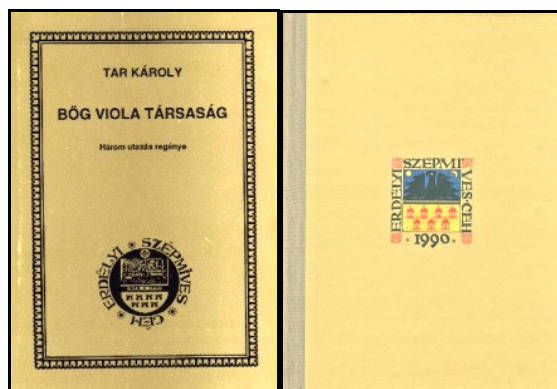
Szorgalmaztam az 1991 óta megígért közgyűlés összehívását és a befolyt előfizetésekkel és csekély adományokkal való elszámolást. Kidolgoztam a Céh felépítésének féléves és a könyvkötészet megszervezésének tervét.²¹ Javasoltam, hogy pályázatok alapján tervezzük meg a Céh évenkénti sorozatait.²² Megterveztem, és két grafikussal ellenőriztettem a tagságot elismerő oklevelet. Átadtam a Pusztai Péter Montrealban megtelepedett grafikus által kérésemre a hagyományokat tükröző és világszínvonalúan korszerű, a Céh jelenkori íróinak sorozata számára készült könyvborító tervét.

De a rágalmozások miatt abbahagytam önkéntes tevékenységemet az ESZC-nél. Az általam javasolt olcsó népkönyvtári füzet sorozatom tervét a kiadói jogot szerzett Nistor Gáspár, a NIS elektronikai vállalkozás tulajdonosa segítségével beindítottam, szerkesztetem az *Erdélyi Kiskönyvtár* sorozatot, amelynek hasznáról az olvasni szerető kispénzű emberek Svédországba távozásomig megjelent kötetekből meggyőződhetnek. Ingyen és bérmentve, Sztanyiczki Mihály segítségével összeállítottam a *Romániai magyar nyelvvédő szótárat*, és másféléves munkával ugyan csak vele, a fölöttébb szükséges Erdélyi Történeti Adattárt helyettesítő, *Erdély történeti kronológiát*, amelynek kézírata a nagyváradi *Erdélyi Híradó* szerkesztőség környékén kallódott.

A másodszeri újraindulás

Szócs Géza kérésére és megbízólevelével²³ 1995 elején tértem vissza a Céhhez. (Itt kell megjegyznem, hogy előtte való évben az Erdélyi Lap- és Könyvkiadó felelős vezetője nyomdába adta *Bög Viola Társaság* című, fényszedéssel nyomdakészen, a Céh kiadásra váró tartalékkönyvek között szereplő, Kiss Jenő által is támogatott munkámat. Számomra nyilvánvaló, hogy döntésükben nemcsak a re-

gényhármasmról mondtak kedvező véleményt, hanem ezzel kívánták szorgalmazni visszatérésemet a Céhhez. Mózes Huba egyik írásában²⁴ nyilvánvaló rosszallással, magyarországi zárkózottságában a Céh ügyeinek nem ismeretében, tévesen állítja, hogy a Céh ügyeinek intézőjeként adtam ki saját könyvemet. Egyébként ezzel a váddal illethette volna Kós Károlyt és Kiss Jenőt és magát is, hiszen egyikük sem húzódott saját műveiket kiadni a régi Céh, illetve az 1990-es évek elején indult új Céh első könyv(füzet)sorozatában. Könyvem kiadásának nem volt anyagi vonzata, nem járt vele honorárium, fényszedését baráti alapon újságíró barátom, Nits Árpád végezte.) Keresztes Zoltán ügyvezető elnöki helye megüresedett, miután már az azelőtti esztendőben egyedül maradt a Céh vezetésében (társai felmondás, vagyis szó nélkül távoztak az összekuszált ügyek súlyosbodása láttán) és szelítés következtében lebénult. A teendők átvételéért többször jártam nála, de a fizető tagok szitkozódó és fenyegető panaszleveleinél egyébbel nem szolgálhatott. A Céh kevéske pénzének egy részéből könyvnyomtatáshoz szükséges papírt vásárolt, a maradékot felélték, kifolyt a kezük közül.

Mit tehettem? Előlről kellett kezdenem mindent. Folytattam ott, ahol az első nekifutás önjelölt vezetői megakadályoztak tervszerű munkámban. Elsikkadt az a tény, nem kapott megfelelő hangsúlyt, hogy az akkori körülmények között, az újraindított Céhet nem jelenthettük be hasznot hajtó könyvkiadóként, hanem a nagyobb tevékenységi területet átfogó közművelődési intézményi formát kellett választanuk, hogy elkerüljük a pénzügyi formaságokkal és adókötelezettséggel nehezebben járható utat.

Szervezetlenség és a tagok tájékoztatásának hiánya miatt egyre-másra érkeztek a levelek, amelyben a sérelmezettek nyomdafestéket nem tűrő hangon követelték az elnöktől a Céh pénzügyi helyzetének ismertetését. A régi vezetőségből ezt senki sem vállalta, sietve szétszéledtek. Miként nyerhettem volna meg újra a könyvbarátok bizalmát? Nincs más célravezetőbb dolog a nyíltságnál. Ezt vallottam és vallom ma is. Körleveletem minden erdélyi magyar lapnak megküldtem és anyagiak híján háromszázat a fizető tagoknak címezve a magam költségén borítékoltam.²⁵ Hirdettem írásban és különféle találkozókön szóban is, hogy az Erdé-

lyi Szépmíves Céh újraindítása olyan hagyományt követő vállalkozás, amelyből az erdélyi magyarság csakis nyerhet. Az eleink által ebben felhalmozott erkölcsi haszon anyagilag is kiaknázható, és olyan vállalkozássá nőheti ki magát, amelynek haszonélvezője végül is az erdélyi magyarság kell, hogy legyen és lesz is bizonyára, hiszen kulturális és civilizációs lemaradásunk megszüntetésében könyveink segítségével nélkül nem sokra megyünk. És miközben magunkra gondolunk, adhatunk is valamit, valami sajátosat a világnak, amelynek megbecsülését a magunk erejéből kell elérnünk az elkövetkező talán javuló időkben, a jövőben is. A sajtóban közzétett írásokban, az alapító tagok és pártoló tagok segítségét kérve, új önkéntes munkatársakkal indítottam újra az ezer valahány tagot számláló könyvbarátok megrekedt toborzását. Első dolgom a tagság panaszleveleinek megválaszolása. Ezt nyilvánosan is megtettem, amikor a levelekből válogatva például a szentjóni Székely Etelka tanítónő levelét nyilvánosságra hoztam és megválaszoltam a kolozsvári napilapban.²⁶ Körleveleimben és minden, a Céh működésével kapcsolatos kérdés tisztázásakor amellet érveltem, hogy a Céh minden ügyét fizetetlen önkéntesek viszik előre, abból a meggondolásból, hogy ez a nagy múltú és — mondhatjuk bátran — világhírű vállalkozás *nem egy vagy néhány emberé, hanem olyan ápolásra méltó hagyományunk, amit kár és véték volna elhanyagolnunk. A Céh a miénk — erdélyi magyaroké.* Kevesen értették, hogy nem könyvkiadó vállalat vagyunk, hanem hasznot nem hajtó közművelődési szervezet, ahol a tagságnak, demokratikus módon beleszólása kellett, hogy legyen a közösség ügyeibe. Ennek megfelelően sorra alakítottam a városi, községi fiókszervezeteket, ahol tagjaink vezetőséget választottak és megkezdték a helyi kulturális életben való részvételüket.²⁷ Alulról, fölfelé így nyilvánosság előtt kezdődött és zajlott, aztán elszámolással járt a Céh minden pénzügye.²⁸ Napról napra egyre többen jelentkeztek és önkéntesként segítettek a tagtoborzásban. Százhuszonöt fiókszervezetet terveztem²⁹, ebből rövid idő alatt félszáznál több hivatalosan is megalakult, vezetőséggel és kis könyvtárral, amit a Céhnek adományozott könyvek szétosztásával folyamatosan gyarapítottunk. Fiókszervezeteinket könyvtár létesítésére biztattam. Olyan kiskönyvtár-hálózat kiépítésére gondoltam, amellyel a falusi könyvtárak egyre csökkenő magyar könyvállománya miatt fokozatosan növelhettük volna a lakosság olvasási kedvét, hiszen a Céh fiókjainak kiskönyvtárai csupa új kiadványokból álltak és gyarapodtak folyamatosan.³⁰ A Sétatér melletti, nem tudni miért a bukaresti Cismigiu parkról elnevezett utca 1/14 alatti, a katolikus egyháztól kapott háromszobás felújított földszinti lakásban nyitottunk az egyház által felszentelt irodát. A Céh elnökének felesége segítségével, néhány stílbútorral rendeztük be. Mutató üvegszekrénybe helyezem el a Kiss Jenő által rendelkezésünkre bocsájtott teljes Erdélyi Szépmíves Céh könyveinek eredeti kiadású köteteit.³¹ Az adománylevélbe ezért kerültek a Kiss Jenővel közösen fogalmazott feltételek és unokájának, Márton Zoltánnak a neve, hogy az utánam következő felelősök kötelessége maradjon az elszámolás. (Kiss Jenő halála után még inkább felelősnek érzem magam ennek a nagybecsű örökségnek a sorsáért. Svédországba távozá-

som után, évenként legalább egyszer igyekeztem érvényt szerezni a megállapodásnak, de csalódnom kellett, a Cég ügyeit intézők hanyagsága miatt, Kiss Jenő könyvtárát megdezsmálták. Végül a Svédországból visszatelepült Márton Zoltánt többször is megkértem, számoltassa el a felelősöket, ne engedje elkallódní a könyveket, vegye vissza és őrizze mindaddig, amíg újra lehetőség nyílik közhasznú intézményes megőrzésükre. Megígérte.)

Takács Gábor grafikus készsége és önzetlen segítségét is említenem kell: megtervezte a Céh új, kerek emblémáját, amit a Feleki Károllyal megrajzoltatott hagyományost idéző embléma mellett használtunk, a földszinti irodánkhoz vezető kanyargós utat jelöltük vele falba építetten is, de huszonvalahányat a fiókszervezetek is kaptak belőle. Kérésemre tervezett kitűzőnket is a maga költségén is készítette rézlemezből. Önkéntes toborzóinkat leptük meg figyelmességünknek ezzel az apró jelével. Gyakran saját kocsimon tett körútjainkon, ahol lehetőség volt, irodalmi estet, felolvasásokat tartottunk. Lászlóffy Csaba baráti támogatásának köszönhetem az ilyen legsikeresebb találkozókat. Nagyváradon, Zilahon, Szilágycsehen, Szilágysomlyón ... felsorolhatatlan, hányfelé jártunk. Még Szentjebbon is voltunk, ahol akkor 14 tagunk volt és a plébánia a Céh helyi fiókjának adományozta könyvtárát. Mindenütt ismerőseink vártak és segítettek. Hasznát láttam annak, hogy újságíróként és művelődési felügyelőként több mint három évtizedig rendszeresen jártam az erdélyi városokat és falvakat. Önkéntesek százai segítettek. Megtisztelőnek éreztem, hogy ebben az időszakban naponta bejött hozzánk gróf Bánffy István az általa beszervezettek adataival és a begyűjtött pénzzel. Szakavatott pénztáros is került Antonné Krebsz Edit személyében. Unokaöcsémet, Tar Attilát rávettem, hogy számítógépes kimutatást készítsen gyorsan gyarapodó tagjaink adataival, s mert kocsija volt, utazó ügynöki és fiókjaink felügyelőjeként megbízó levéllel is elláttam. Fokozatosan sikerült kialakítanom állandó ügyintézőink csoportját, akik majd, a könyvkiadás beindulásával fizetett tisztviselőként biztosították volna a Céh zavartalan működését. Minden módon igyekeztünk a fiókszervezeteknek önállósodását elősegíteni. A régi tagok mellé még legalább ezer ember csatlakozott. Akkoriban nálunk még újdonságnak számító számítógépes nyilvántartásunk naprakészen mutatta a tagság számának gyarapodását. A Céh önkéntes tisztviselőcsoportja hét tagból állott. Helyettesemül Eszényi Noémit³² kértem és készítettem fel a céh adminisztratív vezetésére, körleveleimen³³ az ő aláírása is szerepel, alkalmas volt arra, hogy átvegye tőlem a tagság folyamatos tájékoztatását és a fiókszervezeteinkkel való kapcsolattartást.

1995. március 15-e ünnepére Tonk István, a református nyomda igazgatójának hathatós segítségével jelent meg színes Alapítótagsági oklevelünk, amelybe a régi Céh két változatban készült emblémája mellett az 1990-es évszámmal jelzett új emblémát is betervezttem. A szöveg díszes betűit Feleki Károly készítette. Fontosnak tartottam, hogy az alapító tagok számára készülő számozott példányok számát is rögzítsük az oklevélen. Wass Albert a 3-as számú oklevelet kapta. Magamnak a 13. számot jegyeztem be, tartva attól, hogy akinek ez a szám jut, nem

szívesen fogadja a babonák miatt. Ugyanekkor készültek tagsági igazolványaink is. Ezzel kívántam állandósítani és a tagok által is követhetővé tenni a befizetésüknek megfelelően könyvjárandóságuk nyilvántartását. Ha adminisztrációnknak olajozottan működik, kitartó munkával sikerült volna minden panaszt orvosolnunk. Ma sem vagyok okosabb, mint akkor, azt hiszem, mindenki számára világos volt, hogy a Céh könyvkiadása nem valósulhat meg csupán a tagok által befizetett díjakból, még akkor sem, ha a rohamos inflációban első sorozatunk díját 20000 lejre emeltem. (Az infláció miatt az Erdélyi Kiskönyvtár sorozat könyveinek árát tojásokban számoltam.) A Céh léte attól az ígért támogatástól függött, amely elengedhetetlen volt az induláshoz, és amit a Szőcs Géza körül kialakult légkör miatt nem kaptunk meg. Könyvkiadás ma sincs meg támogatás nélkül. Mert a könyvkiadás nem kifizető. Tehát nem üzlet. Ha pedig nem volt üzlet, hanem az erdélyi magyarság közügye, akkor kimondható, hogy elmaradt támogatása politikai hiba volt. A vezetők közötti ellentétek harca miatt újra az „alagsorban lakók” szenvedtek hiányt. Ez a hiány, mert nehezen, esetleg csak évtizedek múlva kimutatható, nem zavarta a vezetőket. Mi több, felelősségre vonásukkal sem megyünk sokra. Az elmulasztottakat ebben az esetben nehéz, csaknem lehetetlen pótolni.

Kapkodtam mindenfelé, hogy jobb belátásra bírjak, akit lehet. Sütő Andrástól kértem segítséget, akinek baráti tanácsait köszönhettem a Napsugár szerkesztésében és az Erdélyi Kiskönyvtár indításakor is. De Sütő András nem kívánt részt vállalni a tisztázatlan körülményekről elhíresült „vállalkozásban”, amit sohasem tekintettem vállalkozásnak, hanem fontos közügyünknek. Éppen ezért kértem neves írónk támogatását. Csakhogy a hatalmi harcban nemkívánatosá vált, kolozsvári vezetésű RMDSZ-t támogató egykori főtitkár mellőzésével a mi „csecsemőnket” is sikerrel kidobták bölcsőjével, szülőjével, lelkes támogatóival együtt. Pomogáts Béla volt akkor a Magyar Írószövetség elnöke. Magyarországi tagtoborzó gyűjtőívünk mellé írt szövegem tele volt bizakodással.

Fontosnak tartottam a régi Céh másik, akkor még élő írójának virtuális jelenlétét is, ezért már az Egyesült Államokban jártamkor megérdeklődtem címét. Le-

velezésünkből közöltem az Emlékkönyvemben. Leveleiből áradt az őszinte biztatás és kezdeményezésünk elismerése. Csodáltam szüntelen lelkesedését Erdélyért. Elfogadott íróársának, fáj mondvacsinált üldöztetése, amely meggátolta abban, hogy valamikor is hazatérjen.³⁴ Hamvai itt vannak Erdélyben, titokban kell őriznünk. Annyira megfélemedezett akkor Erdély és az anyaország is, hogy még a tiszteletet követelő kilencvenedik születésnapján is csak holmi vadásztársaság köszöntötte. Nem tamáskodott, feltételek nélkül „beleveredett” ügyünkbe, támogatott, mert tudta, ha közös ügyünkről van szó, akkor az fontos, az az elsődleges. Szőcs Géza mindenféle anyagi ügyek intézésére Kónya Sándort bízta meg. A Mátyás király utcában, a Röser Antikvárium épületének átalakítása idején, az emeleten volt ideiglenes irodája, onnan intéztem magam is a céh ügyeit, amíg megnyithattuk irodánkat. Kónya Sándor, úgy tudom, Marosvásárhelyről ingázott. Tőle vártam a nyomdai munkákért járó pénz átutalását, anélkül a nyomda nem kezdte meg első sorozatunk³⁵ tervezett könyveinek nyomtatását.

A Bánffy trilógia megjelenését az Erdélyi Híradó Lap- és Könyvkiadó Kft. biztosította, 300000 forintért megvásárolta a Kern nyomdában kiadott trilógia kiadási jogát. Kimásoltattam és összegyűjtöttem Bánffy Miklós összes, a régi Céh könyveihez készített illusztrációit, hogy a nyomdai kivitelezésben felülmúlhatatlan kiadványt még gazdagabbá, egyedülállóan szebbé tegyem. Ha ezt a könyvet sikerült volna kihoznunk, bizonyára sokat segített volna véget vetni a tagság jogos felháborodásának és újabb tagokat toborozni a világ minden részén. A Reményik Sándor emlékkönyv végül 1998-ban jelent meg Kisgyörgy Réka gondozásában. Ekkoriban körlevelekkel tartottam a „lelket” tagjainkban, akiknek száma a pártoló tagokkal együtt meghaladta a 2600-at. Nagy reményeket fűztem a Budapesten megalakított fiókhoz. Fiatal vezetősége alkalmas volt arra, hogy könyvterjesztésünket kiterjesszük az anyaországra. Ötvenezer előfizetőre számítottam. Az oktatás- és művelődésügyi minisztérium ajánlását reméltük, amelyben közkönyvtárak, az állami oktatás intézetei stb. figyelmébe ajánlja a céh magyarországinál olcsóbb és erdélyien sajátos könyveit.

Az Emlékkönyvet a vállalt hat hónapom helyett, végül kilenc hónapos intézői munkám közben állítottam össze. Képekkel és mellékletekkel, másolásra alkalmas átlátszó famentes (paus) papíron, tehát nyomdakészen leadtam a kolozsvári Glória nyomdába. Kós Károly idejében minden ötödik esztendőben készült egy a Céh munkáját bemutató, a könyvkiadó munkájával elszámoló kötet. Ezt a hagyományt volt szándékomban követni. Az egyik régi emlékkönyv 28000 magyarországi előfizető nevét tartalmazza, fedőlapján pedig, a különleges oklevélszerű borítón, Kós Károly jellegzetes betűivel annak az olvasónak a neve áll, akinek ezt a díszes könyvet a Céh megküldte. Ez nyilván 28000 kézzel címzett kötetet jelentett. Merthogy eleink nagy becsben tartották a könyvkiadót pártoló tagságot. Ezt szerettem volna magam is. Ezért terveztem és állítottam össze ezt a könyvet. Ez a kötet képezte volna a Céh belföldön és külföldön egyaránt fiókszervezetekbe tömörült tagsága további növelésének alapját. Sajnos, nem futotta időből, el

kellett jönnöm, ott kellett hagynom Kolozsvárt, Erdélyt, hogy új életet kezdjek unokáim szolgálatában. Reméltem, és azóta is remélem, hogy az Erdélyi Szépmíves Céh történetét dokumentumokban bemutató összeállításom, amely többek között tartalmazza a Céh által kiadott könyvek kiegészített címtárát, a Céh íróinak rövid szócikkbe tömörített életrajzi adattárát is, egyszer majd napvilágot lát. Hiszen ahhoz, hogy intézőségem idején a munkatársaimmal toborzott kétezer hatszáznyi pártoló tagon kívül, Erdélyben, Magyarországon és a világ legkülönbözőbb országaiban továbbiakat is megnyerjünk az Erdélyi Szépmíves Céh továbbéltetése ügyének, nagy szükség lenne egy ilyen, a Céhet teljességre törekvő ismertetőre.

Sajnos, az anyagiak hiánya miatt, az ESZC-nek ez a beígért könyve sem jelenhetett meg. Svédországból időnként hazatérve hiába szorgalmaztam megjelenését, erre azóta sem került pénz. Közben eltelt újabb hét esztendő. A Céh mindenféle nehézségei, mellőztetése ellenére még él egy darabig. Kevés könyvei közül említésre méltó a Reményik Sándor Emlékkönyv, amit a költő barátai Járosi Andor kezdeményezésére még 1944-ben kezdtek el szerkeszteni. Kisgyörgy Réka, az ESZC utánam következő tisztviselője ígért beszámolóját munkájáról elmulasztotta, így a Céh néhány küzdelmes évét nehéz lesz dokumentálni. Írása lehetett volna a teljesebb kötet harmadik fejezete. Az Erdélyi Szépmíves Céh 1924–1944 és 1990–1995 részek után magától értődően következnie kellene az 1995–2000, majd a 2000–2005 közötti évekről szóló beszámolóknak, dokumentumoknak.

Egy rövid ideig Szócs István vállalta az elnöki címet, végül Orbán János Dénesnek nyakába szakadt a Céh minden elhanyagolt ügye, őt is hiába kértem, hogy befejezze munkámat. Az idén, 2017-ben elhunyt Kántor Lajos ígérete tovább élte még bennem a reményt, hogy a Magyar Elektronikus Könyvtárból letölthető, kötetbe gyűjtött írásokból és megismerésre mindenkor érdemes dokumentumokból álló tanulságos története hasznosításra kerül.

Mózes Huba a Helikonról és az erdélyi Szépmíves Céhről írott egyik szűkszavú írásában, a valóság teljes mellőzésével szült félmondatában, hogy senkit se bántson, így indokolja a Céh csődjét: „...a társadalmi átalakulás akkori körülményei nem kedveztek a Kós Károly-i modell alkalmazásának.” Pedig az akkori közélet várokozásokkal és csalódásokkal telített időszakában elsikkadt hagyomány folytatásának körülményeit az apolitikus szemlélő is a népszolgálatról sűrűn megfélemező, főként egyéni érdekeikért a visszataszítóan piszkos politikai csatározásoknak tudta, és tapasztalta az erdélyi magyarság közügyeinek kárára.

Összefoglalóként különvéleményes vallomásom

A sok munka között elrepült 1995 nyara. Esténként, amikor hazaértem, nem a televíziót néztem, hanem a feleségem urnáját, s azon tanakodtunk, hogy men-

jek, vagy maradjak? Nyugdíjazásom előtt mindig a közszolgálatot tartottam feladatombnak. De rendre elveszítettem családtagjaimat, rokonaimat és unokáim nevelése mindennél fontosabbá vált számomra. Ugyanakkor visszatartott, hogy munkámat, amely a legalázatosabb szolgálat volt, fölöttébb fontosnak és értelmesnek tartottam. Mi lehet szebb, mint nagy elődeink nyomában járni. Az Emlékkönyv összeállításához elolvastam és kijegyzeteltem mindent, ami az Erdélyi Helikon és az Erdélyi Szépmíves Céh történetében fontosnak tartottam. Izgalommal figyeltem, mit, hogyan tervezett és vitt véghez Kós Károly, hogy megnyerje az olvasókat az akkoriban is elengedhetetlenül szükséges erdélyi könyvkiadás támogatására. Az Emlékkönyvem kiadásának ötletét is tőle kaptam, hiszen rendszeresen megjelentetett ilyen, a Céh munkáját ismertető beszámoló köteteket. A Tabéry Géza által írt olvasmányos beszámolója megvolt a könyvtáramban. Az *Aranykönyvet*, amelybe 28000 magyarországi előfizető nevét közölte, Kiss Jenőnél lapoztam végig, ámulva azon, ahogyan a rangos nagy nevek mellett számos egyszerű iparos, vasutas és sokféle munkás neve sorakozik a Céh nagyszerű szervezőjének lelkesítő köszönetnyilvánítása után. Amikor 1979-ben megvásároltam Marosi Ildikó *A Helikon és az Erdélyi Szépmíves Céh levelesládája* című kötetét és beolvastam a különféle levelekbe és a helikoni találkozók jegyzőkönyvébe, nem gondoltam, hogy valamikor is hasznát veszem. Ámulattal olvastam újra a Céh újraalakulásakor, akár egy tankönyvet. Érdekelt a Céhet kívülről bírálók véleménye, ezért előszedtem Gaál Gábor és mások írásait is, hogy megközelítőleg teljes képet nyújtsak olvasóinknak a Céh fogadtatásáról és működéséről. Kerestem az ellenvéleményeket, a hibákat, azokból okulhat igazán az ember. Felkaptam a fejem a Kacsó Sándor indította Hasznos Könyvtár rövid történetén: a Helikon erdélyi támogatásával tizenhét füzet vagy kiskönyv kiadásáig jutott. Anyagi támogatás nélkül eleink sem mentek sokra.

Újraalakult Céhünk élete is az anyagiaktól függött. Nyilvánvalóvá vált, hogy az induláshoz szükséges tőke hiányában, csak az alapító és pártoló tagjaink befizetéseiből kapott pénzből nem sokra megyünk. Hitelre vagy vissza nem térítendő támogatásra lett volna szükségünk. Miután nyomdába adtam hat kötetből álló első sorozatunkat,³⁵ kiderült, hogy a nyomtatáshoz húsz millió lejre lett volna szükségünk. Szócs Géza révén számíthattunk az RMDSZ támogatására és anyországi adományokra. Nem avattak be, nem is nagyon érdekelt, hogy miféle más anyagi lehetőségekkel számolhattunk. A Céh elnöke az anyagiak intézését szakemberre bízta, feltételeztem, hogy bizonyos befektetésekkel már rendelkeztek. (A Mátyás király utcai épületre, a Fürdő utcai, valamint a Sétatéri katolikus házban megnyílt székhelyünkre és más általam nem ismert befektetésre gondolok.)

A Glória nyomda jövedelmezőségét nem kockáztathatta a Céh hat kötetből álló első sorozata nyomtatásának hitelezésével. Ha ekkor az RMDSZ vezetői belátták volna, hogy a Céh megmaradása közügy, nőtt volna a könyvkiadásunk iránti bizalom, talán hitelt is kaptunk volna. De a Kolozsváron alakult és már a választáskor marosvásárhelyi vezetést támogató politikusok segítségével áttelepí-

tett Erdélyi Könyves Céh, amelynek nevét magam javasoltam, mellőzte hagyományápolás szempontjából fontos Céhünket. A régi és nyilván anyaországi segítséggel alakított új erdélyi magánkiadók a maguk pecsenyéjét sütögették. Vezetőik magukat gondolták megváltónknak, szentek ők, akiknek, akár az Egyetem utcából elköltöztetett szoborcsoport alakjai, mind „maguk felé hajlik a kezük”. A nyilvánvaló mellőzést Szőcs Géza egyik, az Erdélyi Lap- és Könyvkiadó segítségével kiadott könyvünk utolsó oldalán nyíltan kimondta, hogy ez a kiadvány is az akarnokok ellenében, nem segítségükkel, hanem akadályoztatásuk ellenére jelent meg. Egyedül a zsoboki tanárkorában riportommal népszerűsített Kötő Jóskát sikerült belátásra bírnom a vezetők közül, amikor aláírta egyik tagtoborzó körlevelünket.

Bízom abban, hogy a hitel nem marad el, hiszen távlatilag mindenképpen kifizetődő vállalkozásnak indultunk. Kós Károly mindössze kétszáz támogatóval indította a könyvkiadást, de a háttérben olyan jeles és vagyonos emberek álltak, mint Bánffy Miklós, Kemény János és mások. A Céh betéti társaságként indult egymillió lej alaptőkével. Csupán húsz darab, érdeklődő magánembereknél elhelyezett részjegy ára négy millió lejt ért, tehát volt mivel indulni, már az első szerző regényéért (Makkai Sándor: *Ördögcsékér*) honoráriumot kapott. Az induláshoz az kellett, hogy a nyomdatulajdonos elfogadja biztosítékként a Kós Károly által aláírt adóslevelet, amit később összetéphettek, amikor a Céh anyagi ügyei biztos, becstelen és kiszámítható módon haladtak. Kós Károly sikeresen megküzdött a jobbról és balról támadókkal. Báró Bánffy Ferenchez írott levelei tanúskodnak erről. Arról panaszkodott, hogy hét esztendeje minden kezdeményezését megtámadták függetlensége miatt, és nem átalítottak zsidókérdést, felekezeti gyűlést belekeverni bojkottálásra biztató felhívásaikba.

Milyen furcsa, hogy valami hasonló történt velünk is, akik az első helikoni találkozó szellemében a romániai magyar kisebbség jövője érdekében a kulturális élet törekvéseire kívántuk helyezni tevékenységünk súlypontját, a népnevelést, az irodalom és művészet kérdéseit egyenrangúnak gondoltuk a politikai célokkal. Az is figyelemreméltó, hogy Kós Károly is a Céh indulása után, a nehézségek és akadályoztatások miatt, újraalakulásról beszélt.

Nem szeretném az a látszatot kelteni, hogy a Céh lábra állításáért semmit sem kaptam. Nem kaptam ugyan fizetést, adományt, díjat, vagy kitüntetést, csak az elvégzett munka örömét és megbecsülést, de csakis azoktól, akik ismertek, akik bíztak bennem. Kedves emlékként őrzöm munkatársam köszönőlevelét.³⁶ És kaptam minden mást, amit nem pénzzel mérnek. Ennél többre nem számítottam. Esetleg némi megértésre azért, hogy távozásom után, rajtam kívül álló okokból, három hónappal megkezdett munkám félbe maradt. Krisztus koporsóját sem őrizték ingyen. A fiatalok, akiket helyembe állítottam, nem érthették be a „dicsőséggel”, amit közügyeink intézői amúgy is elfelejtettek csepegtetni legalább, nekik munkára volt szükségük, amiből megélhetőségüket biztosíthatták. A hétagú hivatal szétszéledt. Az utánuk következők, ideig-óráig dobbantónak

használva a Céh ügyeinek közmunkában való végzését, enyhén szólva felelőtlenül dolgoztak. Amikor nem találták benne a maguk hasznát, továbbálltak.

Meggyőződésem, hogy a mi Céhünk a politika áldozatául esett. Kívülállóként látnom kellett, hogy az erélyi magyarság politikai képviselőinek a bukaresti, kolozsvári és marosvásárhelyi csoportjai közötti, a kívülről kapott anyagiak megkaparintásáért folytatott küzdelmében a tagság bábszerepre kényszerítésével, a népművelés támogatásáról, enyhén szólva, némileg megfeledkeztek.

Nem lehet igaz az, hogy Kós Károly nélkül jövőtlen az ESZC. Az újraalakuláskor nem akadt közöttünk olyan, aki Kós Károly elszántságával és kitartásával irányította volna jobb sorsra érdemes egyesületünket. Szőcs Géza dicséretre méltó kezdeményezése az anyagiak posványában lebegve visszatetszést keltett. A nyereségmentes vállalkozás nagyobb figyelmet érdemelt volna 1990-ben, ma és nagyobb figyelmet érdemelne a jövőben is. Mert az ESZC egyike azon hagyományainknak, amelyre nagy szüksége van és lesz az erdélyi magyarságnak, ha megmaradásának valóságos feltételeit végiggondoljuk. Olyan kezdeményezés ez, amely nemcsak a szellemieket tekintően hasznos, hanem anyagiakban is kifizetődő. Mert, ha nincs is Kós Károlyunk, a dolgok ismétlődésének rendjéből eredően a Céh hagyományainak hasznosításával folyamatosan előbbre léphet.

Az Erdélyi Szépmíves Céh ismételt újraindítását továbbra is igenelnünk és támogatnunk kell, hiszen olyan hagyományt követő vállalkozás, amelyből az erdélyi magyarság csakis nyerhet. Az eleink által ebben felhalmozott erkölcsi haszon anyagilag is kiaknázható, és olyan vállalkozássá nőheti ki magát, amelynek haszonélvezője végül is az erdélyi magyarság kell, hogy legyen és lesz is bizonyára, hiszen kulturális és civilizációs lemaradásunk megszüntetésében könyveink segítségével nélkül nem sokra megyünk. És miközben magunkra gondolunk, adhatunk is valamit, valami egészen sajátosat a világnak, amelynek megbecsülését a magunk erejéből kell elérnünk az elkövetkező talán javuló jövőben is.

Jegyzetek

1 Ezt elősegítendő átadtam Erdélyi Szépmíves Céh 1924–1944, 1990–1995 Emlékkönyvem (Tar Károly: Erdélyi Szépmíves Céh — Emlékkönyv — 1924–1944 — 1990–1995. Ághegy Könyvek, Közdot. Budapest, MEK: <http://mek.oszk.hu/01900/01926/index.phtml>) kéziratát és a magyarországi dr. Sohár István, valamint fia gyűjteményéből kapott és minden más általam gyűjtött és megőrzött másképanyagot, valamint levelezésemből a hasznosíthatót, abban a reményben Kántor Lajosnak, hogy alkalomadtán a Céhről teljesebb és gazdagabban, hagyományainkhoz méltóbb köntösben, gazdagon illusztrált kötetet szerkeszthesse. Számos dokumentum közül figyelemre méltó: Tabéry Géza 1930. Emlékkönyv. Erdélyi Szépmíves Céh, Kolozsvár. (IV. sorozat, 18.), Mózes Huba. Az Erdélyi Szépmíves Céh és a Helikon indulásának dokumentumaiból. 1924–1928. Erdélyi Szépmíves Céh, Kolozsvár. (Az Erdélyi Szépmíves Céh füzetek — 1, 1992.)

2 Mikó Imre Az erdélyi magyarság sorsa a világháború után http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf3487.pdf

3 Tibori Szabó Zoltán, Újvári Mária: A kolozsvári Minerva története és bibliográfiája (1920–1948)

4 Sohár Béla: Az Erdélyi Szépmíves Céh által tagjai részére juttatott illetménykönyvek néhány problémája — Ághegy folyóirat, 33-34 szám, 4545-4563. oldal

5 Uo.

6 Tar Károly: Erdélyi Szépmíves Céh — Emlékkönyv — 1924–1944 — 1990–1995. Ághegy Könyvek, Közdok. Budapest, MEK: <http://mek.oszk.hu/01900/01926/index.phtml>

7 Uo.

8 Vita Zsigmond: Az Erdélyi Szépmíves Céh könyvsorozata, 1925–1944, és Marosi Ildikó: A Helikon és az Erdélyi Szépmíves Céh levelesládája (1924–1944, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979, második kötetének függelékében 302-312. oldal

9 Marosi Ildikó: A Helikon és az Erdélyi Szépmíves Céh levelesládája (1924–1944) című könyve első kötetének előszavából: „A Szépmíves Céh húszéves kiadói mérlege műfajonként nagyon nagy eltéréseket mutat, ami valószínű a kor általános olvasói elvárásaival is magyarázható. A Céhnél megjelent 66 regény, 22 verskötet, 19 novelláskötet, antológia, úti kép, 16 tanulmány-, visszaemlékezés-kötet, 6 színmű, 1 népmese gyűjtemény, 1 tájszótár.”

Dr. Sohár István magyarországi könyvgyűjtő részletes számításai szerint: „A VI. sorozatból a 72. sorszámú kiadvány hiányzik. Abból a körülményből azonban, hogy a 71. sorszámú kiadványnak a sorozatszám VII/15-16. és a 73. sorszámú könyv sorozatszám VI/17-18., arra kell következtetni, hogy a sorszámozásnál tévedés történt és 72. sorszám alatt könyv nem jelent meg. A VII. sorozatból a 82. sorszámú ugyancsak hiányzik., azonban a 81. sorszámú kiadvány sorozatszám VII/11., a 83. sorszámú kiadványé pedig VII/12-13., s így minden valószínűség szerint 82. sorszámú kiadvány szintén nem jelent meg. A VIII. sorozatban VIII/1-2. szám alatt 87. sorszámmal jelent meg az első kiadvány, holott a VII/23-24. sorozatszámú kiadvány sorszáma ugyancsak 87. volt. Eszerint két kiadvány is szerepel 87. sorszámmal jelölve. Amint ezekből kitűnik, a 164 sorszám alatt megjelent XIV sorozat összesen 163 könyvet tartalmazott. Említettük azonban már, hogy Budapesten a Genius könyvkiadó vállalat kiadásában 1934. évben megjelent két kötetben Makkai Sándornak a Sárga vihar című regénye ugyanolyan félpergamen kötésben, mint a Szépmíves Céh abban az időszakban megjelent kiadványai. A Szépmíves Céh pártoló tagjai ezeket is illetménykötetként megkapták, de ezek a könyvek sorszámozva nincsenek, sem az 1934. évi VII. vagy VIII. sorozatban nem szerepelnek. Így ténylegesen a teljes sorozat 165 kötetből állott.

Az Erdélyi Helikon magyarországi barátai részére készült és 1937. évben kiadott Aranykönyv az Erdélyi Szépmíves Céh által kiadott sorozathoz tartozónak említi ugyan Szántó György Aranyágacska és Makkai Sándor Holt tenger című könyvét is. Ez azonban tévedés, mert azok a Szépmíves Céh által kiadott sorozatban nem jelentek meg.

Az Erdélyi Szépmíves Céh kiadásában ily módon 21 év alatt összesen 53, döntő többségében élő erdélyi magyar író 136 műve jelent meg, 165 díszes kiállítású, jó papírra, kitűnően olvasható élénk fekete festékkel nyomott kötetben. Megemlítjük még, hogy Kolozsvárott az 1935. évben a kiadó megjelölése nélkül, az Erdélyi Szépmíves Céh által kiadott félpergamen kötésű kiadványokkal azonos kötésben megjelent egy fametszet sorozat. A szerzőjét Béla Gy. Szabóként említi, a megjelenési helyet „Claudiopoli”-ként tünteti fel. Címe: Liber Miserorum. Ex librisszel, sorvagy sorozatszámozással ellátva és számozva nincsen. Arra nincs adat, hogy az Erdélyi Szépmíves Céh pártoló tagjai illetménykönyvként megkapták volna.

(ifj.) Sohár István magyarországi könyvgyűjtő fia felhívta a figyelmem arra, hogy az Erdélyi Szépmíves 1931. éves kalendáriumában új kiadványsorozatot ígért olvasóinak Erdélyi városok és vidékek címmel. „Az Erdélyi Szépmíves Céh támaszkodva műpártolóinak, előfi-

zetőinek és olvasóinak bizalmára, és annak a sikernek ösztönzésére, amely kiadványainak híret jóval Erdély határain túl vitte, igyekszik kiadói programját kiszélesíteni. Folyóiratának, az Erdélyi Helikonnak immár diadalmas „beérkezése” után, közelebbi kiadói terve egy esszé- vagy portré-sorozat kiadása, amely Erdély magyar városairól és vidékeiről élvezetes, színes, Erdély legjobb szépíróinak tollával megrajzolt képeket fog adni. Ezeknek az esszéknek illusztrálására Erdély legjobb grafikusait kérte fel. ... Erdélyi városképek (Kolozsvár, Enyed, Nagyvárad, Marosvásárhely, Brassó), ill. Kolozsvár.

Ez a könyv, Erdélyi köszöntő címmel, amelyhez a következő ismertetést olvashattuk: „Ebből a könyvből kizárólag bibliofil kiadású, sorszámokkal ellátott példányok készültek. Ez az 1133. számú, géppel számozott példány. Lapszámozáson belül Kós Károly 9 egész oldalas linómetszetével. Kiadói, festett, illusztrált halinakötésben, eredeti hártypapír védőborítóval. (Bp.), 1938. (Révai ny.). 118 p., 1 sztl. lev.” A könyvben Bánffy Miklós, Dsida Jenő, Kós Károly, Makkai Sándor, Nyíró József, Tamási Áron aláírása volt olvasható, amiből következik, hogy szorosán kötődik az ESZC-hez. Az Erdélyi városképek c. könyvet a Révai — vélhetően az ESZC-től függetlenül is — megjelentette (Sohár Béla: Az Erdélyi Szépmíves Céh által tagjai részére juttatott illetménykönyvek néhány problémája — Ághegy folyóirat, 33-34. szám, 4545-4563. oldal).

10 Marosi Ildikó: A Helikon és az Erdélyi Szépmíves Céh levelesládája (1924–1944, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979; Mózes Huba: 90 éve alakult az Erdélyi Szépmíves Céh — Kolozsvár 1000 éve. A 2000. október 13-14-én rendezett konferencia előadásai. Erdélyi Múzeum Egyesület, Magyar Közművelődési Egyesület;

11 Tibori Szabó Zoltán, Újvári Mária: A kolozsvári Minerva története és bibliográfiája (1920–1948), 103. oldal.

12 Tar Károly: Erdélyi Szépmíves Céh — Emlékkönyv — 1924–1944 — 1990–1995. Ághegy Könyvek, Közdok. Budapest, <http://mek.oszk.hu/01900/01926/index.phtml>, 190-192. oldal.

13 A Céh alakulására a színpadi elnöki asztal mellett Kiss Jenő neves költőnk, a régi ESZC szerkesztője, az Erdélyi Helikon írói munkaközösségének az országban maradt utolsó élő tagja és Szócs Géza, az újraalakítás ötletének kigondolója foglalt helyet. Mindketten ráérősen beszéltek a Céh hagyományairól, az újraalakulás szükségességéről, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy megvárjuk az elnökségbe meghívott, a bukaresti repülő késése miatt hiányzó Domokos Gézát, a Kriterion Könyvkiadó akkori igazgatóját. Érkezésekor számos felszólalóval folyt a vita. Az igenelők mellett konzervatívok is akadtak: „Minek nekünk új könyvkiadó, amikor ott van a kipróbált Kriterion?” Egyesek úgy tüntették fel a dolgot, mintha a Kriterion ellenében alakulna újra az ESZC. Szócs Géza ennek ellenkezőjét hangsúlyozta már a Domokos Gézára való várakozás óráiban. Győztek az újat akarók, akik közül a külföldről hazaérkezett és menedzsmenttudását sejtető Koszta István és a hosszú ideig az antikvárium könyvellőreként, majd a kolozsvári könyvlerakatban dolgozó Keresztes Zoltán tűnt a jelenlévők számára hozzáértő ügyintézőnek. Koszta István a gyakorlati teendőket vállalta. Keresztes Zoltán felszólalása után végig állva maradt, hogy ilyenformán beleszólásra készen legyen. Az elhúzódtó vitát Bálint Júlia színpadra lépése szakította meg, aki önként ajánlkozott az alapító tagsággal járó összeg összegyűjtésére. A közösen megállapított egyénienkénti összeg háromezer lej volt. A jegyzőkönyvvezetők üresen hagyták az asztalánál rögtön megkezdte a gyűjtést. A feliratkozók lelkesedését nagyban növelte, hogy Csiha Kálmán református püspök példamutatóan tízezer lejjel iratkozott fel.

Az alakulás utáni napokban Koszta István erélyesen látott a szervezéshez, de már az első megbeszélésünkön Keresztes Zoltán kirohant ellene munkamódszerét elítélő minősítésekkel. Koszta ekkor összecsomagolta irományait, és táskaszámítógépét kézbe kapva tovább-

állt. Csíkszeredában tette magát hasznossá lapkiadást beindító munkájával. Szócs Géza és Kiss Jenő engem is meghívott a vezetőségbe, amelynek kialakításában a hangadó Keresztes Zoltán és Bálint Júlia voltak. Az ülésen, amit a Pavlov (Fürdő) utcai RMDSZ székházzal átellenbeli tömbház első emeleti lakásában tartottuk, elnökségből, gondnoki testületből, ellenőrzőbizottságból és szerkesztőbizottságból álló vezetőséget alakítottunk. A Szabadság napilapban való közzétételére a névsort Keresztes Zoltán és Bálint Júlia elnökségi tagok vitték, ahol önkényesen megváltoztatták. A nyilvánosságra került névsornak nem tulajdonítottunk fontosságot. Bevett szokás volt akkoriban, hogy a különféle elnökségekbe, a fontosabb közügyekkel kapcsolatos nyilatkozatok aláíróinak sorába olyan közismert és köztiszteltben állókat is feltüntettek, akik később ezt hallgatólagosan elismerték. (Lásd a rendszerváltozás kezdeteikor sietve született felhívásokat.) A továbbiakban Keresztes Zoltán alelnöki, majd rövidesen felvett ügyvezető elnöki címmel megkezdte a Céh bejegyzésével járó formáságok intézését. Napi gondjaink között a legfontosabbak: bankszámlát és irodát nyitni. A gondnoki testület tagjaként, minden ülésünkön szorgalmaztam az összegyűjtött adományok elszámolását, mert az önkéntes pénztáros, akinek labilis pénzkezelési szokása köztudomású volt és erről kölcsönzőjeként magam is meggyőződtem, hetekig késlekedett. Kitámadással védekezve az akkoriban szokásos módon sértegetett. A bankbejegyzéstől ezért távol tartottam magam, és elleneztem azt is, hogy ügyeinket csoportba verődve intézzük, mert kiderült, hogy az elnökség tagjai a Céh ügyintézésével összekeverve a magyar-örmény szervezet gondjait is magukra vállalják. Székhelyért csoportosan bolyongtunk a városban, és kiderült, hogy elsősorban az örmény egyesület igényeinek megfelelőt keresünk. Lassanként kimaradtam az ilyenformán eredménytelen ügyintézésből.

Lásd Tar Károly: Erdélyi Szépmíves Céh — Emlékkönyv — 1924–1944 — 1990–1995. Ághegy Könyvek, Közdok. Budapest, <http://mek.oszk.hu/01900/01926/index.phtml>; Tar Károly: Faragott fájdalom: Elrománosításunk naplója / Tar Károly Kolozsvár: NIS Kiadó, 1995; Tar Károly: Voltam — Harmadik könyv. — Ezer kilométerekkel — kéziratban.

14 Tar Károly: Erdélyi Szépmíves Céh — Emlékkönyv — 1924–1944 — 1990–1995. Ághegy Könyvek, Közdok. Budapest, <http://mek.oszk.hu/01900/01926/index.phtml>, 196-197. oldal

15 Uo. 206. oldal

16 Uo. 214-215. oldal

17 Mózes Huba: Az Erdélyi Szépmíves Céh és a Helikon indulásának dokumentumai-ból, 1914–1928. Az Erdélyi Szépmíves Céh füzetek — 1. Erdélyi Híradó Lap- és Könyvkiadó. Készült a Glória nyomdában, Kolozsvárt, 1992. És Mózes Huba: Az Erdélyi Helikon és a Nyugat — www.forrasfolyoirat.hu/0909/mozes.pd

18 Tar Károly: Erdélyi Szépmíves Céh — Emlékkönyv — 1924–1944 — 1990–1995. Ághegy Könyvek, Közdok. Budapest. MEK: <http://mek.oszk.hu/01900/01926/index.phtml> 236. oldal

19 Németh Júlia: Újjáalakulás vagy folytatás? Szabadság, 1990. november 27; Tar Károly: Erdélyi Szépmíves Céh, Szabadság, 1991. május 31. És az azonos című, a Céhet a hivatalos bejegyzésekor bemutató külön oldalon, Szabadság, 1991. június 7.

20 Uo.

21 Tar Károly: Erdélyi Szépmíves Céh — Emlékkönyv — 1924–1944 — 1990–1995. Ághegy Könyvek, Közdok. Budapest. MEK: <http://mek.oszk.hu/01900/01926/index.phtml>. Az ESZC levele. 199. oldal

22 Uo.

23 Uo. 221

24 Mózes Huba: Az Erdélyi Helikon és a Nyugat — www.forrasfolyoirat.hu/0909/mozes.pd

25 Tar Károly: Erdélyi Szépmíves Céh — Emlékkönyv — 1924–1944 — 1990–1995. Ághegy Könyvek, Közdosk. Budapest. MEK: <http://mek.oszk.hu/01900/01926/index.phtml>, 221–222. oldal

26 Uo. 222–223.

27 Uo.

28 Uo. „Kérjük, hogy az RMDSZ mellett alakult és ezután alakulandó ESZC fiókszervezetek és kirendeltségek válasszanak vezetőket maguknak (elnök, titkár, pénztáros), ezt és tagságuk névsorát közöljék az ESZC-vel, s a 86/1991-es bírósági határozat és szabályzat alapján kezdjék meg működésüket: írják össze az alapító, pártoló és füzet-előfizető tagokat, a begyűjtött összeget pedig sürgősen juttassák el a Céh címére.

29 Uo. 231.

30 Uo. 239.

31 Uo. 224–225.

32 Uo. 222. — Eszényi Noémi a Kecskeméti Tanítóképző Főiskola Erdélyből toborzott évfolyamán végzett 1994-ben. Társait a főiskola rektora és az a szekuritáté elől Kolozsvárról menekült Varró János író, szerkesztő és egyetemi tanár kérésére indítottam a Főiskolára. Hazatérve nem taníthattak, mert a román állam nem ismerte el diplomájukat. Eszényi Noémi frissen szerzett tudásával, irodalmi érdeklődésével, kitűnő szervezési képességgel rendelkezett a Céh ügyeinek vezetésére. Munkáját eredményesen végezte Svédországba távozásom után is. Mind a hét betanított munkatársamat, közös megegyezéssel kialakított juttatást biztosító, elnöki aláírással és pecséttel ellátott munkaszerződéssel hagytam ott, ezzel biztosítva munkám folytatását. Egy-két hónapig fizetés nélkül dolgoztak, mielőtt végleg elhagyták a Céh irodáját.

33 Uo. 227.

34 Levélváltás Wass Alberttel!

Tisztelt Wass Albert! Alig negyedórája fejeztem be az Erdélyi Szépmíves Céh új Emlékkönyvének összeállítását és máris befejezetlennek, csonkának érzem. Hiányzik belőle Wass Albert visszaemlékezése, üdvözlője, biztatása. Az, aki Amerikában is képes volt Szépmíves Céhet alapítani, tudom, lélekben velünk van és lesz örökké. Ezért kérem, gondoljon reánk, írjon nekünk valamit az újraelakult, újraindított Erdélyi Szépmíves Céhnek első Emlékkönyvébe, amelyet első könyvsorozatunk végén, az esztendő utolsó hónapjában szándékozunk napvilágra segíteni.

Céhünk Szőcs Géza kezdeményezéséből 1990 őszén indult egy olyan napon, amikor alakuló gyűlésünk végén maga Tom Lantos lépett a Kolozsvári Magyar Színház színpadára. Akkor azt kérdeztem író-társamtól, Szőcs Gézától: Kós Károlyod van-e? Költői kérdés volt. Nem vártam rá rögtön választ. De az eltelt néhány évben sajnos rájöttünk, hogy egyetlen Kós Károly sincs közöttünk. Gézát elragadta a politika, engem a rágalmazás kényszerített kispadra. Az idén azonban látva a Céh romlását, hiszen hozzá nem értők, kalandorok kezébe került, akik pénzre, címre vágytak, s az irodalomhoz semmi közük — újra előálltam és fél éves szervezőmunkával, immár elmondhatom, hogy rendbe tettem a nyilvántartást, fiókszervezeteket alakítottam szerte Erdélyben, és igyekszem külföldön is barátokat szerezni. 1991 januárjában rokonlátogatáson Amerikában jártam, leveleimmel sokfelé bekopogtam, de nem elég sok helyre ahhoz, hogy máig tapintható jele volna az amerikai magyarok együttérzésének. Hazatérve magam jelentettem be és tettem hivatalossá a Céhet, amely nem könyvkiadó, hanem irodalom-pártoló szervezet, amely mivel nem hoz hasznot, adót nem fizet. Könyveinket az Erdélyi Híradó Lap- és Könyvkiadó adja ki, amelynek felelős vezetője Szőcs Géza. Magyarországi segítséggel élünk és eddig három könyvet jelentettünk meg: Kós Károly: Az országépítő, Kiss Jenő: Ihatka messze van, és Tar Károly: Bög Viola Társság.

Most adtam nyomdába Bánffy Miklós trilógiáját. Ezután Reményik összes versei következnek, majd az Emlékkönyv, amit a Céh történetének ismertetése végett magam állítottam össze. A következő sorozat is csak 6-8 könyvből áll majd. Ebből három-négy a régi Céh íróinak munkáiból, a többi a mai erdélyi írók munkái.

Eddig tagjaink száma több mint 1600. Sajnos, egy sem tehető ember, mint annak idején, amikor 100-200 mecénás eltarthatta a Céhet. Éppen ezért hoztam össze az Emlékkönyvet, hogy Magyarországra és a nyugati országokra is kiterjesszük toborzó munkánkat. 1940 előtt a Céhek huszonnyolcezer magyarországi tagja volt. Most intézmények (egyházi közösségek, iskolák, könyvtárak, klubok, irodalmi körök, alapítványok stb.) jelentkezését várjuk. Dísztagjaink között szerepel Göncz Árpád, Csoóri Sándor, Sütő András, Kányádi Sándor, Habsburg Ottó stb. Megdöbbenéssel vettem észre, hogy Wass Albert hiányzik a névsorból. Kiss Jenő, aki rokonom, úgy tudja, hogy ő az egyedüli élő Helikonos.

Azt mondják, hogy akinek halálhírért költik, sokáig él! Adja a Fennvaló! Kérem, fogadja el tiszteletbeli alapítótagsági okiratunkat. Ezt az oklevelet a Céh hagyományainak megfelelően évekkel ezelőtt elkészítettem, de csak most sikerült kihoznom Szőcs Géza anyagi támogatásával. Második kérésem a következő: Melyik könyvét szeretné viszontlátni Céhünk kiadásában? Tudom, hogy csaknem minden könyvének témája Erdélyhez kötődik, kérem, könnyítse meg választásunkat. Válaszát várva, jó egészséget kívánva, tisztelettel köszöntöm Szőcs Géza elnökünk és Kiss Jenő tiszteletbeli elnökünk nevében is. Kolozsvár, 1995. május 20. Az ESZC intézője

Tisztelt Wass Albert!

Nagy örömünkre írásod megérkezett. Hálásan köszönjük. Már kiszedtük és elhelyeztük Emlékkönyvünkben változáskor a Szabadság nevet adtuk (inkább a Kolozsvári Híradó vagy valami hasonló nevet kellett volna adnunk, hogy városunk magyar neve megmaradjon), valószínűleg lehozza még mielőtt könyvünk a jövő év elején megjelenik. Az első könyvsorozat befejezését csupán anyagi gondjaink akadályozzák...

„mint bükkerdőn a névtelen varázs,
mikor deresre sápadt már az ősz
és hervadás jön, őszi hervadás.”

Hulló levelek című versedben írtad 1927-ben ezeket a sorokat. Fájdalmas élet a miénk. Akkor is, most is ugyanezt érezzük, de mostani írásod mégis biztatás: hinnünk és remélnünk kell. A hiányzó Kós Károly helyett fél év alatt rendbe szedtük a Céh dolgait, egyre-másra alakulnak fiókszervezeteink, a panaszokat orvosoltuk, a pénzzel elszámoltunk, szerkesztőséget alakítottunk és a küszöbön álló országos közgyűléssel vezetőséget választunk. „A mór megtette kötelességét...” Mivel minden hozzátartozóm meghalt — szüleim, fiam, feleségem —, egyetlen lányomhoz igyekszem Svédországba, Benjamin unokám nevelését vállaltam, de tervem, hogy onnan szervezem a Céh külföldi fiókszervezeteit. Stockholmban, Malmöben, Münchenben, Passauban, Ulmban stb. alakulnak ilyen fiókok. Amerikában Montrealban, Torontóban, Atlantában, New Yorkban is. Kérlek, add át idevágó tapasztalataidat, segítő-társaid címét stb.

Múltkori levelemben kértem, hogy jelöld meg, melyik könyved megjelenését tartod fontosnak II. sorozatunkban?! Továbbá sürgősen szükségünk lenne fényképedre. Az Emlékkönyvbe életrajzi adatokat is beiktattam, onnan hiányzik a fotód.

Még egy kérésem van: beleegyezésed kérem ahhoz, hogy közgyűlésünkön Kiss Jenő mellett az Erdélyi Szépmíves Céh tiszteletbeli elnökéül javasoljunk. Soraidat, írásodat számosan örömmel vették, szereplésed a Duna tévében emlékezetes.

Írásod másolatát elvittem Kiss Jenő bátyámnak, akihez nemcsak a Céh ügye, hanem rokon szálak is kapcsolnak. Levelét mellékelem. Egészséget, munkabírást kívánva, emlékeze-

tedbe idézem, hogy „a vénember nem öregember” és szellemi jelenlétre most is nagy szükségünk van sziszifuszi küzdelmeinkben.

Kolozsvár, 1995. október 10. Tisztelettel üdvözöl: az intéző

Wass Albert Emlékkönyvbe kért írása:

Csak az nem vész el, ami örökkévaló

Ezeresztendő történelmünk sok viharában megtanulhattuk már, hogy minden elveszhet: vagyon, család, élet, még a föld is kifordulhat lábunk alól, s kegyetlen sorsunk jeges lejtőjén világrészek távolába sodródhatunk. Mindent elveszithetünk, csak egyet nem: azt, ami örökkévaló.

De mi lehet örökkévaló ebben a villámgyorsan változó világban? Az emberi lélek s mindaz, amit ez a szó magába foglal. Ezt még a világégések szörnyűségei se tudják kiirtani belőlünk. Mert a lélek örökkévaló. Nincs se helyhez, se időhöz kötve. Elpusztíthatatlan. Mert a lélek: Isten tükröződése bennünk, emberekben. Ez azt jelenti, hogy a Nagy Alkotó, Világ és Élet Teremtője és Ura belénk tükrözte saját képmását s ennél fogva örökösei lettünk annak a lelki és szellemi örökéletnek, ami úgy ezen a világon és még ezen túl is az egyetlen élő örökkévalóság!

Krisztus urunkat latrok kínozták, és latrok gyilkolták meg és mégis örökkévaló és örökértékű minden szava, amit kimondott. Ezt az örökkévalóságot nem írhatja ki semmiféle hatalom. A mi erdélyi magyar örökségünk is hasonló ehhez s ennek tudatát hordozzuk magunkban, lelkünkbe zárva s ez a tudat végzi bennünk a „csoda dolgokat”.

Ezek a gondolatok rezzentek meg bennem, amikor hírt vettem az Erdélyi Szépmíves Céh újjászületésének. A lélek él, mert Isten képét tükrözi még mindég. Szent örökséget őriz magában. S ennek a léleknek üzenem: legyetek továbbra is hűségesek ahhoz, mely bennetek él és világítja elöttetek az utat. Egy pillanatra se feledjétek el, hogy mindannyian, kik ebben a szövetségben vagytok, Isten tükröződését hordozzátok magatokban. Legyetek tehát mindég hűségesek ehhez a lelki tükörképhez, mert ebben van az örök élet ígérete Erdély magyarjai számára. Gondozzátok tehát hűséges szívvel és igaz szeretettel, amíg csak éltek és még azután is! Az Úristen kegyelme és bátorító ereje legyen tivéletek minden időben. Wass Albert

Kedves Károly Öcsém!

Hálás szívvel köszönöm az oklevelet, amit nem érdemeltem meg ugyan, de őrizni fogom, amíg csak élek, ami remélhetőleg nem tart sokáig. Nem jó megvénülni.

Küzdelmeidhez Isten segítségét kérem. Ő velünk volt eddig is, Veletek lesz ezután is!

Fényképekkel egy kis bajom van. Kevés akad. De itt küldök egyet, öt évvel ezelőtt készült, a magyar követség megbízottja (jó zsidó neve van) átad egy „arany érmet” abban a reményben, hogy ez befogja a számat. Ebben azonban csalódott az ártatlan.

Ami a könyveket illeti, azoknak minden „jogát” átadtam a rólam elnevezett alapítványnak, mely traktorokat küld Székelyföldre. Minden még megmaradt pénzem is arra ment. Ha „templom egere” nem is lettem, „templom patkányának” még beillenék.

Hogy mit lehetne kiadni tőlem? Politikai okok miatt csak kettő jöhet számításba: Erdők Könyve, vagy a költő és a macska (elbeszélések). Ne törődjétek a copyrighttel, azt elintézem.

Küzdelmeitekben természetesen veletek vagyok és leszek, amíg élek, és azután is. A többi jókívánsággal már baj van. Ebben az évben többet öregedtem, mint azelőtt tíz év során. Írásomon, sajnós, meg is látszik.

Szeretettel köszönt:

Ui. A másik kettő a képen tábornok fiam, Huba, született Kolozsvárt, és a felesége. Kivághatod őket, ha szükséges. 1995 nov. 1. Wass Albert sk.

35 Az újjáalakult Erdélyi Szépmíves Céh könyvsorozata.

I. sorozat

1. Kós Károly: Az országépítő. Az ESZC-nél 1934-ben megjelent kétkötetes történeti regény hasonló kiadása egy kötetben, 280 o., készült a kolozsvári Glória nyomdában, kötés: Vura József kisiparos. (Elfogyott.)

2. Kiss Jenő: Ithaka messze van. Vallomás helyett krónika. Megjelent 13 ív terjedelemben, A5 méretben, 1992-ben a Glória nyomdában. 215 + VIII o., kötve és fűzve.

3. Tar Károly: Bög Viola Társaság. Három utazás regénye. A nyomdai munkálatokat a kolozsvári Misztótfalusi Sajtóközpont végezte 1995-ben. 216 + VIII o. 1000 példány fűzve. 2000 példány kötési munkálatait a kolozsvári Glória nyomda végezte.

4. Reményik Sándor: Válogatott munkák. (Nyomdában.)

5. Bánffy Miklós: Erdélyi történet. Az ESZC-nél 1934-ben, 1937-ben és 1940-ben megjelent öt kötetes regény újrakiadása egy kötetben, 848 o. (Nyomás alatt.) A kötet mellékletében összegyűjtöttük Bánffy Miklósnak a régi Erdélyi Szépmíves Céh könyveiből vett illusztrációit.

6. Emlékkönyv. Az Erdélyi Szépmíves Céh 1924–1944 és 1990–1995. Összeállította Tar Károly. 13 ív terjedelemben, 70 melléklettel. Fűzve és kötve

II. sorozat

Az 1995-ben választott Igazgatóság által megbízott szerkesztőbizottság alakulása és ajánlása alapján 6-8 könyv, amelynek megközelítőleg fele az ESZC régi sorozatában megjelent művek újrakiadása lesz.

36 Köszönőlevél

A bordó színű kartonlapra ragasztott, a Céh pecsétjével ellátott, dőlt Garamond betűkkel gépelt szöveget helyettesem, Eszényi Enikő és minden munkatársam aláírta. Munkámért senkitől sem vártam köszönetet. Meleg baráti búcsúztatásom meglepetés volt. „Ezúton szeretnék köszönetet mondani munkatársaim és a magam nevében az Erdélyi Szépmíves Céh intézőjének, az íróknak és az embernek, Tar Károlynak. Köszönet mindazért, amit a Céh ügyeiért tett, azért az emberközeli hangnemért, amellyel hozzánk szólt, hitért, amit próbált bennünk éltetni, hogy szembenézni tanítson közönnyel és csalódottsággal. Tette mindezt közös ügyünkért, a szép hagyaték őrzéséért, irodalmunk éltetéséért. Mindezt példás módon. Irányítói tevékenységét, tudását oly módon gyakorolta, hogy öröm volt vele dolgozni. Köszönet mindazért, amit tanulhattunk tőle, hogy megismerhettük szép emberi tartását. Megértésére, kedves humorára éppúgy szükségünk volt, mint komoly céltudatosságára. Egyéniségével többet adott, minthogy meg lehetne köszönni, de mivel szavainkon kívül nem sok gazdagságunk van, vegye szívesen a köszönetet, amit a szó próbál megközelíteni. Sebestyén Zita”

Toldalék

Részletek Emlékirataimból (Tar Károly: Summa — Harmadik könyv- Ezerkilométerekkel — kéziratban és a MEK-en: <http://mek.oszk.hu/12700/12720/index.phtml>), amelyben a kilencvenes évek politikai hangulatát idézem:

„Kiss Jenő reám bízott kéziratei között találtam egy színjátékot, amely a két világháború közötti erdélyi falu, anyaországból titkon támogatott iskolaépítésének kálváriájáról szól. Nyílt állami támogatásról akkor és a mi időkben sem beszélhettünk. Megbízható emberek segítségére volt szükség ahhoz, hogy a más államok ügyeibe való be nem avatkozás vádját elkerüljék. A színdarabban a falu arisztokratája kapta az iskolaépítésre szánt pénzt, amit az elszámoltatástól nem tartva, rövid idő alatt, könnyedén elvert. Elkésérítően hasonló módon úszott el sokféle pénz, és másféle anyagi támogatás a rendszerváltásunk utáni időkben is. Nyilatkozatok is megjelentek a korabeli sajtóban arról, hogy a kapott pénz az erdélyi ma-

gyarságé. A nagymenők értelmezésében könnyen és cinikusan magukat gondolták az erdélyi magyarok helyébe.

A hármas torzsalkodásból végül egy kolozsvári választáskor a marosvásárhelyiek kerültek ki győztesként, kijátszott kártyáikkal a klikkszellemet erősítve mindent vittek. A klikkszellemet azért említem, mert ehhez társítható az íratlan szabály: nem az ügyszolgálat, hanem a csoportba tartozó személy kiléte a fontos. Szócs Géza kikerült az RMDSZ vezetőségéből, kezdeményezői, amelyek közül számosat ma is közérdekűnek mondhatunk, nem kaptak támogatást... Emlékszem a romániai magyar írók nagy lelkesedéssel rendezett rendszerváltás utáni marosvécsi találkozására. A nagyszerű ebéd után a helyi tisztelt úr jóvoltából a gyülekezeti teremben tanácskoztunk. Kiderült, hogy a megvalósítások terén nincs mit összeszámolnunk irodalmi és művészeti életünkben. Arról folyt a diskurzus, hogy a következő kellemes találkozót hol tartjuk majd. Egy ember akadt, akinek eszébe jutott a lényeg. Kiss János azt kérdezte: Miért? Miért kell, miért érdemes ismét találkozunk? Nem kapott rá feleletet. Szócs Gézára sem figyelt a zömében vásárhelyi fullajtárokkal tele terem. Rögtön utána kiábrándultan, a nélkül távozott, hogy indokolta volna ezt másféle dolgai elsőbbségével. Amikor szót kaptam és részletesen beszámoltam az Erdélyi Szépmíves Céh újraalakítása utáni küzdelmeinkről, az egész Erdélyt behálózó fiókjaink alakulásáról, tüntetően kikapcsolták a felszólalásokat rögzítő magnót, Szócs Géza emberének néztek, tehát nem érdemlem meg a figyelmet. Hiába hangsúlyoztam, hogy a Céh nem egy emberé, hanem mindannyiunkké, hol, ha nem Marosvécsen kellene ezzel behatóan foglalkozni”.

„Egy esztendeig fontolgattam döntésem, miszerint unokám(ím) nevelésére Svédországba költözöm, nem jelentette eltávolodásomat az Erdélyi Szépmíves Céhtől. Tudatosan úgy építettem fel a Céhet, hogy az távozásom után is működőképes legyen. Féléves munkát vállaltam, ami kilenc hónapig, majd esztendőnél is hosszabbra sikeredett. Megbízólevéllel indultam Svédországba, a Céh Erdélyen és Magyarországon kívüli terjesztését vállaltam, miután Eszényi Noémi személyében vezetőt neveltem, akit hét tagú adminisztráció élén, világos feladatokkal hagytam magam helyett, hogy fiatalos lendületével nálamnál is jobban végezze a Céh jó mederbe terelt ügyintézését. Ennek egyetlen feltétele az volt, hogy fizetett alkalmazottaként dolgozhassanak. Addig ugyanis kérésemre önkéntesként dolgoztak, annak reményében, hogy a Céh beindulásával fizetett álláshoz jutnak. Megbeszéltem a dolgot Gézával. Egy délután, amikor sikerült otthon találunk, külön-külön fogadta munkatársaimat, hogy megegyezzenek havonkénti fizetésükben. Mindenikük kezébe vállalt feladataikat tartalmazó szerződést adtam. Az összeget az akkoriban nálunk használatos valutában, kelet-német márkában, Géza írta, miután aláírásával látta el a szerződést. Azt is megbeszéltem velük, hogy amennyiben valamilyen okból elmaradna a fizetésük, akkor szerződés alapján a begyűjtött adományokból és tagdíjakból részesedjenek a pénztáros által ismert szabályoknak megfelelő elszámolással.

— Nyugodt lelkiismerettel távozhatok — mondtam Gézának, amikor a szerződéskötés szükségességét magyaráztam. Fel sem vetődött, hogy a szerződések betartása miatt anyagi gondjai megnövekedtek volna. Távozásom körülményeit megbeszélve az is szóba került, hogy addigi munkámért, az innen-onnan szóban és írásban kapott erkölcsi elismerés mellett semmit sem kaptam és feleségem halála után, egy nyugdíjból a megnövekedett rezsiköltségek mellett egyre kevesebb pénzem volt megélhetésemre.

— Kérjél... — bízott Géza, feltehetően azért, mert nem akart megsérteni valamennyi összeggel, amivel munkámat értékelnie kellett.

— Nem lényeges — hessegettem el biztatását. Feleségem barátnőjével, Regéczi Annával már megegyeztünk, hogy távozásom után kiadja lakásomat, s így megszabadulok annak rezsiköltségeitől, a bevételt pedig könyveim kiadására fordíthatom.

Sokféle feltételezés keringett akkoriban Szócs Géza pénzügyeiről. Annyit tudok erről, hogy kezdeményezéseire pénzre volt szüksége. Nem tudhatom, miféle alapokból, juttatásokból, adományokból fedezte költségeit, de azt igen, hogy lapjai: az Erdélyi Napló, az Előretolt Helyőrség, Lap- és Könyvkiadója, fiatal tehetségek külföldi iskoláztatása tetemes összegeket követelt. Ahol csak tudott, segített. Emiatt gyakran pénzhiánnyal küszködött. Többször is előfordult, benzinre sem volt pénze, tőlem elfogadta a kölcsönt.”

„A különféle levelek, felhívások, igazoló iratok, a díszes oklevelek, a Céh hagyományait követve fogalmazott köszönő díszleveleink aláírásakor jelölnöm kellett, hogy milyen címen teszem a dolgom. Elődeim szívesen vállalták az alelnöki, az igazgatói, sőt vezérigazgatói címet, amelyeket én túlzásnak tartottam, ezért következetesen az intéző megjelölést használtam. És az első perctől kezdve azt is intéztem, hogy helyemet legyen kinek átadnom. Művelődési felügyelő koromban, az Ifjúsunkás Matiné szervezésekor, majd az RMDSZ Kolozs megyei szervezőbizottság vezetőjeként vagy talán még jóval korábban, a Duna—Fekete-tengeri csatorna felszámolására kijelölt bizottság titkáráként tapasztaltam, hogy nem esik nehezemre a sokféle figyelés, a csoportmunka irányítása és olyanféle számonkérése, amely még inkább célirányossá teszi a közösségi munkát.

Interjú a Céhről

Riporter: Mi a helyzet az Erdélyi Szépmíves Céhhel? Alakulása utáni tevékenységéről egyre kevesebb hírt kaptunk, terveiről, belső életéről, gondjairól az idén semmi pontosat nem tudunk. Amikor 1990 novemberében a Kolozsvári Állami Magyar Színházban, Szócs Géza kezdeményezésére, lelkes hangulatú gyűlésen kimondtuk az Erdélyi Szépmíves Céh újraelakulásának szükségességét, senki sem gondolta, hogy a vállalkozás legfőbb nehézsége az újraszervezésre alkalmas ember hiánya lesz. Fél évnek kellett elteltie ahhoz, hogy a Céh hivatalos bejegyzéséről hírt adhassunk. Mi történt azután?

Tar Károly: Még azelőtt megkezdődött a belső torzalkodás, helyezkedés és harc, na nem az elvégzendő töméntelen aprómunkáért, hanem a fizetett állásokért. Elleneztem, hogy egymást kinevezve fizetett állásokba kerüljünk abban a szervezési szakaszban, amikor az alapító és pártoló tagoktól begyűlt pénz összege mindössze 60900 lej volt. Egyetértés közöttünk nehezen született, és ha megegyeztünk, az csak látszólagos volt... Befejeztem még azt a felmérést, amely a Céh könyveinek bekötésére alkalmas műhely felállítását mérlegelte; még kardoskodtam amellett, hogy a nyomdai megbízást legalább három javaslat alapján ítéljük oda — aztán visszavonultam. Ugyanúgy, mint azt egy volt párttitkár hazug és pimaszkodó rágalmazásakor tettem, amikor az RMDSZ megyei szervezési osztályát hagytam ott a rágalmazottak keserű szájjával. Mindezek ellenére meggyőződésemmel, hogy az, aki itt nálunk dolgozni, szolgálni akar, talál magának munkát. És mert én sohasem szolgáltam klikkeket, a Céhnél javasolt és megkezdett füzet sorozat megvalósításába kezdtem; közérdeket szolgáló munkában haragot nem tartottam. Népkönyvtárat terveztem és indítottam.

Riporter: Az ESZC kiadta Kós Károly és Kiss Jenő egy-egy könyvét és három füzetet. A Kiss Jenő könyvét immár csaknem egy éve nem tudja bekötetni, a három füzet pedig inkább bibliofil gyűjtőknek való érdekesség, mint jelenkori hasznos, netán a népnevelést szolgáló kiadvány. Lesz folytatás?

T. K.: Az Erdélyi Szépmíves Céhet nem lehet, nem szabad leírni, elfelejteni. Véleményem szerint az ESZC megmaradt vezetői végül igen sokat markoltak. Titulusokból is. Így aztán a Céh ügyei, ahogyan az már történni szokott, két szék közt a pad alatt maradtak. Egy

időben három elnöke (tiszteltbeli, újraalapító, ügyvezető) volt a Céhnek, olykor pedig két párt, etnikai szervezet és magánkiadások ügyei kavarodtak a vezetők fejében, mert itt is, ott is elnökséget, alelnökséget, főszerkesztőséget és mindenestül teendőket vállaltak. Végül Keresztes Zoltán kezében összpontosultak a teendők. A begyűlt pénz gyorsan elfogyott. Az egyedül maradt ügyvezető aztán egészségi helyzetére hivatkozva visszavonult. Tavaly megkeresett és visszahívott. Mondom, hogy közügyekben az ember nem lehet sértődékeny, de azért nem vállaltam ezt a különben közhasznú munkát, mert a Céh anyagi helyzete tisztázatlan. A közpénzekkel gazdálkodóknak időnként kötelességük elszámolni. Ezt a Céh immár csaknem három éve elmulasztotta. A kezdet kezdetén javasoltam, hogy első füzetünk végén rövid írásban számoljunk be a tagságnak a begyűlt pénzről, a szervezésben megtettekről és terveinkről. Távozásom után ezt senki sem igényelte. Az említett oldalas bemutatkozásba is csak az összegyűjtött összeget írhattam be, mert fél év alatt nem készült ellenőrizhető kimutatás arról, hány alapító és pártoló tagunk van. Pedig a továbbfolytatáshoz elengedhetetlenül szükséges a visszakapcsolás. Az ESZC szabályzata különben kimondja: „Az egyesület vezetője felelős a pénzalapokkal és az egyesület vagyonával való gazdálkodásért (V. fejezet, 3. pont). Az Igazgatótanácsnak a szabályzat értelmében évenként össze kellett volna hívnia a közgyűlést, hogy az elfogadja működését. Ez nem történt meg. Az 1991. március 22-én meglepően kis létszámú közgyűlés által létrehozott vezetőség köztudomásúan ideiglenes volt. Összeállításunkban is közöltük, hogy a szabályzat értelmében kialakítandó fiókszervezetek és kirendeltségek küldöttjeinek részvételével legkésőbb 1991. október 30-án közgyűlést tartunk, amelyen vezetőséget választunk. Emlékeztetnem kell arra, hogy az ESZC olyan kulturális szervezetként alakult, amelynek a helyi kultúra terjesztésében, szimpóziumok, kolokviumok és könyvkiállítások szervezésében is szerepe kell, hogy legyen. A szervezet felépítésének időrendi tervét és a sürgős teendőket egy kb. negyven oldalas beadványban elnökünknek benyújtottam. Figyelemre sajnos nem méltathatta. Valószínűleg más elfoglaltsága miatt. Más, írásban adott javaslatomat és a Montrealban élő Pusztai Péter grafikusművésztől kapott, a helyi tévében is bemutatott, a jelenkori erdélyi magyar írók könyvsorozata számára felajánlott borítótervét sem alkalmazhatta...

Mindenben a Céh ügyeinek átláthatóságára törekedtem. Hiszem, hogy az újraindítás újraindulásakor is ez a teendő. Ezért az alapító és pártoló tagok számára olyan kalotaszegi varrottas rajzolatú névre szóló elismervényt terveztem (két neves grafikusművész közreműködésével), amelyből kitűnik a tag által befizetett összeg és az a sorszám, amit a Céhtől kapott könyvei viselnek. Ebből sem lett semmi. Ellenben a tagok sorrendjét önkényesen és kivételező módon megmásították a szervezők, azt sem biztosítva, hogy az alapítóknak juttatott második könyv ugyanazt a sorszámot viselje majd, mint az első. Ezen lehet még segíteni. Sokkal nehezebb a közpénzzel való gazdálkodás módját megváltoztatni. Pedig köztudomású, hogy Keresztes Zoltán akkor vásárolt a Céh számára nagy mennyiségű papírt, amikor még olcsó volt. De egyrészt a tagtoborzás és a fiókszervezetek hálózatának hiánya, a könyvkiadói munka visszafogottsága, másrészt a Céh szabályzatának semmibevevése miatt a tagság kirekesztése a szervezet építéséből, áldatlan állapotba juttatták a Céhet. Vagyonának (kb. egy-két millió — 1992-ben a mainál tízszeres értékű — lejről lehet szó) elértéktelenedését csakis a Céh gyors felfejlesztésével lehetett volna megelőzni. Beadványom éppen ezt — a gyors felfejlesztést — szorgalmazta 1991 nyarán. És ezt kellene átgondolni, újratervezni a következő év elejéig.

Nyilvánvaló, hogy nem vádaskodással, személyeskedő torzsalkodással kell és lehet talpra állítani az Erdélyi Szépművészeti Céhet. A szabályzatban lefektetett célkitűzések, az átlátszóságnak a hiánya, az egyszerű ésszel is átlátható teendők évekre szóló elnapolása amúgy is minősítő tények. Semmiféle tolerancia, semmiféle összefogás szükségessége nem odázhajta

el a közösségi ügyek elszámolását. A magyarság: becsület. Ez pedig azt kívánja, hogy ha más nem, akkor a vezetést vállalók maguk kéri az ellenőrzést. Az ESZC-ről belföldön és külföldön egyaránt hirdettem, hogy olyan vállalkozás lesz, amely nem „haszonleső társaság”, nemcsak adományokra számít, de valamit akar és tud adni hagyományainkból a világnak. Ezt most is komolyan gondolom. De másként kell csinálni. Rajtam is csattan, ezért elmondok egy konkrét esetet. Több külföldit biztattam, támogassa az ESZC-t. Különösképpen az intézmények hozzájárulását próbáltam megnyerni, hiszen ez egyféle védettséget is biztosíthat számunkra és az egyének kedvét is növelheti, ha mondjuk, a montreali Bethlen Gábor Irodalmi és Baráti Kör, vagy a svédországi Protestáns Egyház, avagy az Amerikai Magyarok Országos Szövetsége belép tagjaink sorába. Megjegyzem, hogy a régi ESZC magyarországi tagjainak több tízezres számát külön könyvben publikálták egykoron, és tudjuk, hogy iskolák, könyvtárak sokasága tartozott a Céh támogatói közé.

A torontói Magyar Alap elnöke 150 dollárt ajánlott fel a Céhnek, de nem vettem át a pénzt, mert itthoni megegyezésünk szerint azt az Amerikába utánam küldendő bankszámlára akartam átutaltatni. Három hónapig vártam a bankszámlaszámot — hiába. Kohári József doktor úr, a Magyar Alap elnöke utánam küldte a pénzt, amit átadtam a Céhnek. Eltelt két év és a torontói Magyar Alap nemhogy könyvet, de még egy füzetet sem kapott a Céh kiadványaiból. Barátaimnak a magam pénzén postáztam külföldre a nekik járó könyveket és három füzetet. Tudom, hogy a Magyar Alap 150 dollárjából futna postaköltségre is. Mi több, nemrég nálunk járt a torontói magyar színtársulat. A könyvtartozást velük is el lehetett volna küldeni. Kohári úr nekem panaszkodott többször is, én továbbítottam a panaszát, és leveleimben megértését kértem. Nemrég levelet kaptam tőle: „Az Erdélyi Szépmíves Céh reputációját nehéz lesz újrafényesíteni... Bármely javulás történe, számíthatsz közvetítéssel a Magyar Alap támogatására.” További támogatásának indítója az az őszinteség lehet, amelyet kiértettem leveleimből. Az Erdélyi Szépmíves Céh hazai alapító és pártoló tagjai is ilyen őszinteségre, nyíltságra, segítségkérésre várnak, és biztos vagyok benne, hogy az ESZC ügyét kisegítik majd a kátyúból. Persze az is kellene, hogy elbalkanizálódott életünkben néhányan közülünk Kós Károly-i módon „magunkért és nem mások ellen” vállalják a vezetést.

Riporter: Konkrét módon, hogyan képezed az újraindulást?

T. K.: Demokratikus módon. Az induláskor meghirdetett gondnoki testület érvényesítse az ESZC szabályzatában előírtakat. Kezdenek mindent előlről. Bízbanak meg fiatal hivatásos intézőt a Céh szervezésével. Az EMKE valamely alapítvány támogatásával segítse a Céh szervezeti kialakulását. Kós Károly egykori számításai szerint 250 pártoló adományaiból jutott olcsó könyvek kiadására is. Fél éves kemény munkával most is összegyűjthető a pártolók akkora tábora, hogy a régi ESZC könyvek hasonmás kiadását folytatni, a jelenkori erdélyi írók sorozatát pedig elkezdni lehessen.

*Óvjuk az Erdélyi Szépmíves Céhet

Nem lehet igaz az, hogy Kós Károly nélkül jövőtlen az ESZC. Az újraelakuláskor nem akadt közöttünk olyan, aki Kós Károly elszántságával és kitartásával irányította volna jobb sorsra érdemes egyesületünket. Szócs Géza dicséretre méltó kezdeményezése az anyagiak posványában lebegve visszatetszést keltett. A nyereségmentes vállalkozás nagyobb figyelmet érdemelt volna 1990-ben, ma és nagyobb figyelmet érdemelne a jövőben is. Mert az ESZC egyike azon hagyományainknak, amelyre nagy szüksége van és lesz az erdélyi magyarságnak, ha megmaradásának valóságos feltételeit végiggondoljuk. Olyan kezdeményezés ez, amely nemcsak a szellemieket tekintően hasznos, hanem anyagiakban is kifizetődő. Mert, ha nincs

is Kós Károlyunk, a dolgok ismétlődésének rendjéből eredően a Céh hagyományainak hasznosításával folyamatosan előbbre léphet. Kós Károly idejében előbb az Athenaeummal, majd a Révai-testvérekkel kötött szerződése tette anyagilag is sikeres vállalkozássá. Akkor 28000 magyarországi pártoló tagja volt a Céhnek. Most félszázezernél több pártolóra számíthatunk. De szervezésükre eddig még nem fordítottunk elég gondot. A Céh ügyeinek megrekedése után, amikor mondvacsinált ügyvezetői félreálltak, kilenc hónapig önkéntes intézőként, jóra való emberek lelkes csoportjával sikerült rendbe szednem a Céh szénáját. A szerénytelenség ódiúmat magamra vállalva elmondhatom, hogy közel állunk ahhoz a siker-alaphoz, amelyről aztán a választott új vezetőség irányításával a Céh a rendes kerékvágásba juthat. Első könyvsorozatunk könyvei nyomdába kerültek, tagjaink száma 2600-ra gyarapodott. Megkezdtük fiókszervezeteink, szám szerint 126, építését, megnyílt e lehetősége annak, hogy a világ minden országában, ahol magyarok élnek, baráti köröket alakítsunk. A Szócs Géza elleni támadások meghiúsították annak lehetőségét, hogy a kolozsvári Glória nyomdába adott könyveinket ott megjelentessük.

Miután családi okokból intézői munkámról le kell mondanom, abbamaradt a magyarországi fiókszervezeteink szervezése is. Ennek lényegét abban a minisztériumi ajánlásban látom, amely arra serkenti majd a különféle közintézményeket (iskolákat, könyvtárakat, klubokat, egyesületeket stb.), hogy lépjenek tagjaink sorába. Szerény anyagi hozzájárulásukkal, aránylag olcsó erdélyi magyar könyvekhez juthatnak, erkölcsi támogatásuk pedig az erdélyi magyarság megmaradását segítheti. Valahogyan úgy, ahogyan ez Kós Károly idejében történt. Nyilvánvaló, hogy ehhez néhány magyarországi könyvkiadó segítségére is szükség lesz.

Kérek mindenkit, aki igyekezetünkben döntéshozó, ne hallgasson az egymás elleni küzdelemben, a különféle intrikákba bonyolódottak táborára, hanem a közérdeket szem előtt tartva segítsen. Az ESZC soha sem volt egyetlen emberé vagy csoportosulásé, hanem mindig és a jövőben is a magyar művelődés önzetlen szolgálatának az érdeke kell, hogy legyen. Ajánlom ezt megfontolásra minden magunkat megtartó igyekezetünket értő és szerető könyvbarát szíves figyelmébe.

Merre tart az Erdélyi Szépmíves Céh?
Ismertető írás napilapokból

Eddig nem sokan tudták, talán még az ESZC tagjai sem tapasztalták azt, hogy a Céh a szabályzatában lefektetettek szerint irodalompártoló szervezet. Tehát nem könyvkiadó, hanem szerte a világon megalakítható olyan kisközösség-láncolat, amely az erdélyi magyar irodalom mindenféle pártolását tűzte célul. Folyamatos tevékenységének csak egyik módja az, hogy a két világháború közötti egykori Céh hagyományainak megfelelően nevével adja könyvsorozatainak megjelenéséhez. Nem anyagi hasznot hajtó szervezkedés. De összegyűjti a könyvbarátok pénzét és az Erdélyi Híradó Lap- és Könyvkiadó Kft. segítségével kemény kötésben, ex librissel ellátott, sorszámozott könyveit eljuttatja tagjainak, a fűzött példányokból pedig vásárolhatnak az érdeklődők. Az Erdélyi Híradó felelős vezetője Szócs Géza. Ugyancsak ő az Erdélyi Szépmíves Céh elnöke, hiszen 1990 decemberében kezdeményezte és újraalakította a — mondhatjuk bátran — nagynevű intézményt. Szabályzata alapján azt is kimondhatjuk, hogy az ESZC nem egyvalakié, nem is egy csoporté, hanem mindannyiunké, az egész erdélyi magyarságé. A megmaradásunkért valóban dolgozók, akik ezt alaposan átgondolták, tudják, hogy hagyományaink ápolásával, műveltségünk gyarapításával, civilizációs szintünk európaihoz való közelítésével szolgálhatjuk leginkább kitűzött célunkat. Ha ehhez azt is hozzágondoljuk, hogy az utóbbi években megfogyatkozott értelmiségünket kevésbé, de az egyszerű embereket annál inkább félhetjük a beolvadástól, nyelvünk és sajátos kultú-

ránk elvesztésétől, akkor bizton állíthatjuk, hogy mindenféle műveltségápláló kisközösségre nagy szükségünk van és lesz az elkövetkezőkben is.

Sajnos, a Céh újraindulásakor ez nem tudatosodott eléggé a vezetőkben. Így elmaradt annak a fiókszervezet-hálózatnak a kialakítása, amely élő, öntevékeny szervezetenként fokozatosan növelte volna nemcsak a könyvbarátok, hanem egyetlen szóba sűrítve, az irodalom-pártolók számát.

Amikor fél évre elvállaltam a Céh ügyeinek intézését, az 1991-ben benyújtott szervezet-felépítési javaslatomat kezdtem meg gyakorlatba ültetni. Ma már mindenfelé alakulnak a Céh fiókszervezetei. A lehetséges ESZC-fiókszervezetek száma 125. (Lásd a mellékelt helység-névsort.) Ezekben a helységekben csaknem mindenütt van néhány ESZC-tag. És a Céh eddig döcögő adminisztrációja, gyenge könyvkiadói munkája ellenére mindenütt van igény és akarat a jó és szép könyvre, illetve az irodalom-pártoló munkára. Álljon itt egyetlen példa ennek bizonyítására. Szilágycsehben Vida Györgyné volt az idei tavaszig az egyetlen tagunk. Segítségével és a különféle intézmények vezetőinek a megértésével ma már tizennyolcan vannak. Mert ha egyénenként nem könnyű összegyűjteni a második sorozatra hozzávetőlegesen kiszámított húszezer lejt, az egyházi közösségek, az iskolák, a könyvtárak, a magyarság politikai és kulturális szervezeteinek könnyebb ezt az összeget elkülöníteniük ahhoz, hogy a könyvsorozatot ott tudhassák tagjaik keze ügyében. Intézmények példamutató erejét is mérlegre tettük ezzel, és nem csalatkoztunk. Könyveink végén ott található tagjaink névsora.

A Céh küszöbön álló országos közgyűlésén a fiókszervezetekben megválasztott küldöttek olyan értő és felelős vezetőket kell hogy válasszanak, akik a nemrég rendbe tett adminisztrációját és terveit tovább tökéletesítik; még szorosabbra fűzik a fiókszervezetek kapcsolatát az EMKE többi kulturális szervezetével; érdekes és hasznos programajánlatokkal látják el a tagságot; a véglegesített első könyvsorozat könyveit idejében eljuttatják az előfizetőknek, és a külföldi tagok toborzásáról sem feledkeznek meg, hiszen a jobb gazdasági körülmények között Magyarországon és Nyugaton élő magyarok hozzájárulásával kell megvalósítanunk a hazai olcsó könyvek kiadását és terjesztését, ahogyan ezt annak idején Kós Károlyék is cselekedték. A közeljövőben megalakulnak fiókszervezeteink Bécsben, Essenben, Ulmban, Münchenben, Malmöben, Stockholmban, Montrealban, Torontóban, New Yorkban és másutt is. Merjük remélni, mindenféle hasznos, kellemes és örömteremtő lesz a munkájuk.

Leköszönő levél az Erdélyi Szépmíves Céh tagjaihoz.

Február elején körlevélben, amelyet segítőkész lapok is közöltek, a Céh egyik alapító tagjaként intézői minőségben arra vállalkoztam, hogy fél esztendő alatt irodalom-pártoló szervezetünk kiépítését szorgalmazom. Most, amikor kilenc hónap után családi okokból megbízatásomat Szócs Gézának visszaadom, kötelességemnek érzem, hogy számot adjak igyekezetemről, eredményeinkről és a további teendőkről is szóljak. Kilenc hónap alatt gyermek születik. A Céh újjászületéséhez sajnos ez az idő kevésnek bizonyult. Kítűzött legfőbb célom, a Céh közgyűlésének összehívását nem értem el, mert ezt kötni kellett egy-két valóban szép és értékes könyv megjelentetéséhez. Eredményeink a következők: az újraalakult Erdélyi Szépmíves Céh első könyvsorozatának négy könyve nyomdába került. Harmadik könyvünk kötött példányai a napokban elkészülnek, megkezdhetjük eljuttatásukat a Céh tagságához. A Reményik, a Bánffy és az Emlékönyv a kolozsvári Glória nyomdában nyomásra készen áll.

A Céh működésének alapját a fiókszervezetek képezik. A felbecsült lehetséges fiókszervezeteknek csaknem a fele megalakult, hamarosan összeáll. Könyvadományainkkal mindenütt egyegy bővíthető kiskönyvtárat alakíthattak ki maguknak. A fiókok megválasztották küldötteiket a közgyűlésre, a folyamatos toborzó munkát folytatnak, és biztosítják számítógépes nyilvántartá-

sunkhoz az adatokat. Felkutattuk és orvosoltuk a Céh tagjainak panaszait. Névre szóló oklevélben biztosítottuk tagjainkat arról a jogukról, hogy a jövőben mindig ugyanazon számmal jelölt könyvpéldányt kapjanak. Megnyílt és működik a Céh központi, nem kis anyagi ráfordítást igényelt irodája, ahol minden érdeklődő folyamatos eligazítást kaphat a Céh ügyeiről. A második könyvsorozatot Lászlóffy Csaba költő, író és szerkesztő vezetésével négytagú szerkesztőség készíti elő a megválasztandó szerkesztőbizottság jóváhagyására várva. Elkészült egyik új emblémünk, jelvényünk. Tartottunk néhány sikeres író-olvasó találkozót.

Munkámban számosan segítettek. Igyekeztem mindenben nyilvánosságot biztosítani kezdeményezéseinknek. Ebben kevés kivétellel segített a hazai magyar sajtó, különösképpen a kolozsvári Szabadság, ahol az Erdélyi Szépmíves Céh híreiből rovatunk rendszeresen megjelent és tájékoztatta öt megyében élő tagjainkat. Köszönet illeti az EMKÉ-t, amely elfogadta és támogatja munkánkat. Külön köszönetet érdemelnek mindazok, akik velem együtt önkéntesen álltak a Céh mellé, dacolva az évekig tartó mozdulatlanságából eredő rossz hírével: Erdélyi Etelka (Szentjobb), Vida Györgyné és Molnár Kálmán (Szilágycseh), Szegedi László, Kolozsvári Zsuzsanna (Nagyvárad), Röser Ferenc, Takács Csaba, Bánffy István (Kolozsvár), Bendel Márta (Tasnád), Gazda József (Kovácsna), Bitay Ödön, Páljános Mária (Sepsiszentgyörgy), Regéczi Éva (Arad), Boros Ernő (Nagykároly), Lendvay Éva, Ménesi Erna (Brassó), Papp Géza (Margitta), Móriás József (Szatmárnémeti), Csepei Mária, Simonfy Irén (Zilah) és felsorolhatatlanul sokan mások. Olyanok, akik hisznek abban, hogy az Erdélyi Szépmíves Céh mindannyiunké és fontos erdélyi hagyományaink, amit elhanyagolnunk nem szabad, továbbéltetése mindenképpen érdemes és szükséges. Ez alkalommal mondok köszönetet közvetlen munkatársaimnak: Eszényi Noéminek, aki a Közgyűlés jóváhagyásával intézői munkakörömet ezután betölti; Sebestyén Zitának, aki a kolozsvári fiók titkári és pénztárosi munkája mellett állandó szolgálatával a fiókszervezetek tagjainak érdeklődésére is válaszol, Tar Szilárd Attilának, aki a számítógépes nyilvántartást kidolgozta és vezeti. Gáncsoskodókkal és a csakis saját érdekeikre figyelő értetlenkedőkkel, klikkszemléltől feltüzelt rosszindulatúakkal is találkoztunk, akik sohasem tenni, inkább valakit vagy valakit „enni” akarnak. „Magyar átkos” igyekezetükről eredményeink láttán fognak leszokni.

A Céh tagjainak száma ebben az évben eddig több százal gyarapodott. Az Erdélyi Szépmíves Céhnek jelenleg 1959 tagja van. Idei bevételeink összege: 5100000 lej. Nyomdai munkákra 4610000 lejt, adminisztrációra 2200000 lejt költöttünk. A bevételnél nagyobb kiadásokat, a Reményik és a Bánffy-kötet több millió lej értékű mesterpéldányait, a központi székház felújításának tetemes költségeit Szócs Géza, az ESZC elnöke biztosította.

A Céh gyors felfejlesztésére a könyvnyomtatás egyre növekvő költségeivel számolva több millió lejre volna szükségünk. Ne várjuk ezt adományokból, alapítványoktól. Toborozzunk több tagot, kérjük fel intézményeket (magyarországiakat és külföldieket is) arra, hogy fizessenek elő a világpiacnál olcsóbb könyveinkre. A régi Céh 28000 magyarországi pártoló tagot számlált. Mi elérhetnénk a félszázazretet is, ha Emlékkönyvünkkel felhívjuk a Céhre a figyelmet. Ezt a könyvet bérmentve összeállítottam és nyomdába adtam. Ennyire futott erőmből. Kérem az előbb-utóbb összeülő Közgyűlést, hogy olyan Igazgatóságot válasszon, amely a Céh építését fokozottabb ütemben folytatja, és a szép kivitelű, drága könyvek mellett nagyobb példányszámú, olcsó kiadásúakkal áll a megmaradásunkat szolgáló népművelés szolgálatába. Ha a Közgyűlés erre érdemesnek talál, a jövőben inkább a külföldi fiókszervezetek kialakításában tehetem magamat hasznossá. Meggyőződésem, hogy az Erdélyi Szépmíves Céh hagyományát éltetni lehet és kell. Mindannyiunk hasznára. Kolozsvár. 1995. október 31. Tar Károly

Beke Sándor

Szerelmek, párducok, középkor

Molnos Zoltán festményei alá

Körök a gőzölgő tó vizén

Estefelé van,
késő délután,
az emlékek
országában
szívére
fűzött
rózsával
szerelmes
férfi jár
a lélek taván.

Igazság

Az égből lesújtott
az ítélet baltája.

Valami történt.
Talán büntetés...

Madártollak
szóródnak szanaszét.

Véres a tőke.

Isten is van —
nyugtatom magam.

Látom
ágak közül elősejlő
mutatóujját az égen.

Fejek

(Középkori lidérces álom)

Míg levágott fejedem
szemed a messzeséget fürkészi,
csupasz homlokodon
éti csiga sétál.

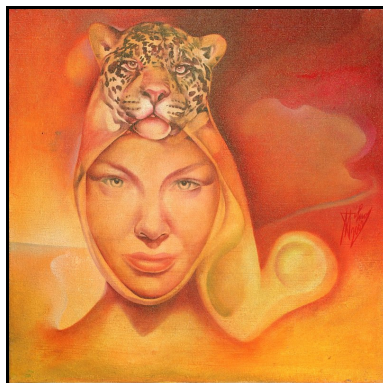
Meredten nézed
a röhögő foghíjas
pókhálós arcot
melletted,
s mind csak azt
mondogatod magadban:
„lányok,
aki levetkőzik, így jár...”

A párduc

Narancssárga ég alatt
mohó párduc ölelt át.
S lám,
miközben vele ölelkeztem,
párduccá lettem,
s játék lett számomra is
a féktelen szerelem,
a vad támadás,
a halál.

Nem akarlak innen
a művész úr birodalmából
elriasztani,
de te,
ki e kép előtt állsz
és e pillanatban
épp hideg, világoszöld
szemembe nézel,
te leszel a következő áldozat.

Na jó,
ne ijesztgessük egymást,
gyerekek,
folytassátok csak
a tárlatlátogatást...

A királynő

A palota oszlopai között
márványlépcső kanyarog az ég felé.
Hogy kihez,
nem lehet tudni,
ezt csak az egyiptomi istenek
tudnák megmondani.

Asszony,
isten-asszony
mosolyog az ágyon,
fején csigaház-konty,
mosolyában remény és derű,
szemében ott rejtőzik még
egy hamvas álom,
fülbegalójában krómos smaragd:
mélyzölden ragyogó drágakő,
andradit-gránát.

Ó, asszonyom,
az égből kezembe hullt
a madártoll,
mellyel a fáraók földjén
papirusztekercsre írtam:
„szeretlek, múzsák múzsája”.
Kint a csarnok oszlopai
mint örökgyertyák fénylenek.
Az egyik oszlopban
ott látom befalazva
ragyogó fejéssel,
feketére festett szemmel
a régi királyi hitvest.

De itt
most te vagy
a földi mennyország.
Boldog vagy.
Élsz.
A fényben mosolyogsz.
Te vagy a királynő.
Te vagy a beteljesült álom.

A létra

Mit keresel mellettem, Júlia?
Miért hoztad magaddal a létrát?
A szerzőt akarod-e felérni,
vagy szerelmedet, Rómeót?
Miért támasztottad válladra
s melled dombjára a létrát?

A vásznon csupa csend,
csupa mozdulatlanság,
a vásznon világos lila szín dominál.
A tested, a tested oly gyönyörű,
csak az, csak az, amely bőrszínű
s izgulásig kívántat, macerál.

Júlia, Júlia, Júliám,
most értettem meg igazán,
hogyan mit üzen, mit üzen William:
a létra, a létra selymes válladon
drámai viszályból messze felvezet
szerelmem, szerelmen s áldott balkonon.

A lány, aki szeret

Nem látni őt,
csak sejteni lehet,
hogyan utazni készül.

A járdán mellette
múlt század eleji
bőrönd.
Lankadt tücsök
kerülgeti.

Nézi, nézi,
megkóstolná,
a bőrönd nem ehető,
nem iható,
de nagy csoda.

Lila nyár van.
A szép szín
százféle árnyalata
hullámszik
a levegőben.

Lenge,
rózsaszínű szellő
fújdogál.

A szellőben
felcsendül
egy dalocska.

A pihenő
bőrönd mellett
tücsök muzsikál.

Visszanéztem

Amikor visszanéztem,
megkövültem,
szakállam jéggé fagyott,
s tekintetem az időn áthatolt —
Egyetlen gondolat dúlta agyamat:
hogyan maradok,
maradok,
maradok...

Mert visszanéztem,
magával ragadt a múlt:
szerelmével átölelt
és nem engedett a jövőbe lépni.

Mert visszanéztem,
büntetésből
hajamba denevér repült,
s két kövér hangya
talált otthonra rajtam,
s arcomon
— mint egy régi járáson —
bandukolt:
zaklatott,
feldúlt képem számukra
óriási hangyaboly —
Pedig csak
egy másik arcom:
elfeledett múltam ez...

Őszleány

Makk-kalappal a fején
 sötétlila szőlőgerezd-hajával
 asztalhoz ül
 a gazdag őszleány.
 Megsárgult szőlőlevél
 kacérkodik kalapján.
 Az égre nyúló ágon
 mókus kocogtat
 mogyorót,
 érett alma kerekedik
 az avarbarna asztalon,
 s a szürrealista szüret fölött
 derűs felhők hullámszakad —
 Aki megáll a festmény előtt,
 elmosolyodik,
 majd felteszi a kérdést:
 ugye, nekem teríted
 dús asztalodat,
 szépséges őszleány?

A Hold alatt

Ismeretlen arcból kitépett
 fehér ajakra szállt
 a sárga szemű sas —

A sivatag közepén
 — a hideg homokon —
 a száj már nem szól,
 nem beszél,
 az éjszakában
 a rideg Hold alatt,
 örökre néma lett —

Üres,
 kibevezett gép,
 döglött énekesmadár
 hull az égből —

Tegnap még
 — ambrózia illatban —
 pálmabort ivott a fáraó,
 s most fakuló múmia
 a piramis belsejében.

Telefon madárral

A piramis árnyékában vastelefon —
Titokzatos sivatagi beszélgetések
hangfoszlányait őrzi
a nehézelem rozsdás falaiban.
Trópusi hangya nyalogatja
szétzúzott barna testét,
tárcsáját rozsdá lepte be,
kagylóját s kábelét
széthordták a nagy fülű
sivatagi rókák
s az ide tévedt sakálok —
Amint a hajnal
a piramisok fölött
átforrósítja a tájat,
a kagyló helyére madár száll,
s a rozsdás telefon tetején
énekelni kezd,
— a homokdűnéken
homokfátyol szárnyakkal lebegnek,
táncolnak a sivatagi álmok.

A méhész

Méhész a Nap alatt,
teste kaptár,
feje viasz,
dolgosnak tűnik a ház,
a méhecskék szorgalmasan
hordogatják a mézet,
a földön emberárnyak
csókolóznak,
rekkenő hőség van.

De hogy mi volt
a festőművész fejében akkor,
amikor ihletet kapott
e kép megfestésére?
Még az éti csiga is,
ami e szürrealista
világnak vendége,
még az is elcsodálkozott.

A lélek hangja

A művész úr a parkírozóban
kiszállt a limuzinból,
s mint egy kihasznált szeretőt
a mélybe dobott.
A sziklákon széthullt
a hangolófejem,
s húrjaim is elszakadtak.
Ahogy telt az idő
a nyereg a nedvességtől elhajlott,
de ha egyetlen
megmaradt húromat
rezegetti a szél,
azonnal megszólalok.

Ilyenkor mindig
felnézek a kősziklára,
mert tudom,
hogy a mester
mégsem hagyott magamra:
a szikla szürke dobogóján
kottával és pálcával
ott áll az Isten,
az én örök karmesterem.

Kiadványaink elérhetőségei a világhálón

Erdélyi Toll

Irodalmi és művelődési folyóirat

www.erdelyigondolat.ro

EPA URL: <http://epa.oszk.hu/02200/02203>

KIADVÁNY URL: http://epa.oszk.hu/erdelyi_toll

http://www.matarka.hu/f_leiras.php?fsz=1437

<http://www.matarka.hu>

*

Irodalmi és művelődési folyóirat

www.erdelyigondolat.ro

<http://epa.oszk.hu/01300/01336>

<http://www.matarka.hu>

*

Beke Sándor: Az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó és szellemi műhely húszéves évfordulóján.

Beszélgetés írókkal, költőkkel, irodalomtörténészekkel, egyetemi tanárokkal és szerkesztőkkel XXI. századi erdélyi könyvkiadásról, sajtókiadványokról, irodalomról, könyvterjesztésről.

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó — Székely Útkereső Kiadványok — Erdélyi Toll. Székelyudvarhely, 2012.

www.erdelyigondolat.ro

<http://mek.oszk.hu/11100/11103/>

*

Málnási Ferenc:

A Székely Útkeresőtől a Nyelvünk és Kultúránkig, az erdélyi irodalomtól ünnepekig, nyelvhezáig.

Recenziónyi állomások könyveink birodalmában.

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2016.

<http://mek.oszk.hu/16100/16159>

*

Beke Sándor:

Erdélyi Toll — az egyetemes magyar irodalom és művelődés szolgálatában.

Beszélgetés sajtómunkatársakkal, szerkesztőkkel, írókkal, költőkkel,

irodalomtörténészekkel, egyetemi tanárokkal az Erdélyi Toll öt éves évfordulóján

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó — Székely Útkereső Kiadványok — Erdélyi Toll. Székelyudvarhely, 2016.

<http://mek.oszk.hu/16100/16160>

*

Beke Sándor — Brauch Magda: Erdélyi harangok.

Versek és verselemzések.

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó — Székely Útkereső Kiadványok — Erdélyi Toll. Székelyudvarhely, 2016.

<http://mek.oszk.hu/16100/16148>

*

Beke Sándor — Málnási Ferenc: Az álmodó bérceken.

Versek. Beke Sándor verseinek stilisztikai elemzése.

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó — Székely Útkereső Kiadványok — Erdélyi Toll. Székelyudvarhely, 2016.

<http://mek.oszk.hu/16100/16158/>

